

د. نه حمدهد عهلی نه لجاج محمدهد

فهلسه فهی په روه رده

وهرگيرانی

تهها محمدهد نه مين قهره داغی

سلیمانی ۲۰۰۸

ناومرۇك

۹	پیشەكى:
۲۱	بەشى يەكەم:- چوارچىنومىدەك بۇ چەمكە پەرۋەردىيەكان:-
۲۳	يەكەم - چەمكى پەرۋەردە.
۲۹	تېگەشتىنى نوئ بۇ پرۆسەى پەرۋەردە.
۴۴	دوۋەم - گرنگى و بايەخى پەرۋەردە لە سەردەمى ئىستادا
۵۷	سىزەم - نامانجەكانى پرۆسەى پەرۋەردىيى
۵۸	۱- نامانجە تاكە كەسىيەكان.
۶۰	۲- نامانجە كۆمەلايەتتەكان
۶۳	بەشى دوۋەم:- بىنەما زانستىيەكانى پەرۋەردە:-
۶۸	۱- بىنەما ئايىنىيەكانى پەرۋەردە
۶۹	۲- بىنەما مېژوويىيەكان
۷۱	۳- بىنەما كۆمەلايەتى و كلتورىيەكان
۷۴	۴- بىنەما ئابوورىيەكان
۷۷	۵- بىنەما رامىيارىيەكان
۷۹	۶- بىنەماى كارگىرپى و بەرپۆۋەبردن

۸۱	۷- بنده ما دهر و ونیه کان
۸۴	۸- بنده ما فلسفه فیه کان.
۹۱	بهشی سییه م:- فلسفه فیه پدرو و رده:-
۹۵	یه که م - ناو و رزکی فلسفه فیه مانا که ی
۱۰۵	دو و م - بابه ته کان ی فلسفه فیه
۱۰۸	سییه م - پدی و ندی نیوان فلسفه فیه پدرو و رده
۱۱۰	چوار و م - فلسفه فیه پدرو و رده
۱۱۵	پیتنج و م - ندر که کان ی فلسفه فیه پدرو و رده
۱۲۹	بهشی چوار و م:- فلسفه فیه تیوره پدرو و رده ییه کان:-
۱۳۲	یه که م:- فلسفه فیه پدرو و رده یی نایدیایی:-
۱۳۸	۱- پراکتیزه کردنی پدرو و رده ییانه بق فلسفه فیه نایدیایی.
۱۴۰	۲- نامانجه پدرو و رده ییه کان ی فلسفه فیه نایدیایی.
۱۴۲	۳- پرؤگرام له فلسفه فیه نایدیاییدا.
۱۴۴	۴- شتیوازی وانه و تنه وه له فلسفه فیه نایدیاییدا.
۱۴۴	۵- چالاکییه فیترکاریه کان
۱۴۵	۶- پله و پاییه مامؤستا له فلسفه فیه نایدیاییدا
۱۴۷	دو و م:- فلسفه فیه پدرو و رده یی ریالیستی:-
۱۵۳	۱- پراکتیزه کردنی پدرو و رده ییانه له فلسفه فیه ریالیستیدا
۱۵۴	۲- نامانجه پدرو و رده ییه کان

۱۵۵	۳- پروگرام
۱۵۷	۴- شیوازی وانهوتنهوه
۱۵۷	۵- پلهوپایه‌ی ماموستا
۱۵۸	سییه‌م:- فلسفه‌ی پدروهرده‌یی پراگماتیسم:-
۱۶۲	بنده‌ماکانی فلسفه‌ی پراگماتیسم
۱۶۴	۱- نامانجه پدروهرده‌یی‌کانی فلسفه‌ی پراگماتیسم
۱۶۶	۲- پروگرام
۱۶۸	۳- شیوازی وانهوتنهوه
۱۶۹	۴- رۆلی ماموستا
۱۷۱	چاره‌م:- فلسفه‌ی پدروهرده‌ی نیسلامی:-
۱۷۵	زانین له فلسفه‌ی پدروهرده‌ی نیسلامیدا
۱۷۷	۱- نامانجه پدروهرده‌یی‌کانی فلسفه‌ی نیسلامی
۱۸۱	۲- پروگرام له فلسفه‌ی پدروهرده‌ی نیسلامیدا
۱۸۲	۳- شیوازی وانهوتنهوه
۱۸۳	پینجه‌م:- فلسفه‌ی سروشتی
۱۸۳	پدروهرده‌ی فلسفه‌ی سروشتگه‌راییی
۱۸۷	بنده‌ما پدروهرده‌یی‌کانی فلسفه‌ی سروشتگه‌راییی
۱۹۰	شه‌شم:- فلسفه‌ی بوونگه‌راییی:-
۱۹۲	پیناسه‌ی بوونگه‌راییی

- ۱۹۳ بیرۆکه بنه پره تیه کانی بوونگه رایبی
- ۱۹۴ پراکتیزه پهرودرد میه کانی فهلسه فدی بوونگه رایبی
- ۱۹۶ ۱- نامانجه پهرودرد میه کان
- ۱۹۸ ۲- پرۆگرام له فهلسه فدی بوونگه رایبدا
- ۲۰۰ ۳- شتوازی وانه وتنه وه
- ۲۰۱ ۴- هه لسه نگانندن
- ۲۰۲ ۵- پله و پایه ی ماموستا
- ۲۰۵ حه وته م:- فهلسه فدی پۆزه تیغیزم:-
- ۲۰۶ پراکتیزه پهرودرد میه کانی فهلسه فدی پۆزه تیغیزم

پیشہ کی

وہر گپرائی نہم پھرتووکہ... بؤ...؟

پیگومان شتیکی تازہ مان نہ گوتوہ گہر باسی ہنژاری و سستی نووسین و لیگولینموہ بہ زمانی کوردی سہاروت بہ بابہتہ پھروہردیہ کان بکہین، چونکہ جگہ لہ چہند پھرتووک و کہمیگ نووسینی نیتو گؤفارو رۆژنامہ کان لہ لایہن ژمارہیہ کی کہم لہ پسپوڑان و ماموستاو رۆشنفکری دلسۆزدوہ نہیئت نہوا زیادہروی نیہ گہر بلتین کایہی پھروہردی کوردی کارہساتبارو تریک لہ پلہی سفر دویہ۔

بہ وہر گپرائی نہم کتیبہ— بہووی گرنگی و بایہخی بابہتہ کانیموہ— ہیوا دہخوازین بہ شداریہ کمان لہ رہ ہہندیکی یہ کجار ہہستیاریو پیر بایہخی ژبانی نہتموہ کمان کردیئت (ہمچہندہ ہہولتیکی بچووکہو شایستہی پیاہہلدان و ستایشکردن نہیئت)، خالی ہمہ گرنگ و نامانجی سہرہ کی لہم وہر گپرائیہدا مسہلہیہ کی چارہنوسازہ لہ ژبانی ہہموو کۆمہلگہیہ کدا، کہ نہویش پروسہی پھروہردیو فیترکردن)د، چونکہ وک (نیتشہ) دہلیئت: "ہیچ نہتموہیہک چاکسازی بہخویموہ نایینیئت گہر پھروہردی رۆلہ کانی گہندہل بیئت"۔

سەرەتا نايىت ئەو لەياد بىگىن كە پىرۆسەي پەرورەدە بە ھەموو چالاكى و
 بەش و پىتكەتە كانيەو نايىت دابراو لە كىشەو گىرەت و بەرەنگار بوونەو كاني
 كۆمەلگە سەير بىگىت، بەھەمان شىوہش ناكىت تەمانە گىرەراوى ناوہەي ئەم
 پىرۆسەيە بىگىت (واتە تەنھا بىگىتە كىشەي مامۆستايان و فىرخوازان و
 پەرورەدە كاران)، بەلكو بىگىتە خەمىكى سەرەكى و پىرۆژەي بىگىتەي لە پىرۆسەي
 بونىادناني مەروفيكى تاكي ئازادى داھىنەر، ئاراستەي ئامانجە كاني كۆمەلگەش
 بن لەرووى فەلسەفەي و ئايىنى و كۆمەلەيەتەي و لاينە كاني دىكەي ژيان،
 ھەروەھا بىگىتە كايەي كاري ھەموو ئەو كسانەي خەمخۆرو دلسۆزى
 نەتەو كەيان و مەروفايەتەي لەپىناو بەدەيەتەي نوێ كەردنەو و گۆران و
 بەرەپىشچوونىك كە بىنە پائەنەر بوئەوەي نەتەوەي ئىمەش شانبەشاني
 مەروفايەتەي تواناي ھەنگاواناني ھەيىت بەيى ئەو گۆرانكارىانەي ھاتوونەتە ئارا،
 كۆمەلگەي كوردىش لە ھەولتي بونىادناني ژيانىكى لەو جۆرە يىت كە بەيشي
 ھەرە زۆرى ويست و خواستى تاك و كۆمەلە فەراھەم بىكات.

و ەك ئاشكرايە گەر ھەولتان و بەدواداچوون و كاري لىپراوانەو دلسۆزانە لە
 ھەر بوارىك كە جىگەي ويست و مەبەست يىت تەنجام نەدرىت، ئەو لەتوانادا
 نايىت تەنھا ھەنگاوتىكيش بەرەپىش بچىن و ھەر لە شوئىنى خۆمان دەمىنەو
 ئەو بارودۆخەي كە ھەمىشە پەخنەي لىدەگرىن و گلەيى و گازندەي دەكەين و ەك
 خۆي بگرە خراپترىش دەيىت.

وەرگىرى ئەم پەرتووكە زىياد لە (۱۵) سال لە بوارى پەروەردەو فېترکردندا
 كاردەكات. وە بە كردارى لەنىو كېشەو گرت و ئاستەنگەكانى ئەم پروسەيدا
 ژياو، ئەمەش ئەو ھەلەى بۆ پەخساندووە بە واقەى لەنىو زۆرىك (گەر ھەموو
 نەيىت) ئەو گرت و كەموكۆپىيەى پروپەرووى ئەم پروسەيدا دەيىتەو، درك پى
 بكات و ھەر ئەم ھۆيانەش پالەنەر بوون كە مەسەلە پەروەردەيەكان بكاتە كايەى
 كارکردن و بەشىكى بەرچاو لە كات و ماندووبوونى بۆ تەرخان بكات.
 وەك پېشتەر ئامازەمان بۆ كرد سەردەكىترين ئامانج لەم وەرگىرانەدا
 ھەستکردن بوو بە لېپرسراوتتى بەرامبەر بە مەسەلەى نوێکردنەو گۆرانىك كە
 بەو جۆرە يىت كايەى پەروەردەى كوردیش وەك گەلان و نەتەوەكانى دىكە
 بتوانىت شانەشانى ھەنگاوە تىژو خىراكانى زانست و تەكنەلۆژياو زانىارى
 پىيكات و پۆلەكانى ئەم نەتەوەيەش پىشكىكيان ھەيىت لە خزمەتکردن بە
 مەروفايەتى ... ئەمەش لەو پىنگاوە دىتە دى تا لەتوانادا يىت ئەو گرت و
 كۆسپ و ئاستەنگانەى دىنە بەردەم ئەم پروسەيدا لە سەرەتا ديارى بکرىن و
 سنورەكانيان دەستنيشان بکرىن، پاشان بەراورد بکرىن لە گەل ئەزموونى ولائەنى
 پىشكەوتوودا، وە پىشنيارى چارەسەرى لەبارو گونجاو بکرىت، نەك لەقالبەدان و
 بەزۆر سەپاندنى ئەزموونى گەلانى تر بەسەر پروسەكە ئەنجام بەدريت، بۆ
 دواچارىش بەرنامەپىژى و پلاتى نەقلانە داپىژىرت كە ئاسانكارو پىخۆشكەر بن
 لە ھيئانەدى ئەم ئامانجە بەرزو بەشكۆيە. كاتىك ئىمە ئەمانە دەليين، ئەوا

مه‌بستمان چاره‌سهری‌کی سهرتاسهری و کوتوپر نیه که له‌شمو و پوژتیکدا، یا له ماوه‌یه‌کی پتوانه‌یدا هه‌موو کیشمو گرفت و ئاسته‌نگه‌کان له‌ناو برین و شیوازیکی غوونه‌ی و بی که موکووری به‌یتریتیه دی، به‌لکو ههر هه‌ولتیکیش با بچووک و که‌میش بیت ده‌کرت بیته هه‌ولتیک، یاخود به‌ردیک له‌وته‌لاره‌ی که ده‌مانه‌ویت دروستی بکه‌ین، واته به‌شدار ده‌یت له بونیادنانی پرۆسه‌یه‌کی به‌رومردیه‌انه‌ی هاوچه‌رخ.

زۆرۈك لھوانەى لھ بوارى پھروەردە كار دەكەن ئىستا توشى ھىوابرائىك و
رەشېنىيەكى ئاشكرا بوون، چونكە ئەوندەى لايەنى خراب و كەم و كۆپى لھم
پروەسەيدا بەدى دەكرت ئەوندە لايەنى باش و پوزەتتە نايىرتت، بەلام لھ
راستيدا دەيتت ھەمووان بە ديدىكى پىچەوانەى ئەم بۆچۈنە كار بىكەين، چونكە
گەر بە تەنھا باسى رىنگرو گرتەكان بىكەين، وە تەنھا تيورىانەو لھ كۆپو
كۆمۈنەو شوتىنى كارکردمان رەخنە بگرين و گلەسى و گازندە دەربارەى دۆخەكە
بىكەين، نەك ھىچ دەسكەوتىكمان نايىت، بەلكو ئەوندەى دىكە بەشدارى لھ
وتىرانكارى ئەم كايە ھەستيارە دەكەين.

بۆ سەلماندى ئىم پاستىيەش ئاستى پىشكەتووى و پەرى لايىنە جىاوازە كانى
 ژيانى كۆمەلگە پىشكەتووه كانى جىهانى ئەمرومان بە چاوتكى واقعىانە سەير
 كەين، نايىت ئەم پە بەرزە پىشكەتوونى ئەوان وامان لى بىكات دەستى حەسەت
 لەسەر ئەمرومان دابىنەن لەبەر ئەمەوى تازە ئىمە ناگىنە ئەم ئاستەى ئەوان گەر ھەر

كاييهك له ژيانى ميله ته كه مان بهراورد بگهين به يه كيك له و لاته
پيشكهوتوانه، بۆ نمونه: رۆشنه بیری، ودرزش، زانست، هونەر، وئژه... هتد.

ئەوا بهراورد بهو ئاسته ی ئەوان پيشگهيشتون كايه كانی ژيانى كۆمه لگه ی ئيمه
له بارتكى كارمات ئاسادايه و له چاو ئەواندا چهند سه ده دهك له دواوهين، ئايه ئەم
راستيه دهيتت بمانگه يه نيته ئەو باوه رهي كه ئيمه تازه چيمان پى ده كريت؟!
له بهر ئەوه ی ناگهينه ئاستى پيشكهوتنه كانی ئەوان، ئيتر بۆچى ههول به دهين؟!
گه ر بهم رده شينيه و رۆحيه ته لاواز موه بيركه ينه وه ئەوا ناييت ودرزش، رۆشنه بیری،
زانست، هونەر، ... نه هيچ جو له يه كمان له م ژيانه دا بۆ ده كريت، به لام راستى
مه سه له كه وهك هه موومان ده يزاني ئه وانيش له سه ره تا هه روهك ئيمه بوون،
بگه ره له ئيمه ش كه متر بوون.

بۆ ئەوه ی له بابته ی مه به ست دوور نه كه وينه وه گرنگى و هه ستيارى ناوه رۆكى
ئەم ودرگه يراوه رپوونكه ينه وه، يه كيك له برگه كانی كتيبي (فهل سه فه ی ئايين و
په روه رده) ی نووسه رى مه زن (عبدالرحمن البدوي) ده خوازين كه ده لييت: "دوو
دۆزينه وه له ژيانى مرقا يه تيدا ئيجگار گرنگ و بايه خداربوون، يه كه ميان:
هونه رى فه رمانه رده وايه تى و دووه ميان: هونه رى په روه رده كرنه". ئيمه ش له
سو نكه ی ئەم دي له بۆچوونه وه ئەم هه ول به چووكه ی خو مان ده خه ينه به رده ستى
خو تنه رى كورد زمان، بۆ ئەوه ی رۆل و كاري گه رى و دهره نجامه كانی پرۆسه ی
په روه رده و فير كردن به ئاراسته يه كى زانستيانه و لۆژيكيانه كه له م كتيبه دا هاتوون

بكرتته ههنگاوێك و ههولێكی دیکهی كسانی دلسۆزو بهتهنگهوه هاتووی ئهم
 پرۆسهیه بۆ گۆڕین و به گۆرترکردنی تواناو وزدی پراکتیزهکردنی راستی و زانیاری
 و نهجمه وهدهستههاتووهکانی مروّقایهتی بۆ دروسبوونی تاکێکی کوردی که
 شایستهی ئهم ژيانه گهردوونیهی ئیستا ییت، چونکه ئهرکی پهروورده لهوه
 تێپهريوه که تهنها نامانجی بونیادنانی کهسیتی هاولاتی ییت لهرووی زانستی و
 ئاکاری و لایهنهکانی دیکهی ژيان، بهلکو پهرووردهی ئیستا نهوه دهخوازیت که
 مروّقیکی گهردوونی یینیه ئارا.

له پێشهکیهکی کورتی لهم جوژه ناکریت ههموو لایهن و پهههندهکانی ئهم
 پرۆسهیه بهشیویهکی تیروتهسهل تیشکیان بخریته سهر، بهلام ههول دهدهین
 بهشیویهکی کورت و خێرا ناماژه به بوونی ههندیك لهو گرفته سهردکیانهی که
 پهرووردهی ئهم ولاته بهدهستیانهوه دهناڵینن ییخهینه روو، ئهو ئاستهنگانهش
 بوونته هۆی ئهو بستی و چهقهستنهی که لهم پۆژهدا ههستیای پێدهکریت:-

۱- کایهی پهرووردهو فێرکردن له ولاتی ئیمهدا تهواو لهژێرکارگیری
 کۆمهلایهتی و کلتوری و ئایینی و ئایدۆلۆژی باوی کۆمهلهگهدایهوه نهیتوانیوه
 هیچ (تجاوز) تێپهراشدنێك لهم یهکانهی باسکران بکات، بهلکو تهواو
 دووباتکهردوهو جێگرهوهی ئهوان دهکهن، تهناوت ههندیك لهو میکانیزمانهی که
 ناکریت لهو کایانهدا جێبهجێ بکریت لهناو پرۆسهی پهرووردهیدا جێیان
 کراوتهوهو درێژهپێدهری ئهو بارودۆخمن که تا ئیستاش تاکی کورد باجهکی

دهدات، رۆشنڤیری گهواره ی گهله کهمان (بهختیار علی) زۆر وریاو زیره کانه
نهمه ی له پستهیه کدا چرکردۆتهوه: - ((گهر نهمه بههمان زمان قسه له گهل
یه کدا بکمین.. ئهوا ههمان میژوو دوویات ده کهینهوه)).

۲- لادان و داخزانی پرۆسه ی پهروهرده یی له ئاراسته ی راسته قینه ی خۆی،
بههۆی به کهلتوریوونی ههملیک بۆچوون و بیرکردنهوه ی نازانستیانه یه، که ئهمانه
دهینه مۆدیلیک و بگه ره پتوهری پهروهرده وه هه لسه نگانندی یه که کانی نهم
پرۆسه یه یان پێ ده کرت، لهو چه مک و زاراوه نازانستی و نابابه تیانه هه مامۆستای
به توانا - خۆتندکاری نمونه یی - خۆتندنگه ی نایابه، که ئهمانه خۆیان
جیا کردنهوه یه کی نالۆژیک و دابه شکردنیک (باشه و خراپه) بێ هیچ پتوهریکی
زانستیانه وه سه لیتراو له ولاتانی پتیشه کو تووی جیهاندا. له م جوړه بیرکردنهوه یه دا
سیستمیک پهروهرده وه فیکردنی لهو جوړه دینه کایه وه، که فیکرخواز ده یته
به کاریه ریک (مسته لک) روو که شی زانست و زانیاریه کان، چونکه نه وه ی له م
جوړه سیستمه دا ده خوازیت ته نها له بهرکردنی بابه ت و گیرانه وه ی نه وه بابه تانه یه
له کاتی تاقیکردنه وه کاند، به تاییه ت تاقیکردنه وه چارده نوو سه سازه کانی
(شه شه می ئامادی و پشه ییه کان). دهره نجامی ته م کاره ش له ده ستدانی توانای
پرسیارکردن و په خنه گرتن و داهیتان و سه رکو تکردنی هه زو به هره و لیته اتووی
خۆتندکار ده گییه نیت، ئامانجی خۆتندکاریش له م سیستمه دا ته نها به ده سته یتنانی
نهره ی بهرزه، یاخود قوناغ برین ده یته دوا مه به سته فیکرخواز، نه ک (چی) فیکریوه

و (چۆن) فېرکراودو دەتوانىت (چى) بکات؟! ئەم خالە نىگەتېقە کارىگىرى لە
خویندکارەو دەگۆرۈتتەو بۆ سەر مامۇستايانىش، چونكە مامۇستاش نەوئى
لىتى دەخوازىت كە خویندکارەکانى پلەى بەرزو بالا بەدەست بەيتىت، وە
ئەوانىش پەروەردە کراوى ھەمان سىستەن، ئەوا ئامانجى ئەمانىش بەيتى ئەم
جۆرە بىرکردنەو و بۆچۈنە نازانستىە پىدەکات و کارى سەرەكى خۇيان دەکەنە:
ئاسانکردنەو، كورتکردنەو، گەياندى زانىارى ئەك لەپىتتاو خودى زانىارى،
بەلکە بەمبەستى نەدەيتان و پىئورى دەزچىوون، ھەمووش دەزانىن ئەمانە
دەکاتە لەناوبردى پۇجى داھىتان و سەرکورتکردنى ئەو بەھرەو تۈانا تاکە
كەسيانەى فېرخوازو مامۇستاش خاوەنيان.

۳- ھەر ئەو بۆچۈنەى سەرەوە کارىگەرىشى لەسەر پلاتدانەران و
نەخشەسازى پەروەردەى ئەم ولاتە داناو، وەك دەزانىن لەدواى پاپەرىنەو
ھەولتىكى دلسۆزانە لەم پىرۆسىيەدا خراوتە گەر سب زۆر بوارىشى پىنەدرايتت-
ئەو کارىگەرىە لەوەدا ئاشکرا دەيتت و بە ئاناگايى کارى خۆى دەکات، ئەویش
لە گۆرپانى ھەندىك لە بابەتەکاندا بەدى دەکەين، بۆ نمونە گۆرپىن و
دەستکارىکردنى بابەتى زمانى عەرەبى لە ھەموو قۇناغەکاندا، دەينىن ئەو
گۆرپانکارىە گۆرپانکارىەكى چەندايەتە ئەك چۆنايەتى (کمیة وليست کیفیة) واتا
ھاتوون بابەتەکانيان کەمکردۆتەو، ئىمە دۆى کەمکردنەو نىن، بەلام باپلان و
ئامانجىكى زانستيانەى لەپشت يىت، ئىمە وەك تىيىنيەك سەرنجى خۇمان لە

پرسیارێکدا دەخەینە ڕوو دەلێن: - گەر فێرخواز بەو تەبەتە زۆرە ی پێشتر هەبوو
ئەنجامەکی ئێوە بێت کە دەیبینن.. ئی ئەگەر کەمتر بکرتێوە چی ڕوو
دەدات؟!، بۆیە دەلێن گۆرانکاری لە چەندایەتییە ئەک چۆنایەتی و پشت
ئەستوریش نیە بە پەسپۆرتیی و لێزانیهکی تەواو.

بۆ کاراکردنی پرۆسەی پەروردهیی و بەدییهێنانی ئامانجەکانی پێویستمان بە
وێژاندنی چەند پرسیارێک دەبێت کە وەلامدانەو یان دەبێتە بنەماو پالێشتی
بەهێز بۆ چالاکی و خۆپراگری و توانای بونیادنانەوێ پرۆسەی پەروردهیی، بە
جۆرێ کە ئەم کایەیی ژبانی کۆمەڵگەو پابردوو بە ئێستاه گۆردرایت و
ئایەتی داهاوو بکرتن تا مەوۆ و تاکی شایستەو لێهاتوو ئەم سەردهمه
پەرورده دەکرت: -

ا- ئایا ئەو بابەتەکانی ئێستا دەخوێندرتن زانیاریە نوێ و سەردهمیهکان
لەخۆ دەگرن؟

ب- ئایا ئامانجە پەروردهیهکان کە لەئێوە ئەو پرۆگرامەدا هەن لەگەڵ
کێشەکانی سەردهمدا دێنەو؟

ت- ئایا پرۆگرامەکانی خوێندن لەرووی توانای پراکتیزەکردن، یاخود بری
تیچوون، یا لایەنەکانی فەلسەفی و ئیستاتیکی و ئاکاری و شیوازی خستەپروو و
ئاستی زمانەوانی، دەشیت تا چەند لەتوانادا بن جێبەجێ بکرتن.

چهند پيشنيارتك گهر تامادهيان ههبيت له كاتى دانان، ياخود گورپانكارى و
دستكارى كړنى بابت و پروگرامه كاني خویندن، نهوا گورپكې بهتینتر ده دهنه
پروسه كهو يارمه تيدري پسپوړان و لپرسراون و پهرودده كارانه، گهر
بهشيوه يه كى زانستى و بابه تيانه په چاو بكرتن:-

۱- برمودان به شيوازي بير كړنه وهى زانستيانو بابه تيانه.

۲- برمودان به توانايى و لپهاتوويى و ليزانى له چارهدري كيشهو
گرفته كاندا.

۳- برمودان به تواناي پهنه پراخه كړن، داهيتان.

۴- بهناگايى و وشياري له جياوازيه كاني نيوان توانايى و لپهاتوويى
تاكه كان.

۵- پهره دان به حمزو ويست و ثاره زوو و توانا كاني فيرخوازو
ثراسته كړدنيان بهرو كار كړن و بهرهمهيتان.

دهقى هم كتيبه له بنه پرتلا به زمانى عهدبى له لايهن گهوره پسپوړى
عهدب له بواړى پهرودده و پلانداندرى پهرودده ييانه - استاذ التخطيط
التربوي- (د. احمد علي الحاج محمد) نووسراوه له ژيتر ناو نيشانى (في فلسفة التربية)
كه له زنجيره ي كتيبي پهرودده يى دهزگاي (دار المناهج للنشرو التوزيع)، چاپى
دووه م سالى (۲۰۰۳ ز) / عمان - نهردن.

بەشى يەكەم

چارچىۋەيدەك بۇ چەمكە پىرۋەردەيىدەكان

يەككەم: - چەمكى پەرودە

چەمكى پەرودە بەھمان شىۋەي چەمكىگەلى (تازادى،
فەلسەفە بەختەۋەرى ۰۰) ئاۋىتەي تەمومزىكى ئىجگار زۆر بوۋە، بەرادىيەك
تېگەشتىكى سەراپاۋ گشتىگىرى ئەم چەمكى بۆتە كارىكى سەخت و دژوار ،
ئەمەش دەگەرتتەۋە بۆ چەندىن كارىگەرىي و فاكىرىي تىكئالاۋ، ھەندىكىيان
دېرىنەن وەك لەرۋى: بارودۇخى تايىتەي ھەر كۆمەلگەيەك و
بەرنىگار بوۋەنەۋەكانى و ئاستى بەرەپىشچۈنى ئەم كۆمەلگەيە، ھەندىكى
دىكەش پەيوستەن بە ئاينەۋە وەك ئەۋەي تاكە كەسەكان چ چاۋەروانىيەكىيان لەو
داھاتوۋەدا ھەيۋە دەيىت چ شىتەك بەيتەدى .

رەنگە زۆرىك لە جىاۋازى و لىكنەچۈنەكان سەبارەت بە پەرودە لە
چەندىن پاساۋ و ھۆكارو بەھانەۋە سەرچاۋە يان گرتىتەكە بۆ خۇيان دەرنەجامى
سروشتى پەرودە بن و ھەندىكى دىكىيان ھەلقولۇۋى خودى كۆمەلگە بن .

ئەم ھۆكارانەي لە خودى پەرودەۋە سەرچاۋە دەگىرن ئەمانەن:

- لەبەرئەۋەي پەرودە ئامرازىكى بەكۆمەلەۋەنە. ئەم ئەم پەرۋەسىيە
رەنگ و پەرۋەسارى بەيتى واقىي كۆمەلگەكان دەيىت.

• پەروەردە چەند پرۆسەيەكە: كۆتكۈرۈنمەي پابردوو، ئاراستە كۈرۈنمەي پابردوو، پەروە ئىستە، وردەكارى و گۆرۈنەكانى ئىستە پۇشتە پەرو داهاتوو و يىكەيتەكانى ئەو داهاتوو ش لەخۆ دەگىت.

• لە خەسلەتەكانى پەروەردە گۆرۈنەكانى بابەتەكانى و نۆنگەرى شىۋازەكانىيەتى.

• ئاۋىتەبەرون و بەيەكداچوونى پرۆسەكانى پەروەردە لەگەل دامودەزگاكانى دىكە.

ئەو ھۆكارانەي ھەلقولۇي خۇدى كۆمەلگەن بىرىن لە:

• يىكەتەي كىتورىي و بەھار شىۋازى ژيانى ئەو كۆمەلگەيە .

• بارودۇخى كۆمەلەيەتى و پامىيارى.

• ئەو قۇناغى بەرەپىشچوونەي كۆمەلگەي پىدا تىدەپەرت.

• ئەو بەرەنگارىيەي دىنە رېنى پىشكەوتن و بەرەسەننى رېرەي تابوورى.

• خواست و پىداۋىستىيەكانى ئىستە داهاتوو.

• ئاستى پىشتەستىيە كۆمەلگە بە زانست و تەكنەلۇزى .

ئەمانە چەندىن خالىي دىكە بۇنيادى پرۆسەي پەروەردەيى دىيارى دەكەن، ئەرك و ئامانجەكانى دەستىشان دەكەن و دەنە ھۆكارى لىكەنچوون و جىاۋازى

چەمكى پەرودەدە لە كۆمەلگايەكموھ بۆ كۆمەلگايەكى دى و لە سەردەمىكموھ
بۆ سەردەمىكى تر.

دىلو بۆچوونى زانايان، لىكۆلەرەوان، بايەخپىدەرانى بواری پەرودەدە جياواز
دەيت بەيتى:-

- دىدى فەلسەفيان.
- بىروبادىرى نايينيان.
- پىپۆرپىتيان.
- پىشینهى رۆشنبرى و رامياريان.
- ئاستى ئابوورى و كۆمەلایەتى و ئەرکەکانيان.
- شىوازی پەرودەدەبوونى خويان.

ئەمانەى ئامارەمان پىدان ھۆکاری لىکنەچوونى چەمکە پەرودەدەيىەکان
بوون.

جياوازی ئەو دىلو بۆچوونانەى باسکران رەنگدانەودىەكى راستەوخويان لەسەر
پرۆسەى پەرودەدەيى ھەيە، لە دەرەنجاميشدا پىناسەو تىگەيشتنى جۆراوجۆر
دەبەخشە پەرودەدە، بۆ نموونە سىياسەتمەداران بەجۆرىك لەپەرودەدە دەروانن کە
دوامەبەستى پرۆسەکە بەدەيھيتاننى ئامانجەکانى سىستىمى فەرمانرەوايەتە جا چ
ھوکمىكى ديموکراسى، يا دىکتاتۆرى، ياخود مىللى يا رەگەزپەرمستى يىت،
بەلام كۆمەلناسان وای بۆ دەچن پەرودەدە ئامرازە بۆ ھەلکردن و گونجاندنى تاکە

كەس لە گەل ژینگە كۆمەلایەتییە كەیدا، دیدی زانیان بۆ پەرودە پەسپۆرتی
زانستیانه لەخۆ دەگریت، لە کاتی کدا تیبینی ئەو دەکەین لای زانیانی زانستە
کۆمەلایەتییەکان کە پەرودە هەلگری ناوەرۆک و پەهەندی بواری زانستە
کۆمەلایەتییەکان بێت .

تەنانت ئەم جیاوازی و لێکنەچوونە سەبارەت بە چەمکی پەرودە
پۆچوونەتە نێو خەلکانی سادەو بەشیکی زۆریان ئەوەندە لە پەرودە تێدەگەن
کە کایە پەرودە تەنها جیگای فێروونی بابەتەکانی خۆندنەو بەس،
پۆچوونی ئەمانە سەبارەت بە پەرودە لەمە تێپەر ناکات .

جگە لەو هۆیانەی ئامازدیان پێدرا سەرچاوەیەکی تری لێکنەچوون و جیاوازی
پەرودە هەلقولای ئەو مانا و لێکدانەو جۆراو جۆرانەیی کۆمەلگاکان، یاخود
پێکخراوە نێودەولەتییەکان، یاخود سەنتەرەکانی لێکۆڵینەو دەییەخشنە
پەرودەو لە کاتی تیروانینیان بۆ ئەم پرۆسەیە پشتیان پێدەبەستن. خودی
پەرودەش لە دروستکردنی ئەم جیاوازیانەدا بەشدارد، چونکە دەبین
لێکنەچوون و ناکوکی لەنتوان ئەنجامدەرانێ پرۆسەی پەرودەیدا ئامادەیی هەیە
بەشیکی زۆریان بە واتا چەمکی جیاوازی دەریارە پەرودە دەدوێن،
هەرچەند لەرێ دارشتن و بلاو کراوە فەرمیەکانەو هەول دەدرێت ئەم جیاوازیانە
لەناو بێرێن و پێشەکیشبکری، راستی ئەم مەسەلەییە کاتی ک بۆ دەردەکەوێت
کە پرسیار ئاراستەیی ئەو کەسانە دەکەین لەم بوارەدا کار دەکەن بەتایبەت

مامۆستایان سەبارەت بە ھەندیک لەو چەمک و مانایانە دەبینن پاشا
لێکدانووی جۆراوجۆر دەبەخشنە مەسەلە پەرودەییەکان.

بەھەر حال ئەو بۆچوونانەی دەربارەی پەرودە ھەن گەر بە تەنھا سەریان
بکەین خوشدارن و کورت دەھێنن، چونکە ھەر یەکەیان لە گۆشەنیگای تایبەت
بە خۆیەو مانا دەدەنە پرۆسەکەر لایەنیک، یا چەند لایەنیک کایەکە
دەخەڵتەر و یەتەر دێو بۆچوونیک سەرپاو گشتگیران ھەیە. یێگومان
جیاوازی و لێکنەچوونی پەرودەکاران و ئەنجامدەران دێنە ناتەواوی و کەم و
کۆری چەندین پەشتوی و ئالۆزی و ناروونیان لێدەکویتەر، ئەمانەش
دەرەنجامی مەترسیدار لەسەر پەرودەدەر کۆمەڵ جێدەھێلن، دەرەنجام چەند
لایەنیک نینگەتیفی وەک ئەمانە لای خواردووە دێنە ئارا:

• پیادەکردنی پرۆسەکەر بە شێوازیکی ھەر دەمەکی و نازانستیانە، بەمەش
پەرودە دەیتە میدانی ھەول و بۆچوونە تاکە کەسیەکان، بۆیە پەرودە
گرنگترین بنەمای سەرکەوتنی لە دەست دەدات.

• دروستبوونی راو بۆچوونی ناکۆک و دژبەسە لایەن ئەنجامدەران
پرۆسەکەر، وەک پێکنەکوونی دانەران و جێبەجێکەران پەرۆگرامەکان و
مامۆستایان لە لایەن سەرپرشتیاران و بەرپۆدەران و بەرپۆدەبەرتییە گشتیەکان
لە لایەکی دیکووە.

• دابړینی تیور له پراکتیک، فکر له واقع، نهمش دهره نجامه کړی
دوور کهوتنموی بنکه دهیئت له لوتکه (واتا فیترخوازان و فیترکاران، دسه لانی
بریاردم)، همروه ها دووری نیوان پلاندانه ران و جیبه جیکاران.

• ناروونی له جیبه جیکردنی چالاکیه پهره مردیه کان و نمرکه کانیاڼ
نهمش فیترکردن له هیثانه دی تامانجه کړی دوور ده خاتمه .

• ژماره یه کی زور له هه لسو پراوانی بواری پهره مردیه بی پیتی رینمایه کان
(ددهاوددق- بهی لادان) کارده کهن، بهمهش پهره مردیه پوخی دلسوزی و داهینان
و زینلوویه تی له دست ددهات .

• پهره مردیه یه کیتی و ریکهوتنی نیوخی و ن ده کات و پاشان رپرپی
راستی له دست دهچیت.

• بهفیرودانی زیاتری پهره مردیه مروی و بری تیچوون و خمرجی که
دښه هیوی دابیزینی ناستی کارابوونی پرؤسه که.

بهیپی نهو خالاندهی ناماژه یان پیدرا پروون دهیته نهو جیاوازیاندهی له واتاو
ناماژه پهره مردیه راسته قینه کاند همن چند مهترسیدارن، وه ژماره یه ک کم
وکورتی دینه نارا، کوپ و ناتموای دروست ده کمن که بزوت و هیزی
پهره مردیه په کده خمن، دښه بهرست و ته گره له بهردهم نهو تامانجاندهی
پهره مردیه له پیناویاندا هاتوته نارا.

له دهره نجامدا ده لټين تټگشتنی ورد، یا لایښی کم بوونی برټک له
 تټگشتنی هاوېش لای پېرو وړده کاران ده پټه هوی ځا وکړندهوی نالو زیه کان و
 دزایه تیږه کان. دوا به دواي نه مېش نریکې وونهوی دیډو بۆچوونه کان پریځایه کی
 پروون و ناشکرا دهره خسیښت، وه تټگشتنیکي هاوېش دروست ده کات که
 پېرو وړده بهرو ناراسته راسته قینه کان ده بات و نهرکه کانی سرشانی جیبه جی
 ده کات.

تټگشتنی نوي بؤ پېرو وړده:

له زماني عمره پیدا (پېرو وړده - التریه) چاوگی فرمانیکي چوار پټیه
 (رتی). هرلده دین به پټی چند فرمانگیکی زماني عمره بی مانا کانی هم
 فرمانه لیکېدینه وه:-

مانای یه کم: وانا زیاد کردن و گشه کردن (الزیاده و النماء)
 مانای دوو هم: به مانای خوراکدان و چاودیریکردن دیت (یفید التغذیو
 الرعاية)، مېبه ست گشه کردنی جهسته بی و نه قلی (ژیری) و پرده شته.
 مانای سییه م: (رَبّ) بمعنی أصلح و ساس: وانا چاکسازي سیاسه تکردن،
 چونکه لای عمره ب (السیاسة) مانای دوور کموتنه وه له هله و چاککردنی
 خراپه کانیش ده گریته وه.

کهواته پەرودەردە، گەشەکردن، بەرزبۆنەو، زیادکردن، بەرەو باشبوون
 دەگریتەو، ئەم زیادکردنەش ماوەیەکی دیاریکراو و سنوردار ناگریتەو، بەلکو
 چاودێری و گەشەکردنێکی بەردەوامە لە هەموو کات و قوناغە جیاوازدەکانی
 تەمەن، هەر لەبەر ئەوەی دەبینین پەرودەردە شتێوازو پێگەی جۆراوجۆر لەخۆ
 دەگریت، چونکە بەپێی ناستی گەشەکردن و تەمەن و بارودۆخی کەسەکان و
 پێداویستییەکانیان دەگۆریت، بۆیە گەشتن بە پەرەسەندنیکی بایەلۆژیانەیی
 هاوسەنگ، وانا ئامانجی چەندایەتی (الکمی) پەرودەردە دەدات بەدەستەو، بەلام
 ئامانجی چۆنایەتی (الکفی) لە هیئەتەدا گەشەیی ئەقلى سۆزداردا خۆی
 دەبینیتەو*.

لە زمانی عەرەبیدا (التربية) پێچەوانەی (التهجين، التطبع)؛ چونکە (التهجين)
 دەستبەردارێکە بۆ گۆڕینی خەسەتی بایۆلۆجیانەی پروەك، یا ئاژەل، لەم پرۆسەدا تازەلەکە،
 یاخود پروەکەکە هەندێک لە تاییە ئەمەنییەکانی خۆی لە دەست دەدات، بەلام پەرودەردە بریتییە لە
 گەشەکردنی بایۆلۆجیانە و پێکخستنیان لە چوارچێوەیەکی کۆمەڵایەتیدا. (التربيض): جۆرە
 سەپاندنیکی دەرەکیانە دەگەیەنێت بەسەر ئاژەلدا کە ناگایی (الوعي) ئامادەیی لە پرۆسەکەدا
 ئەیت ئاژەلەکەش خۆیستەنە ئەم کارە جێبەجێ ناکات، بەلکو پاش زنجیریەك مەشق و پراختن
 لەسەر چەند کردەیی دیاریکراو کارە کە ئەنجام دەدات. هەر لەم پرۆسەدا ناکریت (التربية)
 (التربيض) هارشان دابنرێن، چونکە لە پرۆسەی پەرودەردەیدا فێرخواز وێست و تازەزومەندی خۆی
 پارتێراوە ناگایی ئامادەگی هەم پەرودەردە ئاراستەیی (بوون-کیان)ی فێرخواژەکە دەکریت و لە

وشەى (education) ى ئىنگىلىزى و فەرەنسى لە بنەرەتدا (educere)،
يا (educare) ى لاتىنىيە لە سەرەتادا (۱۵۲۷ ز) پاشكۆى وشەى خواردن بوو،
نامازە بە خۆراك و پەرورە كەردنى ئاژەل و پروەك، ھەرودھا بە پرەشتجوانى
دەكرد، بى جيا كەردنەو ەيەكى پروون و ئاشكرا. تەنانەت تا سالى (۱۶۴۹ ز) لە
فەرەنسا وشەى پەرورەدە پىكھيتنانى دەرورون و جەستەى دەگرتەو. پاشان لە
ساىەى كلتورى مەوقايەتى و پىشكەوتنى زانستى و بەرەوپىشچوونى ھزرى
مەوقايەتەو لە سەردەمى رېنېسانسدا مانا زمانەوانىيەكەى پرووندەكرىتەو .

نەو ە دىزىوتىت، نەمانەش لە خۆياندا نامازەن بە گۆرپى دەرەكەنەى ھەلسوكەوت و تواناكەنى
جەستەى خەوشان و پىكھاتمى كە بەھۆيانەو فەرخواز لە پەرسەنلنىكى بەردەوامدايە.

بەلام جىلەزى نىوان (التربىيە) (الطبع و التطبع) لەو ەدايە ھەرچەند لە ھەنلىك پرودا لىك دەچن و
رۆلەكانيان ئالوگۆر دەكەن، گەر مەوقىك لەرەنى بۆمەلەو ە خەيەك، سەوشتىك، مۆزكىكى تايەتى
و ەگرتىت، نەوا لە پرۆسەى پەرورەمىندا دەكرىتە گونجاندن و رىككەوتنىك، ە ھەوسەنگىەك دروست
دەيت، بەمەش (التطبع) جۆرەكە لە پەرورەدە كە بە ئاوتەبەرونىكى چالاكانە تاكە كەس ئاوتە بە
كۆمەلگا دەكات و شەناسى كلتورى پىتەبەخىشت. كەواتە يەكەكە لە پروخسارەكانى پەرورەدە ھەنلىق
جارىش دەتوانىت جىگروھى پەرورە يىت، بەلام ناتوانىت ھەموو رۆلەكانى پەرورە بىيىت، كەواتە
پەرورەدە لە مۆزكۆرگرتن (التطبع) گشتگىرە .

وشەى (التھجىن) لە مىرە نەردەندا بە (التطعيم) ىش ئاودەبىرەت. نامانجى نەم كەردارەش بەدەستەيتنانى
ھەنلىك خەسەت و سەوشتى نوتە، ە لەدەستنانى ھەنلىكى تر، ەك مەتورىە كەردنى چلىك دەرەختى
پرتەقال لەگەل دەرەختىكى لىمۆدا.

بەھەر حال مانای زمانەوانی (المعنى اللغوى) پەرودەردە وەك مانا
 زاراوەییەكەى (المعنى الاصطلاحي) نەبوونەتە سەرچاوەى ئەو لیکنەچوون و
 ناكۆکیەى پێشتر باسکران، چونكە مانای زاراوەیى ئەم چەمكە بەدرێژایی
 شارستانیەكان و فەلسەفە جوړاوجۆرهكان ھەمیشە گۆڕانی بەسەردا دەھات لە
 كۆمەلگەییەكەوہ بۆ كۆمەلگەییەكى تر، بگرە تەنانەت لەئێوە خودی یەك
 كۆمەلگەشدا، بۆیە چەمكى پەرودەردە مەشتومرێكى زۆرى لێكوتوتەبوو
 پێناسەى جوړاوجۆر ھەڵدەگرێت.

بەپێى ئەو شیکردنەوانەى لە سەرەتادا خراپەروو دەتوانین بڵێین كاریكى
 مەترسیدارە گەر پرۆسەى پەرودەردە لە خاڵێك، یا چەند خاڵێك لەمانەى
 خوارەودا كۆیکەینەوہ:

- فێرکردنى زانست و زانیاریە لە چەند دەزگایەكى تایبەت بەم کارە.
- گەیانەدن و پێدانی شیوازەكانى ھەڵسوكەوت و بەھاو خو و
 نەریتەكانى كۆمەلگە یێت.
- پراھێنانى پۆلەكانى كۆمەلگەو ئاویتەبوونیانە بە ژینگەى كۆمەلایەتى.
- پەرەدان بە دیوہ جیاوازەكانى كەسایەتى مروۆ لەرووى جەستەى و
 ژیریى و سۆزداریى كۆمەلایەتیەوہ.
- ئامادەکردنى نەوہكان یێت بۆ بەجێھێنانى تەرك و پێشەكانیان و
 دابینکردنى بژێوى.

• تاماده کردنی نموه کان بۆ پټکموه نانی دواړوژ.

له راستیدا نمو گوشه نیگایاندهی به خال پروونکرانموه گمر به تاک، یا چمند خالیکیان به دابر او بیه پټنریت به سمر پرؤسهی پرووردیدیدا نمو پټناسهی پروورده کورت دهینیت و به هیچ جوریک گونجاو ناییت بۆ نهم سرددهمی نیستای کومه لگایه که له دروازه کانی سدهی بیست و یه کلا تیده پرت، به لام گمر هموویان به سمریه کموه کویکرتنموه پټکموه دیدیک بۆ پرؤسه که دابر ترن نمو تاک و کومل له یه کهیه کی ریک و تبادا ده گونجین، نهمش مانای سمرتاسهری و گشتگیری پروورده ده که یه نیت.

پروورده: بهو جوردهی باسماں کرد تاکه کهس ده کاته تهورو بابه تی سمره کی، وه هموو پټکهاتهی که سایه تی گشه پټده دات له پرووی ناراسته کانی و بیرکردنموه شار دزایی و لیزانیه کان له گوشه نیگای پدیو دندیه کانیوه به رابردووی کومه لگاوه، تاکه کهس به هه لگری کلتوری کومه لگاوه درتزه پټدهری نهم روشنیریه داده نیت، ههروه ها نهم تاکه ده بیته نامرازیکی پټکهینسری نیستای کومه لگاوه دروستکمری بارودوخه نابووری و کومه لایه تی و قوناغه کانی پیشکموتن.

به پټی نهم دیده سمرتاسهری به بۆ پروورده ده توانین بلین: - پرؤسه کی وشیاراندهی مبه ستاره (له هه مان کاتدا بی مبه سته) له پټناو پره سمنن و گورپان و گونجانندیکه بمرده و امی تاکه کهسه له نیتو گوشه جیاوازه کان و

پښتانه د بزاوت و پټكها ته كومه لگا، به پټي شو شاردن ايانه له رابردو دا
پټك هاتون له گڼل تايه قهنديه كاني نيتا و نه گره كاني داهاتو دا، نه مانه
همو و پټكوه كارده كمن بو برودان به گشت لايه نه كاني كسايه تي تاكه
كهس، همروه ها پټكه پټانتيكي كومه لايه تيانه له كات و شوي دياري كراودا بو
په خساندنې ناوټه بوون و كارليك و هاوسه نكي به مردوام له نيوان پټكها ته
كه سايه تي و شو ژينگه يه تييدا ددري، بهو جوړه ي شو توانايه ي پي
به خشيټ كه دريژده پدري ژياني كومه ل و بهر و پيش چووني يټ، وه بتوانيټ
پوټي كومه لايه تيانه ي خوي بهر و او ي جيبه جي بكات و هستيټ به نرك و
ليبر سراويټيه كاني.

پەروەردەش بەيتى ئىم مانا ئامازانە پرۆسەيەكى تەوا و سەرتاسەرىيە تاك
و كۆمەل لەخۆ دەگرت و دەيانكاتە بابەتى سەرەكى و كەسايەتى مەرۆڭ و
ئاراستەيان دەكات بەرەو گەشەپێدانی جەستەي و ژیری و سۆزداری و
كۆمەلایەتى سەرەپای پێكەیتان و دروستکردنی شارەزایی و لیژانی و پێدانی
بەهاو خروندەری و هەلسوكەوتی مەروانە، بەجۆرێك كە ئەر تاكە بێتوانیت تا ئەر
پەری توانا پەرە بەم لایەنانە بدات و لە چوارچۆیەكی كۆمەلایەتی چالاکی
پەیدەست بە ژيانەوه گریبەت لە هەموو پرۆە جیاوازه كانی ئابووری و
كۆمەلایەتی و پامیاری، هەروەها بێتوانیت گونجاندنیك دروست بكات لە گەل
هەلوێستە گۆپاوه كانی ژيانی ئیستای كۆمەل، تاك دەیتە وە لەمەدەرەوهی ئەر

رۆڭلە كۆمەلەيتانەي پىتى دەدرىت، ھەست بە ھەلبۇاردنەكانى تاكىتى
بەكۆمەلبوون دەكات، وە ئەو توانايشى بۆ دەرەخسىت كە بەپىتى خواست و
داواكارىيەكانى كۆمەل كارو چالاكىەكانى ئەنجام بدات. بەمەش پەرودە دەيىتە
پىكەيتنەرتكى داھىتەرانەي كەسانى بەتواناو لىتھاتوو بۆ خودى خويان و كۆمەل
و ژىنگەكەيان.

ئىستاش ھەولەدەدەين جياكارىك بەكەين لەنتوان ھەندىك لەر دەستەواژەو
زاراوانەي تىكەل بە چەمكى پەرودە كرەون، دەبنە ھۆى شيواندن و خراب
بەكارەيتنەيان لەلەين پەرودەكاران و فىركارەندا، سودى ئەم جياكردنەوہە
لەوہەدا خۆى دەيىتەوہە كە دەمانگەيەنيتە دىيەكردنى ئەو زارەوہە
چەمكىلەندەي لە چوارچىوہەي پرۆسەي پەرودەدا بۆئەوہەي بونىيادىكى پروون و
ناشكرامان ھەيىت، ھەر وەھا دەبنە دەرەخەي لايەنە جياوازو لىكنەچوہەكان،
لايەنى تەواوكارىمان بۆ پروون دەكەنەوہە. ئەم دەستەواژەو زارەوانە جگە لە
(پەرودە، فىركردن، وانەوتنەوہە) و ئەو بابەتانەي گرىدراوى چەند چەمكىتى
ترى پەيوەست بە سىستەم و رىكخستەكانى سەردەمەوہە ھەيە.

لەم پىئاسەيەي بۆ پەرودە كرا پروون دەيىتەوہە : پرۆسەيەكى كۆمەلەيتى
سەرتاسەريەو لەنتوہەندو دامودەزگا جۆراوچۆرەكاندا پروودەدات، ھەندىجار
جياكراوہە تايىدە ھەندى جارى دىكەش تەواو و بى كەم و كورتىە، بەپىتى

هه لۆیست و پرووداو و کەس و شتەکاندا تێدەپەڕیت و کارلێکیان لە گەڵ دەکات،
 هەر لەپێی ئەمانەوه جۆرەها زانیاری و ئاراستەی بیرکردنەوە بەهاو شارەزایی
 وەردەگریت، سەرچاوەکانی فێربوون لەم شێوازه پەرودەییەدا وەك: خێزان،
 هاوڕێیان، راگەیاندنەکان، یانە وەرزشی و پۆشنبیریەکان، شوێنی کار و کات
 بەسەبردنەکان، نێو شەقام و بازارەکان، ژینگەی سروشتی... هتد، بۆ نمونە
 منداڵ سرودی نیشتمانی و چیرۆک و پەندو ئامۆژگاریەکان بەهۆی چەند
 بارەبوونەوه یان فێر دەبیت، یاخود کچان لە دایکیانەوه فێری چێشت لێنان
 دەبن، وە کورانیشت شارەزاییەکانیان لە باوک و هاوڕێ وەردەگرن.

تاکە کەس بەهۆی گوزەرانێ لەنێو ئەو زنجیرە پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەوه
 تێکەڵبوونی بە ژینگەکانی وەك: خێزان، یا بازارو شەقام، یاخود مەزگەوت...
 مانای ئازادی و جۆری پاداشت و سزاکان و بەها پەسەندو قیژەوونەکان و
 هاوڕێستی و ماف و ئەرك و چەندلین شتەگەلی دیکەش فێر دەبیت و
 بەتێکەڵبوونانیا کەسایەتی خۆی دادەپێژیت و هەست و سۆزو خووە نەریتەکان
 بونیاد دەنیت.

کەواتە پەرودە بەم مانایە فراوانی و پانتاییەکی بەرینتر لە پێگەیاندن و
 پەرودە کۆمەڵایەتی، یاخود مۆرکۆەرگرتن (کە پیشتر ئاماژەی پێدراوو)
 لەخۆ دەگریت.

جۆری دوو دم که پەرودردهی مەبەستدار، یا خوێندنگایی، نەمیش پرۆسەیی
فێربوون و پەرودەرە کردن دەگرێتەوه که لەتێو قوتابخانە و دامودەزگای سیستەمی
فێرکاریدا نەنجام دەدرێت، بەپێی پێکخستن و دەسەلاتیکی فەرمیانه (رسمیه)
لەگەڵ هەبوونی نامانجی دیاریکراو و بەرنامەو پرۆگرامی پێشتر ئامادەکراو
لەژێر چاودێری پەرودەرەکاری شارەزاو سەرپەرشتیاری پسپۆر. نامانجیش لەم
پرۆسەیه پەرەدان و گەشەسەندنی پۆلەکانی میلەلەته لەرۆی جەستەیی و ژیری و
سۆزداری و برەودان بە پەرەسەندە جیاوازه کاتی کۆمەڵگەو شوێناسی کلتوری،
سەرەرای پێدانی زانیاری و پیشەو ئاراستەکانی بیرکردنەوه.

بمویپیهی پەروەردەیی مەبەستدار لەتێو خۆتەندنگاگاندا بەپێتۆ دەچیت،
کەواتە بەرھەمی ھەردوو پڕۆسەی (فێرکردن و فێربوونە-التعلیم و التعلیم)،
ئامرازێ فێرکردن و ئەوتنەوێ و ئامرازێ فێربوونیش ئامادەیی و چالاکی
فێرخوازد، لۆژیکیانەش دەتوانین بڵێین دەرهنجامی فێرکردن فێربوونەو دوا
بەرھەمی فێربوونیش پەروەردەییە.

گهر ڦيڻ ڪرڻ بريت ۽ بيت له گهيانلڏي زانياري و زانين و شار ڌڙايي و
راستي ڪان له ڦيڻ ڪارڊوه ٻو ڦيڻ خواه ٿموا ڦيڻ ڪرڻ ههولتي ڪه ماموستا پتي
ههله دستيت ٻو يار مهتيداني ڪسي ڪي تر ٻو ڦيڻ ٻوون .

واتا ماموستا بههوی پروگرامی کی خویندن و وانموتنموه و چهندین چالاکی
دی که ی ناویولی و دهرهولی (الانشطة الصفیة اللاصفیة) کاره کی شه نجام

دهدات، بهو مبهستهی هانی فیرخواز بدات و توانا شاراوو ناشکراکانی
 بیزوتیت، وه نامادهکاری دۆختیک دهکات خوتندکار تییدا توانای فیربوونی
 هبیت، لیره دهلتین پرۆسهی فیرکردن ناوهرۆکتیکی پهروهردانهی ههیه بهیتی
 نهو بنهمایه که زانست و زانیاری و راستیه پیشکشکراوهکان به خوتندکار
 چنلین لایهنی جیبهجیکردن و پراکتیزهکردنیه ههیه، گهر نهمانهش بدرینه
 فیرخواز نهوا دهگاته نهو ناستهیه له ژبانی خویدا بهشیودیهکی پراکتیکیانه
 پیادهیان بکات، کهواته دهتوانین بلین که نهو فیرخوازه کاردهکات، ئاراستهکان
 وهردهگریت، چونکه دهزانیت (واتا زانیاری وهرگرتوه).

ههر زیادبوونیک چهنایهتی له زانیاری و شارمزایه نوێکاندا، پاشان
 تیکهلبکرتن بهوانی پیشتر وهرگیراون، نهوا دهیتته گۆپانیک چۆنایهتی، یاخود
 دهبنه گۆپینی پراکتیزهکردن و نواندن، شیوازیک نویش دهداته بیرکردنهوه.
 کهواته فیربوون ههر تهنها نهوهنده نیه که تاکه کس فیری کۆمهلیک زانیاری
 شارمزیی بکرت، گهر بهمجۆره ییت نهوا هیچ جیاوازییهکی له گهل ریکۆردهر، یا-
 نامتیریک ژماردندا ناییت، بهلام فیربوونی نوێ و شارمزیی باش و کۆکردنهوه
 یان له گهل نهو زانیاریانهی پیشتر وهرگرتون نهو دهرههجامهیه دهیتت تاک:
 ههلسوکوت، کار، ههستکردن، بیرکردنهوهی باشتر بهتههجام بگهیهیت که
 نهو لایهنی پهروهردهیه له فیربووندا.

کهواته فیژیوون لای فیژخواز چالاکیه کی خودیه به یارمه تی و هاوکاری
ماموستا و پتیشاندانی له خودی فیژخوازدا دهره خسیّت، سهرکهوتنی پرۆسه ی
فیژیوون له دهسته بهرکردنی مهرجی بابه تی و خودیه وه سهرچاوه ده گرتیت که
ماموستا فهراهه می ده کات.

به پیتی نهوانه ی باسکران ده توانین بلین: نهو فیژکردنه ی هه لگری ناوهرۆکیکی
پهرومردیه یانه یه، هۆ و دهره نجامی پرۆسه ی فیژیوون بووه له هه مان کاتدا، وه
دهره نجامی فیژکردن و فیژیوونیش پهرومردیه، به هه مان دهره نجام ده لیتین: نهو کی
خویندنگا پهرومردیه کردنه بهو پتیه ی که فیژیوون و فیژکردن نهو کی و کاری
خویندنگایه، گهر نهو دوو پرۆسه یه له ناوه وه دهره وه ی خویندنگا به وه نه نجام
بگه یه ترین نهو که تمنها له نیتو پۆله کاند، وه خویندنگاش سیستیمیکی کۆمه لایه تی
بیّت کهواته کارو بنه مای بوونی نهو ده زگایه پهرومردیه کردنه.

نهو هیلکاریه ی خواره وه دهره خه ری ههروو جوژه کی پهرومردیه.
نه خسه ی (۱) دوو جوژه کی پهرومردیه و پتکهاته که یان.

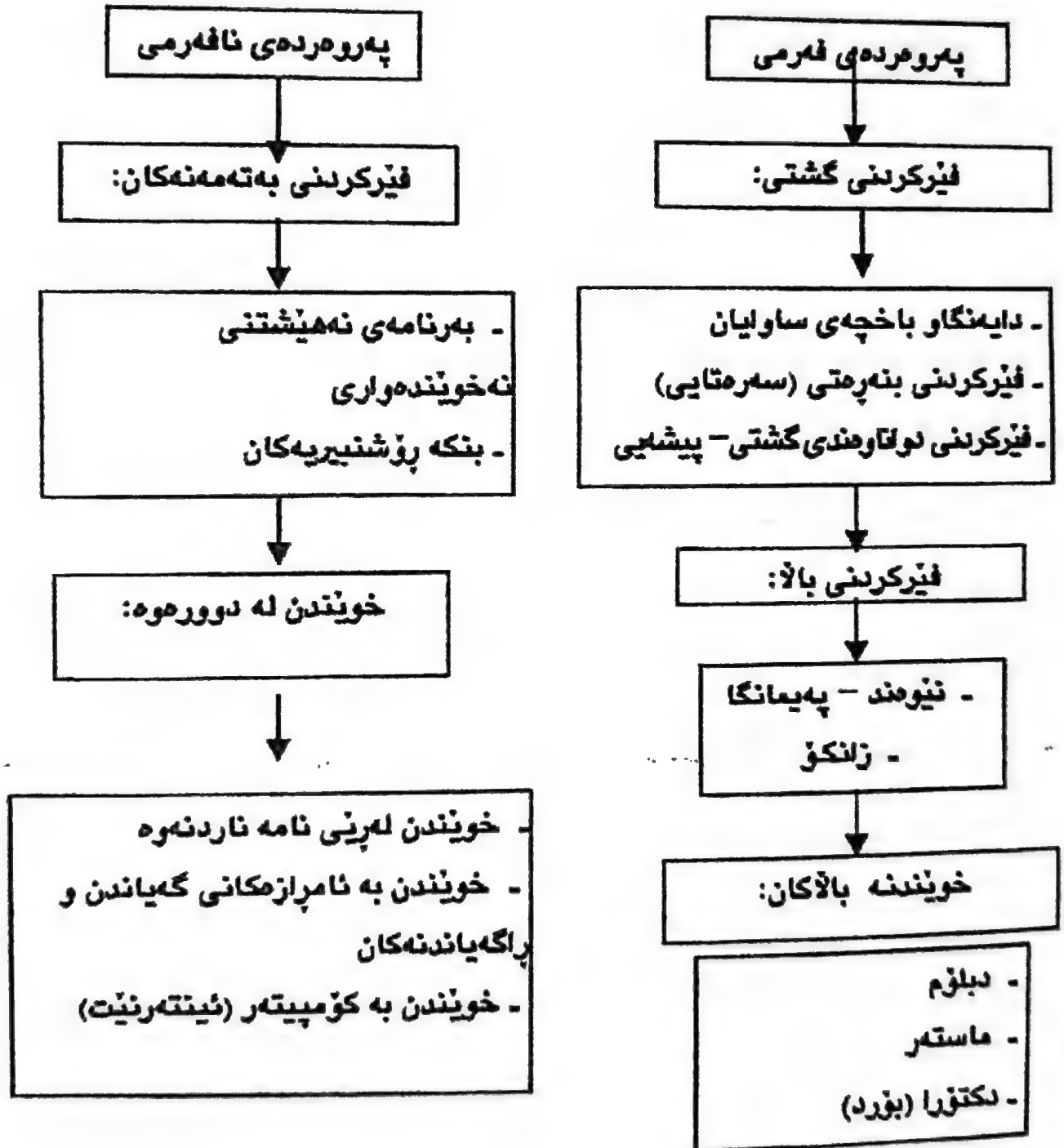

بهۆی پۆل و کارایی پەرودردی مەبەستدارەوێ چەندین جۆر شێوازی نوێ
 فێکردن و فێبوون داھێنراون و پەڕەیان پێداراوە کە بە فێکردنی ناھەرمی
 (لاتظامی، غیر رسمی) ناسراون، وە ژمارەیک شێوازی فێکردنی پێشکەوتوو
 لەخۆ دەگرن و تێپەراندنی شێوازی باوەکانی خوێندنی فەرمی (تظامی، رسمی)
 بوون، ئەمانەش بەرەو ئەھێشتنی ئەخوێندەواری و فێکردنی بەتەمەنەکان
 ئاراستەکران.

سیستمی پەرودردی خوێندنگایی لە فێکردنی فەرمی و فێکردنی نا
 فەرمی پێکدێت وەک لەم خشتەیە لای خوارەو پوونکراودتەرە:

نەخشەى ژمارە (۲)
خوتىلنى مەبەستدار (خوتىلنىڭ كاپى)

- ۱- پەروەردە ئامرازی مانەوەو بەردەوامى كۆمەلگەيە.
- ۲- ئامرازیكە بۆ بەردەوامبۈۋى كلتورى كۆمەلگا لەپى: پاراستن، گواستەنەو، نوپىكردنەوئى ئەر كلتورە.
- ۳- پەروە گەشەى سەرتاسەرى پۆلەكانى كۆمەلگە دىنپتە دى.
- ۴- بۆ بۈنيادنانى كۆمەل و دەولەتى نوپ.
- ۵- بۆ ھىنانەدى دىموكراسى.
- ۶- بۆ ھىنانەدى بەردەوامبۈۋىچۈن.
- ۷- بۆ پىنكەۋەننى داھاتوو.

ئىستاش ھەريەك لەو خالانە پروندەكەينەرد:

۱- پەروەردە ئامرازی بەردەوامبۈۋى و مانەوەى كۆمەلگەيە:

مانەوەو بەردەوامبۈۋى ھەر كۆمەلگەيەك پىشت دەبەستىت بە بەردەوامبۈۋى ژيانى تاكەكانى ئەر كۆمەلگەيە لەپروۋى بايۋلۋجى و كۆمەلەيەتى و... ھتە. پەروەردەش ئامرازو بەدەيھىنەرى ئەر پروسەيەيە، چونكە گەر تاكە - كەس بىنەماو پىنكەيىنەرى كۆمەلگا پىت ئەۋاپەروەردە ئەر كەسە لە بۈۋنەۋەرىكى بايۋلۋجىسەۋ دەگۈپت بۆ بۈۋنەۋەرىكى كۆمەلەيەتى و ئاۋىتەى كلتورى كۆمەلەيەتى دەكات.

ھەر پەروەردەش شىۋازەكانى ژيانى كۆمەلگاۋ كلتورەكەى دىارى دەكات، نەمىش لەپى چاننى خو نەرىت و ئاراستە جىاۋازەكان لە ناخى تاكەكاندا.

رۆشنېرى و كۆمەلگاكانى دىكە، ھەموو كۆمەلگاىك ھەولەدەدات نەوەكانى
 لەسر ئەم كەلتورە پېنگەيەنەيت و بىيانكاتە ھەلگىرى شىۋازى تايىبەت كە ئەم
 كارەش لە پىنگەي پەرودەو شەنجام دەدرەت، لەم پەرودە پەرودە ھەلدەستەيت بە:
 • پاراستنى كەلتورى رۆشنېرى، چونكە پەرودە لاندەى سىروشتى زانين و
 شارمزاىيە ئالۆزەكانى ژيانە.

• گەياندىنى كەلتورى رۆشنېرى بە نەو تازەكان بەھۆى ئەو ئامانج و
 پىرۆگرام و شىۋازو پىسپۆرەيتىيەى لە پىرۆسەى پەرودەدا ھەن .
 • پاكزەردنەو پالاوتنى كەلتورى رۆشنېرى، چونكە پەرودە ھەمىشە
 چاۋىكى پشكەنرە بۆ پىداچوونەوئەكى بەردەوام تا پىگرو كۆسپەكانى قۇناغى
 پىشكەوتن لەناویدەيت.

• نوپەردنەوئەى كەلتورى رۆشنېرى، چونكە ئەم پىرۆسەيە كاردەكات
 لەپىناو گۆرپىن و چاكتەردنى شارمزاىى و زانىارى و شىۋازەكانى كار، سەردەپاى
 گەشەپىدانى تواناو جۆرى پىرەردنەوئەى تاكە كەس تا بتوانەيت خستەسەرو
 تازەگەرى نەنجام بەدات.

۳- بۆھىنانەئەى پەرەسەنەئەى سەرتاسەرىيانەى رۆلەكانى كۆمەلگە:

كارى ئىستەى پەرودە ھەر تەنھا ئەوئەندە نىيە كە (دەستەبۇرۇتەك-
 نەبەئەى تايىبەتەندە لەپرووى ژىرى و زانىارىيەو ئامادە بەكات، بەلگە لە دىدەئەى
 سەرتاسەرى ھەمە لاينەو پەرە بە تواناو ئامادەيەكانى ھەموو تاكىكى

کۆمەل دەدات، ئەمەش گشت لایەنەکانی کەسایەتی دەگرتتەوێ وەک: ژیری،
جەستەیی، زانین، دەروونی، ئاکاری (أخلاق) سەردەری: شارەزایی و ئاراستە
بەها جزرا و جۆرەکانی کەسایەتی. هەروەها بەردو گونجاندنیان دەبات لە گەڵ
ژینگە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان بە جۆریک لە توانایاندا بێت ئەرکی سەرانیان
جێبەجێ بکەن، واتا ئامادەیان دەکات بۆ ئەرکە مەزنە کە (نەویش ژانە) بە
هەموو بارو پەڕە هەندە جیاوازیەکانیەو.

پهرووردی نهم سردومه چندين تهكنيك و بهرنامه پروگرامي تازدي
به دستهيتناود، نه ميس به هوې پيشكه وتنه كاني بواري زانستي د پرووني و
كارگيري و بهر تو د بردن و زانسته كوومه لايه تيه كان و ... هتد. سهره پاي
د مرگه وتني گه ليك سيستم و شيوازي نوئي فيريوون و فير كردن (التعلم و
التعليم)، نه مانيس بوونه ته هو كاري ره خساندنې هملې په روپيداني تواناكان و
پهروورده بو ژماره يه كي زور له تاكه كاني كوومل بو گيشتن بهو شون و
پلهوپايه يه خويان دويخوازن. په رسه نندن و گه شه كردني تاكه كاني كوومل بريته
له نامانجي هره بالاي پهروورده.

۴- بونیادنانی کۆمه‌لگه‌و ده‌وله‌تی نوی:

تەنھا سەرودەت و سەرچاوەکانی ئابووری نابە ھۆی بونیادنانی کۆمەڵگە،
بەلکۆ جگە لەمانە بە توانای مەزبونی نامادەو لێتاتوو، و دەبەرھێنانی غوونەیی
ئەم کارە مەیسەر دەبێت، چونکە سەرودەت و سەرچاوە سەروشتی و ئابوورییەکان

پیتوستان بهو بنه ما مرییه سازو نامادهیه هیه که بتوانیت به باشتین شیواز
 وههریان بهیتیت و بیانخاته گهر تا بینه مایه سودو قازانجی همووان، همرودها
 پشت دهبستریت به توانای جهستهیی و ژیری شه مروقانه دهبستریت
 داهینه رانیان بو زالبوون بهسر کهمی، یاخود نهوونی شه سهرچاوه
 سروشتیانه بهلگه شان بو راستی شه مهسهلهیه دوو ولاتی ودهک یابان و سویده.
 له نیتسادا کایه پهرودرده بوته گورپانی پیشپرکیتی نیوان دهولتهان تا
 بیکه نه پیامی سهرکهتن و بههیزیان لهرووی پهرهسهندن و بهروپیشچوونیاندا.
 هر دهولتهتیک پشت دهبستریت به پهره دان به روله کانی میللهت بوئشهودی
 متمانیه کی لهو جورهیان تیدا پرده خست بکرتنه بهردی بناغدی هموو
 پیشکوتنیک و سهرچاوهی هیزی دهولتهته کیان، چونکه هموو پیشکوتنیک
 بنده لهسر توانای ژیری و لیتهاتووی هاوالاتیانی دهولتهته که، وه شه
 بهمایهش لهرتی پهرودرده دهو دهسته بهر ده کرت. دهیت شهوه بزاین که له پشت
 هر ولاتیکی بههیزو پیشکوتووده سیستمیکی پهرودرده یانهی بههیزو-
 پیشکوتو هیه، بو نمونه ولاتی یابان مهرنی نیشتمانی (العظمة الوطنية)
 کردوته نامانجی هره بالای پرۆسهی پهروددهی، به دلنیا ییهوه دهلیین شه
 پیشکوتن و بالادهستییهی یابان دهره نجامی شه بهرنامه سهرکوتوودهیه. له
 راستیدا رتیسانس و بوژاندنوهی هر کۆمهله گیه که بنده لهسر بوونی
 دولتیکی نوی، که شه دهولتهته نامادسازی بو مهرجه کانی شه بوژاندهیه

دهکات و پالپستی له بهر ده و امبوونی دهکات، له پاشاندا دولتتی نوی بنه‌های هیژو پیکهاته‌ی بونیادنانی لهم بوژاندنه و دیه پیکهوه دنیّت، په‌رو و ده‌ش ئامرازی به‌دیهنه‌ری ئهم کار دیه، له‌رپی په‌رو و ده‌وه دولت ده‌توانیت بنه‌ماکانی بوون و هیژی خوی ده‌سته‌به‌ر بکات به پیکه‌یانندی کادری پسپوړو لیته‌اتوو و هیژی داهینه‌رانه‌و شت‌وازی نوښت‌گری و چاندنی پوځی لایه‌نگری و پابه‌ندبوون و خوښه‌ویستی نیشتمان، یاخود به‌شیوازیك له نه‌وه‌کاندا هستی نیشتمان‌په‌روه‌ری و پالپست‌کردن له سیستمی فەرمان‌پروایی په‌ره پیل‌دات له بیر‌کردنه‌وه و ناراسته‌ی هه‌لسوکه‌وت و بوچوونه‌کانیان تا ئه‌و په‌نگدانه‌وه یان هه‌بیّت پیکهاته‌ی هستی نه‌ته‌وه‌یی و یه‌ک‌پیزی کوومه‌لاییتی به‌هیژو پته‌و بکن. هه‌ر دولت‌تیک ده‌توانیت له‌رپی په‌رو و ده‌وه ئهم کارانه به ته‌نجام بگه‌یه‌نیّت:-

● پیگمیانندی نمر نموده‌ی که باودریان بهو سیستمی سیاسی و فرمانرواییه همیت و نامادهی بهرگریکردن و لایهنگیری تمواوی ده‌کمن.

● برودان به بهای خوشه‌یستی نیشتمان و نه‌تودی

● که مگردنوهی جیوازی و دزایه‌تیه‌کانی له‌ئێوان نه‌وه‌یه‌کدا.

• نمرتی به شداری کردن له هه لێژاردنه کانیان پێ ده به خشیته و لایهنگری

بدرنامہ و پرورہ کانی دولت دہ کن۔

● چاندنی گیانی به شدت رک دنی دیو کر اسیانو پیاده کردنی له ژانی

گشتیدا، نهویش لهریئی نهو که نالانهای دهلوت دایاندهنیت.

۵- پهروورده بۇ ھېنانەدى ديموكراسيه ت:-

پهروورده له رېتى سيستم و دامودزگاؤ پرۆسه كاني فير كردن و فيربوونهود كار لاسر شو بڼه مایانه ده كات كه هر دهولته تيك له پېتناؤ نازادى و دادپهرودرى و يه كسانى و هاوېدېر سيارىتى كۆمهلايه تى بهرنامه رېژى بۆ ده كات . وه همولده دات بيان كاته راستيه كى پراكتيكيان و ههلسوكه وتيكت كه رۆژانه په پېرېو بكرىت بۆ چاوپوشين له راده و ناستى جېبه جېكردنيان. بڼه مای ديموكراسى بوونى فير كردن و ره خساندنى ههله كاني فير كاري بى هيچ جياوازيه ك مانايه كى نيه جگه له پيادېوون و پراكتيزه كردنيكى راسته قينه ي مانا كاني تاكه كه س، واتا شو ياساو دستوره ي چسپانلويانه و برياريان لاسهرداوه.

پهرووردهش لهم رووانه وه شه پرۆسه يه بهدى دينيت:-

۱- ههموو تاكتيكي كۆمەلگه شو مافه ي ههيتت كه له سيستمى پهروورده ي دا قبول بكرىت وبگاته شو ناسته ي كه خوى ده بخوازيت بى هيچ جياوازيه ك، ههرودها ره خساندنى ههلى له بارو گونجاو بۆ ههموو تويزه جياوازه كاني كرمەل به پيى بارودوخى تايبهت به خويان ، شه مهش له خويدا ماناي پراكتيكي به ديموكراسيه تېوونى بوونى فير كردن ده گيه نيت.

۲- گهياندى چه مك و به هاو شيوازه كاني ديموكراسيه ت به رۆله كاني كۆمەلگه له نتيونده كاني خويندن ياخود له رى مامهله كردن و ههلسهنگانديان.

داهیننرانمن که بوونه ته هوی گۆرپینی پشەیی له هه‌موو کایه‌کانی ژیا‌ندا، نه‌و
 توانایه‌ش ده‌به‌خشنه ئاده‌میزاد ئاراسته‌که‌رو فەرمان‌په‌وایی نه‌و پشکه‌وتنه‌انه
 بکات و به‌رده‌وام په‌ره‌یان پێ‌بدات. گرن‌گترین هۆکارو په‌خسینه‌ری نه‌م
 ده‌سکه‌وتانه‌ش پرۆسه‌ی په‌روه‌رده‌یه، به‌لام ده‌ییت نه‌وه‌ش بزانه‌ت نه‌م گۆران‌کاریه
 خه‌راو تیز‌په‌وانه زۆر فراوان و توند‌تر له گۆران‌ه‌کانی نه‌و کایه‌ی په‌روه‌رده‌دا
 پروده‌ده‌ن، نه‌مه‌ش په‌روه‌رده‌ی خسته‌وته هه‌لو‌ستیه‌کی شپه‌زه‌و شی‌واو که نه‌م
 په‌سیاره جیه‌ه‌ریه‌ دینه‌یه پێش؛

ئایا په‌روه‌رده‌ به‌ر‌په‌وه‌یه‌ پش‌ه‌وا‌یه‌تی گۆران‌کاریه‌کان بکات، یا‌خود بیه‌ شونه‌که‌وته‌ی
 نه‌و گۆران‌کاریه‌انه؟

به‌و پێیه‌ی په‌روه‌رده ئامه‌زی گۆران‌ه‌و کۆمه‌ل‌گه‌ش به‌هۆی کار‌ی‌گه‌ری
 جۆرا‌وجۆره‌وه گۆرانی خه‌راو تیز‌په‌وه‌ی به‌سه‌ردا دیت، بۆیه په‌روه‌رده نه‌و نه‌ر‌که‌ی
 ده‌که‌وته‌ سه‌ر‌شان هه‌میشه‌ به‌رده‌وام له نو‌ک‌رد‌نه‌وه‌ی فۆرم و نا‌وه‌پۆک و
 شی‌وازه‌کانی خۆیدا بیه‌ بو‌نه‌وه‌ی به‌توانیه‌ت پش‌ه‌ه‌نگی و پابه‌رایه‌تی گۆران‌کاریه‌کان
 بکات و بیه‌ ئاراسته‌که‌ریان. ته‌نها له‌و کاته‌دا نه‌مه‌ دینه‌دی گه‌ر نو‌ینه‌رایه‌تی
 و هه‌مه‌نا‌ه‌ه‌نگی نیسته‌ بکات و‌چاو به‌ر‌پێیه‌ دوا‌پۆژ و ده‌ستی له‌ پش‌که‌اته‌کانی نه‌و
 داهاته‌وه‌دا ده‌ییت، نه‌گه‌ر نه‌م کارانه‌ش نه‌ه‌جام نه‌دات نه‌وا ته‌نها کاری په‌روه‌رده‌و
 پۆلی به‌ریته‌ ده‌ییت له‌ چاک‌ردن و پینه‌کردن و‌ه‌ک له‌ زۆریه‌ی ولا‌ته‌ دوا‌که‌وته‌وه‌کاندا
 به‌دی ده‌که‌ین.

کۆمەلگەى نۆى لەم سەردەمەدا لەبەردەم راپەڕىن و بوژانەو دىيەكى
شارستانىدايە كە ئىستا سىماكانى لە دەرگەوتنداىيە، ئەمىش لە دەردەنجامى ئەو
شۆرشە زانىارىيە مەزنەى پراكتيزە كەردنى تەكنەلۆژىيە پىشكەوتوو، وە
چاودەروانىيەكى زۆرى ئەو ش دەكرىت گۆرپانكارى مەزن لە بونىيەدى كۆمەلگەكان و
شىتوازى بىرگەوتنەو چۆنىيەتى ژياندا فەراهم بكات. لەبەر ئەمەش وا
دەخوازىت كە پەرودە بەخىرايى خۆى رىكبخات. وە پىويستە:-

۱. خوی به جور تک راستبکاتمود بییته هوکاری یه کالایکه ره وهی
گورپانکار یه کان وئاراسته کردنیان.

۲. خوی دهریاز بکات له شیوازده خویندن گاییه که ی، نهو ده زگاو دامهزراوه
بهره مهینه به کار بهرت که شوینی فیروونی زاتیاری پیویست و بهره م و
خرمه تگوزاریه کانه، وه نهو توانایهش ببه خشیته فیروخواز که شار فزایی و لیترانی
به کار بهینیست.

۳. ییڭیانیلنی مروڱگه لیك توانای بهر وپیښېردنی کومه لگمیان ههیت و
گورپانکار به کانیان به لاوه نامۆ نهیت.

۴. نمو گۆرانکاریانہ بکریٰ نہ ناراستہ کی بہر دوام و پشت بہ نہ خشو
پلانی سمرقاسہری بیستن.

۵. لیکنولیندوه لمدرد نو ناراسته سدره کیانهی که بهشدار دهبین له
پیکهینانی دواروژدا.

بهیئی ئهو پروو نکرده وانهی پیتشتر باسکران پۆل و بایهخی مهزنی
 پهرورده مان بۆ دهرده کوییت، ههر کۆمه لگایه کیش نهه پۆله پر بایه خه
 پهرورده پشتگوی بخت، یا بیخاته قوناغیتی دیکه ی گرنگیه کانی دیکه وه،
 ئهوا بنه مای سهره کی بوونی خوی و پیکهاته کانی یه کپیزی و بنه پته کانی
 گشه کردن له دست دهدات، ئهو پروو ناتهواو و گرفت و بهر هنگاریانه ی له
 همنی کۆمه لگادا بهدی ده کرین ته نهها دهره نجام و پهنگدانه و دی لاوازی و سستی
 و کهم توانایی بواری پرۆسه ی پهرورده یی لهه کۆمه لگانه دا، ههروها
 کورتهیتانی پۆلی راسته قینه ی پهرورده یی.

سێیه م: نامانجه کانی پرۆسه ی پهرورده یی :-

نامانج و نه ره که کانی پرۆسه ی پهرورده یی جورا و جورن و له ئالۆزیووندان
 بهتاییت کاتییک بهوردی سهیری ئهو تیکه لیبون و تهواو کارییه ی نیوان
 پهرورده ی مه بهستارو پهرورده ی بی مه بهست بکهین، چونکه له ئیستادا
 خویندنگا که دزگایه کی مهزنی پهرورده ی مه بهستاره بهو جوره نه ماوه تهوه
 که تنیا دزگای پرۆسه ی پهرورده یی ییت، له بهر تهوه ی چهنده ها ریکخراو و
 دزگا و دامه زراوه ی تر به شداری نهه پرۆسه ی ده کهن (پهرورده ی بی مه بهست)،
 وه کاریگری دیارو بهرچاویان ته نانهت له سر خودی خویندنگا شدا ههیه.
 بهشیویه کی گشتی نامانجه کانی پرۆسه ی پهرورده یی له دوو بوادا خویان
 ده بیننه وه که ئهوانیش تاکه کهس و کۆمه لگان.

۱. ناما نجه تاکه که سیه کانی پهر و مرده:-

پەرۋەردەي نوڧ جەخت و پىداگرى لەسەر مەزۇ دەكاتەۋە بەر پىيەي مەزۇ
تەۋەرى سەرەكى و دوا ئامانچى ئەم پەرسەيەيە، بەجۆرىك پەرەدان بە ھەموو
لەينەكانى كەسايەتى بدات و ئاسانكارى بۇ پەرسەندىنى تەوانا و لىتەتەۋەكانى
بكات، وە ئەو شارەزايى و لىتەتەۋەيەي پىي بەخشىت تا مەزۇقىكى بەتەۋانا
كارامەي لى دەرىجىت و ھەسەنگىيە، لەنىۋان كەسايەتەكەي و زىنگە
سەۋىتى و كۆمەلەيتەكە دەست بكات. لەپىنا و ئامانچى تاكە كەسەيە
پەرۋەردە ھەلەدەسىت بە چەند ئەرك و چالاكىيەك وەك گەنگىيەدانى تاكە كەس
لەپتى پىشكەشكەردى خەمەتگوزارى جۆراۋجۆرۋ چاۋدەرىكەردى كۆمەلەيتەي و
دەۋەنىيان و ھەلەدەدات خەندەكاران و فەرخەزان چاۋ لە ھەۋنە بەرزو بالاكان
بەن بۆتەۋەي لەسەر ھەلەسەكەۋى تەندەۋەست و پاست پابەيتەرتىن. وە
فەراھەمكەردى مەرج و پىكەتە پىۋەستەكانى پەرسەي فەركەردن لە دانانى
پەزگەرام و سەپەرشەتەكەردن ۋەخەدەدانان و ھەلەسەنگەندەن دوا ئامانچەكانى
پەرۋەردە دەھىنە دى.

بہشتی نعہ ہی باسکرا پروردہ لہرووی نامانجی تاکہ کہسیہوہ دوا مہ بہستی
پنگہیانہنی کسایہتی فیترخوازہ لہ ہموو لایہنہ کانیہوہ، نہمیش بہ

پینگوونانی کۆمەڵێک شارەزایی و لیژانی و بەهاو ئاراستەیی بیرکردنەوەی جیاوازو زانیاریەکان، بوونی ئەم خەسلەتانه تاکە کەس دەکەن بە:-

• کەسیکی چالاک لەپرووی بیرکردنەوە:- لەپێی پەرەدان و مەشقکردن بە توانای فیکری فێرخواز دەک:- (تێگەشتن، تێبینینکردن، هەستپێتکردن، بیرکردنەوە، لێکدانەوە و شیکردنەوە پاقەکردن، پەخنه گرتن و هەڵسەنگاندن، گەشه دان بە توانای ژیری و هەڵتێنجان و بەرهەنجام و بەلگەهێنانەوە... هتد.

• سۆزداریتی راست و تەندروست:- ئەمیش بەهۆی پەرەدان بە حەزو ناردزووەکان و هەست و سۆز و ڕاگرتنی هاوسەنگی و ڕوژتێنەرەکان.

• کەسیکی سەركهوتوو لەپرووی کۆمەڵایەتیەوه:- لەپێی ئەو زانیاریە کۆمەڵایەتیانەی وەك ڕاوبۆچوونی کۆمەڵ، یاخود خوو نەریته کان، وە یاپێوەری هەڵسوکهوت لە کۆمەڵگەدا، هەروەها توانای کارلێک و ئاوێتەبوون لەگەڵ کۆمەڵگە.

• کەسیکی خاوەن ڕەوشتی جوان:- ئەمیش بەپێی ئەو نمونە بالاییانەی سەبارەت بە ئاکاری جوان و پەسەندکراوی نێو کۆمەڵن و ئەو هەڵسوکهوتانەی کە کۆمەڵگە بە باشیان دەزانێت.

• تاکیکی باش لە خێزان و کۆمەڵگەدا:- لەپێی وەرگرتنی ئەو سیفەتەو خەسلەتانهی تاکە کەس دەبێتە خاوەنیا و دەیکەنە ئەندامیکی باش و بەسود لەنێو خێزاندا ییت، یاخود لەنێو کۆمەڵگادا. ئەمیش بەو جۆرە کە تاکەکان

بتوانن ٺڪرڪه ڪانين جي ٻڪهن و له بهرام بهر یشدا مافه ڪانين
وه دست بهيڻن، وه هست به پابه ندبو و نيڪي نيشتماني و نه ته ودي بڪات بهر
پاڌيهي له توانيدا بيت خزمهت به نيشتمان و نه ته وده ڪهي بڪات نامادهي
بهر گري ڪردن بيت له نيشتمانه ڪهي.

• ڪسيڪي سهر ڪهوتو و له پيشه ڪهيدا: - ته ویش به هوئي زانياري و
شار مزايه ڪانيموه ڪه ده ترانيت به سودينين له مانه بيته ڪسيڪي سهر ڪهوتو و
له شوتي ڪارو به رهه مهيناندا.

• ڪسيڪي ليڪو لهر ووه هو لڌه ريت هميشه به هيواي بهر و پيش چورن
و پهره ننداييت لهر تي شتوازي زانستي بير ڪردنه ووه بهر دوا م له پروسهي
خوفير ڪردن دايموه هميشه به دواي زانست و زانياري زياتردا بگهريت و راستي
مسهله ڪان تاوتوي بڪات، بهمهش ده بيته ڪسيڪي به شمار له پيش ڪهوتو و
- نيشتمانه ڪهيدا و هاو ڪار دهيت له پيڪه و دناني دوا و ژدا.

ٺو خالنه ناماڙميان پندرا ڪومه له ٺهريڪي سهره ڪي و بنه ردين ل
پهره رديه ڪي مودرتن و سهره مانه دا جتيان ده بيته ووه، پهره رديه ڪي ڪوڏا
دا رزا و له توانيدا ناييت فراهه ميان بڪات.

۲- نامانجه کۆمه لایه تیه کانی پهروه ده :-

نامانجه تاکه کهسیده کانی پهروه ده له سهره نجامدا ههر ده کهنده نامانجه کۆمه لایه تیه کانی ئەم پرۆسەیه، چونکه پینگه یانندن و پهروه ده کردنی تاکه کس بهواتای هیتانه دی نامانجی کۆمه لایه تی دین، به لام ژماره یه ک نامانج و بهرپر سيارتتی به دی ده کرتن که له پیداو یستیه ههره سهره کیه کانی پهروه ده و مۆرکیکی گشتیان ههیه له م پرۆسەیه دا راستهوخۆ ئاراسته ی کۆمه لگا کران، وهک له م خالانه ی خوار دودا کورتیان ده کهینه وه :-

۱- پاراستنی کلتوری پۆشنیری کۆمه لگه: له پرتی گواستنه وه و گه یانندنی خو و نه ریت و هه لسو کهوت و شیواز و پیتسا کانی بیر کردنه وه ی تاکه کهسی بۆ نه وه نوێکان تا بینه هه لگری پۆشنیری کۆمه لگه که یان، ئەم پرۆسەیه یش نه وه دوا ی نه وه درێژه ی پید د ریت.

۲- هه لبژاردنی کلتوری پۆشنیری و نوێکردنه وه ی: به لابر دن و پشه کیشکردنی نادروست و نه شیاو ده کان و راست کردنه وه ی هه ندیک له نه ریت و شیوازی بیر کردنه وه هه لسو کهوتی ناپه سه ند تا له گه ل په وتی پشکه وتن بگوینچین و هه مه نا هه نگ و سازیکرتن به شتگه لیکی باوو سه ر ده میانه، جگه له مه ش ده بیت بهر دوی پشبردن و خستنه سه ر (التطویر و الاضافه) له پرتی داهیتان و دوله مه ند کردنی نه و کلتوره له تارا بیت به شیواز و شار هزایی نوێ.

۳- گۆرینی کۆمەلگەو بەرەپیشەردنی: - لەپرتی بەرەمەهیتانی فیکر و تیۆری نوێ و ھەتتە جەختی شتواری تازە بۆ کار و بەرەمەهیتان و ئاوتەبەردنی کۆمەلایەتی نەمانش پەرە دەدەنە تواناو بەھری داھێنەرانی، وە یا بەخشینی ھەندێ بەھاو پێوەری ھەسوکۆتەکان بە تاکەکانی کۆمەلە کە ھەستی یە کەریزی و یە کپارچەیی کۆمەلایەتیار تێنا بەھێر دەکات و ناسۆی پێشکۆتتی بۆ ئاودەلا دەکات.

۴- بەشاریکردن لە ھێنانەدی پەرسەنلنی گشتی و سەرتاسەریدا: - بەھۆی کە ھێرێکی کاری شارەزاو لێھاتوو، وە پەرچەک بە زانست و تەکنەلۆجیا بەرەم بەیتیت، لە ھەموو بەش و پەسپۆری و ئاراستەکاندا ئاراستەیی ئەرک و پێش پێویستەکانی پەرسەنلن و بەرەپیشچوون بکەیتن. ئەمانیش خزمەتگوزاری جۆرلوجۆر لەھاو ژینگەیی لۆکالی خۆیان پێشکەش دەکەن و بەشاریەکی گەورە دەکەن لە پەرەسەیی گەشەسەنلن و پێشکۆتندا، بەھۆی ئەر لێکۆڵینەوانەیی بۆ بەرەپیشەردنی شتواری دەکان و داھێنانی ئامرازێ نوێ ئەنجامی دەدەن.

۵- بلاوکردنەوی وشاری سیاسی: - ئەمیش بەھۆی چەسپاندنی بیرکردنەو بەھای سیاسیانە لە مێشکی نەودەکاندا بۆ لایەنگری و پێستگیریکردن لە سیستەمی سیاسی دەسلەلتا و پەردەدان بە ئاراستەیی بیری تاکە کەسان تا بتوانن ئەرکی نیشتمانی و سیاسی خۆیان بەجێ بهێتن و مافی دیموکراسیانەیی خۆیان پیادە بکەن و رابھێنرێن کە بە چ شتواری بەرگری لە کۆمەلگەیی مۆدێرن و ھاوچەرخی بکەن، وە بەشارین لە راویچوونەکان و چارەسەری ئەر کێشەو گرفتەنەیی پەروەردەیی کۆمەلگەیان دەبەن.

بہشتی دوزخ

بنہما زانستیه کانی پروہردہ

بەرايى...

لەسەر ئەو بىنەمايەى كە پەرودە نامرازی كۆمەلگايەو دەكەوتتە ژىر
هەمان ئەو كارىگەريانى لەناو كۆمەلگەدا پروودەدن جا ئەو گۆرانكارىانە
پەيوەنديان بە ئەزمورون و شارەزايەكانى پابردوودە يىت، ياخود ئەوەى لە
ئىستادا هەن، وە يا ئەو گۆرانكارىانى لە داھاتوودا چاودەپى پروودانيان دەكرىت.
كەواتە پەرودە (بوون) پىكھاتەى خۆى لە گۆشەو رەھەندە جياوازەكانى
كۆمەلگاوە وەردەگرىت و دەشبيتە نوینەرى كۆمەل و پارىزگارى لە بوون و
مانەو بەرەوپىشچوونى دەكات بەھۆى ئەو فيكرو مەتۆدەى پەرودە ھەيەتى،
ھەرودەھا كارلىك و ئاوتتەبوونىك لەنيوان پەرودەو لەقەكانى زانست ھەيە، وە
پەرودە دەيتتە ئەو بواری كە دەرەنجامى زانستى جۆراوجۆرى تىداپراكتيزە
دەكرىت، بەجۆرىك لەيەك كاتدا زانستىش و ھونەريانەش يىت، وە گونجاوو
سازگار بە سروشتى پەرودەو ئەو ئامانجانەى لەپىتاويدا پەرودە سەر
ھەلدەدات.

پەرودە سود لە لەقە جياوازەكانى زانست وەردەگرىت و دەيانكاتە بىنەماى
پىكھاتنى بەشە جۆراوجۆرەكانى وەك: رىكخستن و ناوەرۆك و شىواز، ھەرودەھا
دیلو بۆچوون و چارەسەرەكانى، ھەر پىشكەوتنىك لە بواری زانستى و زانیارىدا
پروویدات ئەوا رەنگدانەوەى لەسەر پەرودە دەيتت و ئەم پرۆسەيەش پىشكەوتن

به خويوه ده بينيت، چونكه پهرودرده زانست و زانياريه كان ده كاته بنه پريتيك بو
 ديلو بو چونه كانى و پيښكها تهى خوى پى به هيترو ريځكه خات، پروسه كانى به
 ناراسته كى داهينمرانه بهرودوا ثامانجه كانى ده بات.
 لهم پروونكر دنه وديه دا ددرده كهويت پهرودرده بنه ما جيا وازه كانى خوى له دوو
 سفرچاودى سهره كيهوه ودرده گريت كه:

۱. کومه لگه به ناو د پروکه کومه لایه تی و روشن بیریه کهود:- لهه سهرچا و ديه
ناو د پروکی فکری خوی داد پر تیت له فلسفه وه به ها کان و ثمانج و پلانی
و ثار استی زانستی و شیوازه کانی ده بنه نهو بنه پر دتهی که نهه پر و سیه
دریژ میده دن.

۲. لقه کانی زانست: - لهم سەرچاوه دیه وه پهر و درده بنه ما جورا و جورده
زانستیه کانی خوی و مرده گریت له دروستکردنی ناوه و پۆکی پهر و درده بیانوه
فیکریه وه، سهره پای بابتهی جورا و جوروی وهك پڕۆگرام و پراکتیزه کردنی پڕۆسه كه
جا ج له زانسته كۆمه لایه تیه كانه وه، یاخود له زانستی سروشتی په تیه وه بیت.
هر لهرتی نهم دوو سهرچاوه دیه سیستمی پهر و درده یی و ناوه و پۆك و بونیادی
پڕۆسه كه دیاری ده كریت، سهره پای تیگه شتن و راڤه کردنی پهر و درده
ناراسته کردنی بهو ناقاره ی بگاته دوا مه بهستی خوی. هه مان نهو دوو
سهرچاوه له گه ل پهر و درده دا له پڕۆسه یه کی کارلیک کردنی بهر دوا م و
هه می شه یدان، هر بهر و پێشچوونیک، یا گۆرانه کارییهك به سهر بنه ما كاندا بیتن

ئەمما لە پەرۋەردەدا رەنگدەدەنمە، ياخود يارمەتيدەر دەبن بۇ پاستىكردنمەدى
 بۆچۈن و ئاراستەيەكى چەت، ياخود نوپىكردنمەدى ئاۋەرۈك، وە ياخود
 چارەسەر كەردنى گەفتىك، وە يا چاك كەردنمە لە جىبەجىت كەردندا. وە دەرەنجامەكانى
 پەرۋەردەش بەھەمان شىۋە كارىگەرى لەسەر ئەم دوو سەرچاۋەيە جىتەنلەن لەرۋى
 بەردەوامبۈن و پىشكەوتنى ژىيانى كۆمەلگە دووبارە بەرەپىش كەردنى ئەم
 زانستانە. ئەمانەى لە خوارەوە باس دەكەرتىن چەند نامازەو پرون كەردنمەدى كورت
 و خىزان بۆنمەدى ئەم بىنەما سەرەكەيانەى كە پرۆسەى پەرۋەردە پىشتيان پى
 دەبەستىت لە دوا دەرەنجامىشدا تىيىنى ئەم دەكەرت سەرچەم ئەم بىنەمايانە
 ھارىكارى يەكتر دەكەن لە پرۆسەى پەرۋەردەيدا پىكەمە تەواۋكارىيەكى كەم
 وىتە و دەگەن پىك دىنن كە ئەمىش پەرۋەردەيە:

بىنەماكانى ئەمانەن:

۱. بىنەماى ئايىنى
۲. بىنەماى مېژۋى
۳. بىنەماى كۆمەلايەتى و كەلتورى
۴. بىنەماى ئابۋورى
۵. بىنەماى پاميارى
۶. بىنەماى كارگىزى و بەرپۈەبەردن
۷. بىنەماى دەروونى
۸. بىنەماى فەلسەفى

۱۔ بندهما ٹھینیہ گانی پھرو پھرو ۱۵۶۱۔

ئەم بىنەمايە ياساۋ پىتساۋ بىنەرەتە جىاۋازەكانى بىروباۋەرى ئايىنى لەمۇز
دەگىرت كە كۆمەل بىرواى پىيان ھىتاۋەو نەتەۋە كىرەيلىقە ئايىنى خۇيلىرىدا
پەروەردە دەگىرتە دەزگايەكى تايىبەت بۇ چاندنى تۆۋى باۋەردارىتى ئەو ئايىنى
كە كۆمەلگا دەيەۋىت لە ناخى ئەۋەكاندا بىچىنىت. بىنەماي ئايىنىش دادەگىرت
بە يەكەمىن و سەرەكىتىن بىنەما بۇ دارشتەنەۋەى بىرو فەلسەفەى پىرۆسەى
پەروەردەى چ لە دانان و رىكخستەنەۋەى بىت، ياخۇرد ۋەك ئەۋەى بىگىتە
ئاراستەۋ باگراۋندىك بۇ ئەۋ مەبەستانەى لە دارشتەنەۋەى سىياسەتى فىرگىردن و
بۈرەكانى ئامانجە پەروەردەيەكان رەچاۋ دەگىرتە.

ئەم بىنەمايەش لە ولاتانى وەك نىشتىمانى عەردەب و دولتە ئىسلامىيەكان
پلىيەكى بالاو پانتايىيەكى فراوان داڭىردەكات، بەجۆرىك لە زۆرىيە ئەم ولاتانەدا
دەكرىتە ئاپاستەكەرو پىنشانىدەر بۆ سەرتاسەرى پىزۆسەى پىروردەى پىچەوانەى
دولتە سەكۆلارەكان (عەلمانى) سەرمایەدارى، ياخود سۆسىيالىست كە ئەم
بىنەمايە لە چوارچىۋەى كى كىلتورى پۆشنىرى و كۆمەلەيەتدا تىپەر ناكات، وە
لە بوارى لىكۆلىنىمە كۆمەلەيەتەكاندا دادەنرىت و جەخت لەسەر ئەم لایەنە
پەشتىيانەيان دەكرىتەمە كە پىروردە ھەملىيان بۆ دەدات.

۲-بئەما مېژوويىە كانى پەروەردە:-

ئەو ھىزو كارىگەريانە لەخۆ دەگرتت كە لە چوارچىۋە كى مېژوويىدا بزاۋتى
كۆمەل و ئەو گۆرانكارىانەى بەدرىژاىى مېژوو بەسەر كۆمەلگادا ھاتوون
پروندەكاتمەو ۋە پەنگدانەۋەى ئەو كارىگەريانە لەسەر پىرۆسەى پەروەردەىى
دەردەخات و ھەلقوللوى ئەو پەيوەندىيە دىيالىكتىكىيەى (الجدلي) نىۋان ھزرى
پەروەردەىى و ھۆكارو ھىزە كۆمەلەيەتەكان دەيىت،چونكە ھزرى پەروەردەىى
تيۋرو ئامانج و سىستىم و پىكخستەنە فىركارىيەكانى لەخۆ دەگرتت، كە ئەمانىش
كۆمەلنىك راستى و ھۆكارو بەلگەنەۋىستەن لە ئىستادا خالى دەبنەۋەو
كارىگەريشيان لەسەر شىۋازو دەردەنجامەكانى پەروەردەدا دەيىت.

پەروەردەش يەكەيەكى سەربەخۆ نىيە لە كات و شوتىندا، بەلكو يەكيتىيەكى
ئەندامى پىكھاتەى نەتمەۋىيە، پىكخستىنىكى كۆمەلەيەتە كە زۆرترىن كارلىكى
نەك تەنھا لەگەل دەرووبەرو ئىستادا ھەيە، بەلكو ئاۋىتتەبوون و كارلىكى لەگەل
پاۋرەۋشدا ھەيە، ئەمىش لەپىي ئەو ھزرو ھۆكارە كۆمەلەيەتەكانى لە پاۋرەۋەل
پىكھاتوون و تا ئىستاش بەجۆرىك لە جۆرەكان درىژيان ھەيە. كەۋاتە پەروەردە
بەم شىۋازەى ئىستاي پىشەى مېژىنەىى خۆى ھەيە، ئەم بىنەپەتە مېژوويىەش
بەشىكە لە ئىستاي پەروەردە، ۋە بەم پىيەى پىرۆسەكە ئامرازىكى كۆمەلەيەتە،
كەۋاتە وىنەو پەنگدانەۋەى ئەو چوارچىۋە كىلورىيە كە كۆمەلگە لەۋىز
كارىگەرتىدايە، ۋە بۆ دواجارىش دەردەنجامىكى مېژوويىە تىكەل بە ئىستايە.

همه لیاده بندهای میژویی بوار دیره خستیت شار فزایمان سباردت بهر
همه لیاده بندهای میژویی بوار دیره خستیت شار فزایمان سباردت بهر

پێکهاته بۆ ماوهێته ئێمه
سهره رای زانیاری دهربارهی ئاوێتهبوونی کۆن له گهڵ نوێدا، وه ئهو گرفتانهی
له دهرهنجامی ئهم تێکهلبوونه دروست بوون، ههروهها زانین و پرۆنکردنهوهی
چۆنیتی پرۆبهروو بوونهوهی کۆمهڵگا جیاوازه کانه له بهرامبهر ئهو بارودۆخه
جیاوازو گرفتانهی تووشیان هاتوه.

لیکۆلینهوهی بنهما میژووویه کانی پهرووده یارمیتیدهرمان دهیئت بو
تیگه‌یشتن و لیكدانهوهی ئیستای پرۆسه‌كهو حالیبوون له پهیوهندی پهروودردو
كارىگه‌یه‌كانى له‌سه‌ر سیستمه‌ كۆمه‌لایه‌تیه‌كان، هه‌روه‌ها سودمهند دهبین له‌و
ئهم‌وونانه‌ بو بونیادنانی دیدیکى په‌روه‌رده‌ییانه‌و هه‌لسه‌نگاندن و
په‌وه‌په‌وه‌بوونه‌وه‌ی گه‌رفته‌كان، چونكه‌ كیشه‌و ئاسته‌نگه‌ په‌روه‌رده‌یه‌كانى ئیستا
پیشه‌ی میژینه‌یان هه‌یه‌، بو نموونه‌ ئه‌و به‌كه‌م سه‌یر كردنه‌ی خویندنه‌ پیشه‌یه‌كان
ده‌گه‌رتشه‌و بو بیر كردنه‌وه‌یه‌كى كۆن و نابابه‌تى كۆمه‌لگا كه‌ به‌ چاوتكى بى
پێژوه‌ سه‌یری پیشه‌وه‌ره‌كانیان كردبوو، ئه‌مه‌ش له‌ رابردوویه‌كى دێرینه‌وه
سه‌رچاوه‌ی گه‌رتبوو.

وڊ پلرودرڊه هلميشه پيويستي به بهخوداچونونهويهڪي ميٽروويانه هيه
لغزير پڙشنايى تهو باردى ئيستا تييدايد بهودي لغزير ڪاريگري رابردوويدي،
چونڪه تهو رابردوود پهل ده ڪيشيٽه ناو ئيستاوه، وه بوهينانهدي داهاتويهڪي

باش دهیئت هه‌میشه له پشکنینی شهو رابردووه‌دا بیئت شهویش به پروونکردنه‌وه و تیشک‌خستنه سهر بزاوتی هیژه کۆمه‌لایه‌تی و ئابووریه‌کان و خالی دژایه‌تی و بهیه‌ک‌گه‌شتنه‌وه‌ی ئیوانیان. ده‌بیئت شهوش پروونبکریته‌وه که ئامانجی راقه‌کردنی میژوو ته‌نها تیگه‌یشتن و لیک‌دانه‌وه‌ی ئیستاو پرووبه‌پروونه‌وه‌ی گرفته‌کان نیه، به‌لکو درێژ‌ه‌پیدان و ئاراسته‌کردنی دیلو بۆ‌چوونه‌کانی ئیستایه به‌ردو داهاتوو و پیکه‌ینانی دوا‌پۆژ، شه‌م تیگه‌یشتنه‌ش نرخیکی ناییت گهر یارمه‌تیده‌ر نه‌ییت بۆ تیگه‌شتن له ئیستامان و نه‌توانیئت هه‌نگاو به‌ردو داهاتوو بنیئت.

٢- بنه‌ما کۆمه‌لایه‌تی و کلتوریه‌کانی په‌رودده:-

وه‌ك پێشتر باس‌كرا په‌رودده له‌نیوه‌ندیکی، یا ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیدا نه‌بیئت دهره‌نجامی ناییت، وه‌ مرو‌فیش ناتوانیئت خودی‌تی مرو‌ییانه‌ی به‌دییه‌تیئت گهر له‌نیوه‌ندیکی کۆمه‌لایه‌تیدا نه‌بیئت، دهره‌زادی راسته‌قینه‌ بۆ تیگه‌شتن له‌م پرۆسه‌یه‌ پێویسته‌ له‌ گۆشه‌نیگای تاك و كۆمه‌ل و شه‌و ژینگه‌یه‌وه‌ بیئت‌كه‌ له‌یه‌كه‌یه‌کی كارلیك و ته‌واوكاردایه، و شه‌م هۆكارانه‌ش سیستم و به‌هاو خوو و نه‌ریت و په‌یوه‌ندییه‌كان دادمه‌زرێنن، شه‌مانیش سه‌رجه‌م ده‌بنه‌ پیکه‌ینه‌ری کۆمه‌ل و شیوازی ژبانی. له‌و كاته‌یدا په‌رودده بنه‌ماکانی خۆی له‌ کۆمه‌له‌وه‌ ودرده‌گریت شه‌وا نه‌رکیکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیئت که ئامانجی گۆڕینی تاکه‌ له‌و جو‌رده‌ی که به‌زۆر (ناچاری) بۆته‌ هاو‌لاتی به‌هۆی له‌دایکبوونی‌وه‌ له‌م

کۆمەلگەيەدا، بۇ ھاۋلا تېك بەرپاستى رۆلى كۆمەلایەتى و ئەرکەكانى لەنىۋەندى
 كلتورى كۆمەلگەيدا ھەست پى بکات واتا ئەو كلتورى پەرودە لە ھەولى
 بەردەوامبوونىدايە لە خودى تاکەكانى كۆمەلدا، چونكە رۆشنىرى لە ساتى
 لەدايکبوونى تاکەكانەۋە دەستپىدەكات و بە وىنەى بۆماۋىش ناگوتىرىتىۋە
 ۋەك چۆن رەنگى پىست و چاۋ و قز لەپى بۆماۋى (الورائە) دەمىتىتىۋە.
 رۆشنىرى لەپى قىزىۋون و راھىتان و مەشقکردنەۋە پىك دىت، بەمەش
 پەرودە دەپىتە پرۆسەيەكى دروستکردنى كۆمەلایەتى و نوپىۋەندى
 رۆشنىرى، بەر مانايەى گەشەۋ پەرەدانە بە تواناكانى تاکە كەس لە
 چارچىۋەيەكى كۆمەلایەتداۋ پىكھىتانى ناراستەكانى بىرکردنەۋە
 بەرەپىشچوون و وشىارکردنەۋە بۇ ئەو مەبەست و ئامانجانەى تاك و كۆمەلە
 ھەولى بەدەپىتانىدان. ئەم بۆچۈنە نوپىە كە لە زانستى كۆمەلناسى و
 مەرۋقزانىۋە سەرچاۋە دەگرىت ئەو دىدو بۆچۈنەنى گۆرى كە پەرودەدىان بە
 پرۆسەيەكى تاکە كەسى دادەنا، بەلكو سەلماندى كە پرۆسەيەكى كۆمەلایەتى و
 رۆشنىرى گشتگىر سەرتاسەرىيە بۇ ھەموو لایەنەكانى پرۆسەى پەرودەى، ج
 ئەۋانەى لەناۋ خوتىندىگاكانداۋ سەرىە سىستىمى پەرودەدىن، يا خود ئەو پرۆسە
 پەرودەدىانەى لە دەرەۋى ئەم دەرگاىە ئەنجام دەدرىن.

بەھۆى بەرۋاۋانبوونى بۋارەكانى زانستى كۆمەلناسى و دەرکەۋتى چەندەھا
 لىقى پەيۋەندىدار بەم زانستەۋە، ۋە يا بەھۆى ھاۋكارىکردنى زانستە

کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی دیکه‌وه زانستیکی نوی هاته کایه‌وه به‌ناوی (زانستی
کۆمه‌لناسیی په‌روه‌رده‌یی - علم الاجتماع التربوی-) هه‌میشه‌ بوته‌ پرده‌ گه‌یه‌نهری
نیوان کۆمه‌لناسی و په‌روه‌رده. هه‌م زانسته‌ش تاییه‌تمه‌ده به‌ پراکتیزه‌کردنی رێساو
به‌هه‌ما کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له‌ به‌واری په‌روه‌رده‌یدا چ له‌نیو، یاخود له‌ ده‌روه‌ی
دامه‌زراوه‌ فی‌رکاریه‌کاندا ییت.

ئامانجی زانستی کۆمه‌لایه‌تیه‌ په‌روه‌رده‌یه‌کان:

* ده‌رخستنی ئه‌ركه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی دیارده‌و سیستمه‌ فی‌رکاریه‌كانه‌، وه
گه‌شتنه‌ به‌و یاسایانه‌ی هه‌مانه‌ی ده‌كه‌ونه‌ ژێر رکیقه‌وه.

* گه‌ران به‌دوای رۆلی په‌روه‌رده‌ له‌ پێکهێنان و دروستکردنی رۆشنه‌بیریداو
کاره‌گری هه‌م پرۆسه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌و زانیاریانه‌ی لاوان و تازه‌پێکه‌شتوان فی‌ری
به‌وون.

* دیارکردنی ئامانجه‌ په‌روه‌رده‌یه‌کان و قولت‌کردنی دیدی فی‌رکاران به‌و
ئه‌ركه‌ په‌روه‌رده‌یه‌کان و دامه‌زراوه‌کانی.

* به‌کارخستنی زانین (المعرفه) به‌ شیوازیکی کۆمه‌لایه‌تیانه‌و له‌پاشاندا
پێدانی زانیاری به‌ که‌سانی په‌سپۆر و ده‌ك ته‌نجامده‌ران و جێبه‌جێکه‌رانی سیاسه‌تی
په‌روه‌رده‌یی سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که‌ په‌روه‌رده‌ ده‌ییت ئیستا چون ییت و چاکسازی و
به‌هه‌یه‌شکردنی بارودۆخی سیستمی په‌روه‌رده‌یی چون ده‌کریت.

* لەپاڵ ئەمانەدا زانستی کۆمەڵایەتی پەرودردەیی دەتوانیشت لێکۆڵینەوە
 ئەنجام بدات سەبارەت بە کاریگەرییە جوړاو جوړەکانی نەخشەی سیاسەتی
 فێرکاری و پرۆگرامەکانی خۆتێندن و شێواژەکانی وانەوتنەو و چالاکییە
 خۆتێندنگاییەکان و دیاریکردنی جوړی پەيوەندیەکان، هەروەها لەسەر پۆلی
 بێشە فێرکردن لە واقعیتکدا لە گۆرانکاری بەردەوامدا.

* لێکۆڵینەوێ زانستی مەوقەزانسی و کۆمەڵناسی پەرودردەییانە چەندین
 تاییبەتەندی و شێواژو چەمکەلیک پێشکەش دەکەن کە دەبنە پێڕۆشنکەرەوێ
 پڕۆسەی پەرودردەیی و ناوەرۆکەکە، بەم هۆیەو نەوێکان بۆ نێوەندلیکی
 کۆمەڵایەتی پڕۆشنبیری پێدەگەییەن لەرێی بەگەرختنی ئەو شارەزایی و لێزانسی
 زانیاریانە هەیانە سەرپرای یارمەتیدانی فێرکاران و پەرودردەکاران کە خۆیان لە
 چی پیارتێن و دوورەپەرتێی بکەن.

٤- بنەما ئابووریەکانی پەرودردە:

پڕۆسەی پەرودردەیی چەندین بنەمای ئابووریانە هەیە، ئە سەرەتاو بەهۆی
 ئەو دەردەنجامە ئابووریانە هاتنە نێو ئەم کایەو گۆرانکاری بەسەر ئەو دیدو
 بۆچوونەدا هێنا کە پەرودردەیی دادەنا بە گەشەدان و پەرەسەندنی ژیری و
 ڕەوشت، کە لە نێستادا ئەم بۆچوونە بوو بە: (پەرودردە بنەمایەکی بنەڕەتیە بۆ
 گەشەسەندنی ئابووری و کەڵەکەبوونی سامان و پێشکەوتن لەرێی زیادبوونی

سەرمايهی مەرییانه)، ئەمەش لە خۆیدا پەھەندیکی ئابووریانەى بەخشىه
 پڕۆسەى پەرودەى و پەيوەندى تۆکمەى نێوان ئابوورى و پەرودەى خستەرور.
 پەرودەش بەو جۆرە ئەمەيه که تەنها خزمەتگوزارى گشتى يیت،
 بەلگە بۆتە پڕۆسەيهکى ئابووریانەى و بەرھێنەر بەجۆرىک داھات و دەسکەوتى
 ئابووریانەى تاکە کەسى، ياخود کۆمەلایەتى بەو جۆرەى لێدەرەخسیت که پێژەى
 سەردەکەى فەرەتر يیت لە زۆر پڕۆژەى ئابووریانەى دیکە.

بەھۆى پێشکەتنى زانستى ئابوورى و فرەیبوونى لق و پسپۆریتیهکانى
 زانستىکى نۆى بەناوى (زانستە ئابووریهکانى فیزیوون—علم اقتصادیات التعليم)
 ھاتە ئارا، نەركى ئەم زانستە پراکتیزەکردنى بنەما ئابووریه گونجاوێکە لە
 بواری پەرودەدا. دیدى ئابووریانەى نۆى ئەو راستیەى سەلماندوود که پڕۆسەى
 بەرھەمھێنان بەتایبەت لە گەڵ ئەو پێشکەوتنە تەکنەلۆجیە و بەرھەمھێنانى
 سامانى سروشتى، ياخود پێکەوتنانى سامانى نۆى بەتەواوى پشت دەبەستیت
 بەو ھێزى کارەى که پڕچەکە بە زانیارى و شارەزاییەکان و ئاراستە نۆیەکانى
 سەردەم و پڕۆسەى بەرھەمھێنان بەرێو دەبات.

پەرودەش تەنها پێگەى بۆ بەدەستھێنانى ئەم شارەزایی و لێزانیه، ھەر بۆیە
 دەینین ئامادەکردن و پراھێنانى ھێزى کار بۆتە مەرجێکى پێویست لە پڕۆسەى
 گەشەسەندن و پەردى ئابوورى و کۆمەلایەتى و پێشکەوتنى تەکنەلۆجى. لە
 ئێستادا راستىەک پوونبۆتەو و جێگەى ھیچ گومانیکیش نیە: ئەو ھێزە

مرويه نامادو مشقپيكرودي بواره جياوازهكاني كارو بمرهمهيتان به
بفرخترين سرچاوهي نابووري دهژميردرت، چونكه له ئيستادا نهو راستيه
سهليتراره كه (پيئووري هر كومه لگايهك بههيتري كاره كيموه بهنده نهك به
ريژهي نهو كاتراو سامانه سروشتيانهي لهولاته كهدا ههيه.)

بوئهووي پهرودرده به شركي نابووريانهي خووي ههستيت بهو پييهي
پيكهاتيهكي سهره كيه له گهشه سهندني نابووري و كومه لايه تيدا، نهو
چارچيووي نامانجهكاني خووي له نابووريوه ودرده گريت و پرؤگرام و ريبازهكاني
خووي لهس بنيات دهيت، نههش لهرووي چهنديهتي و چونايه تيووه:
چهنديهتي وهك جيبه جيكردني خواست و پيداويستيهكاني هيتري كار، وه
چونايهتي وهك نهو تواناي ليها تووي و شارهبابي و زانياريانهي پيشكesh به
هيتري كاري (القوى العاملة) دهكات.

بو دلبابوون له جيبه جيكردني شرکه نابووريهكاني پهرودرده به باشترين
شيواز، پهرودرده شيوازي پلان و نهخشه دانان له نابووريوه دهخوازيت بوئهووي له
توانايدا ييت سرچاوهكاني بهجوريكي چالاک و تهواو له هينانهدي و
و دبهرهمهيتان بخاته گير.

پهرودرده بريكي زور له دهره نجامهكاني نابووري وهك نهخشو پلاندانان
و درده گريت بوئهووي ليكولينهووي پرؤسدي پهرودردبي وهك زانستياكي پرچهك به
بنهما زانستيه كانوه بكات:- بري خهرجي و تيچووني فيركردن، داينكردني

سەرچاوەی مائى و دارایی فێرکردن، هەروەها دانانی بوجهێك بۆ بېرى تێچوونی
پروژەكە، سەردرای وەرگرتنى پرۆسەى پەروەردە بۆ چەند شیوازیكى ژمیریاری و
پێوانەیی لە زانستی ئابورییە، وە دانانی نەخسەر پلان بۆ لیکۆلینەوهی هیڤى
کارو لیکدانەوهی داھاتوو و پێشبینیکردنى دەربارەى پێداویستیهکانى و چەندەها
ورده‌کاری دیکە... ئەمانەش لەپێى دارشتنى پلانى کورت، یا درێژخایەنى
نەتەوهییه، سەردرای دیاریکردنى سیماو سیفاتەکانى هیڤى کارو ئاستى پێشە
کارەکان لەپێى بەکارهێنانى شیوازی ژمیریاری.

۵۔ بندہ ماہامیارینہ گانی پھروہر۱۵:-

بەدرتۆایی مېژوو پەرودەردە رووخسارو خەسلەتی پیکهاتە جوړاو جوړەکانی
خۆی لە سیستمە رامیاریه کانهود ودرگرتوو، سەردەمه کانی پېشوو لە زۆری
کۆمەڵەکاندا ئەم پرۆسەیه ببوود هاوشیۆدیەکی پزیشمە فەرمانرەواکان و
ئامانجەکانیان، بەردەوامبوونی ئەم ئەم جوړە کارلیک و کاریگەریانە چەندین
شیوازی پەرودەردەیی هێنایە کایەود: - پەرودەردەیی دیوکراسی، سەركوتکەرانه
(دیكتاتۆریانە)، خانەدانی (النبلایە)، سوۆسیالیستی، رەگەزپەرستی، ... هتد.

هەریەک لەم جوۆره پەرودردانه لهو ههولهدا بوون كه هاوڵاتیەك پێبگهیهنن
تەواو ههمان ئاراسته‌ی فیکری دهسه‌لاتدارانی سیاسیان هه‌ییت و له‌پێناو
مانه‌بو درێژده‌دان به‌و فرمانبرداریه‌یه‌ی کاریگهن و بیربکه‌نده، هه‌ر ئهم هۆکارو

کاریگریهش بوو که جیاوازی و لیکنه چوونی چه مک و نامانجه پهرودردیه کانی
دروستکرد.

هرچه نده له سهرده می ئیستاماندا پهرودرد له شهرک و نامانجه کانیدا به
هاوسهنگی و سهرتاسهری دهناسریتسهوه، بهلام له گهل نه مه شدا هوکارو کاریگری
پامیاری زور به زهقی و بهرجسته می له سهر سیستمی پهرودرد به دی ده کریت،
تهنانهت به ئاراسته نه شیاوو خراپه که میوه.

له بهر نهوهی پهرودرد ئامرازکی مهزنی بانگه شه کردنه بو سیستمه
پامیاریه کان و بهرجسته کهری ئاراسته می نه م پرژیمانه می له واقعدا به هوئی نامانج
و بهرپراو به دهسته یینانی لایهنگرو پارتیزدرانی ئاراسته فیکریه کان، زوژی بهی بزاونه
چاکسازو شورشگیره کان پهنا ده به نه بهر نه م پرۆسه می به نهوهی نهوه میه کیان بو
پیتگیه ییت که بریوای تهواویان به بوچوونه کانیان هه ییت و ئاماده
بهرجسته کردن و داکوکی له م بوچوونه یان بکه م و له گهل شه گوژرانکاری و
چاکسازی خواستانه می هه یانه ته باین تا درێژپێدهری ریبازده که بن و پی به یی
دهسه لاتتی فرمانبره وایه تیان بهردو پیش به چن.

له کۆمه لگه دیموکراسیه کاندایه فرمانبره وایه تی له لایه ن خودی گهلوه
به رێده چیت، بنه مای پامیاری بایه خ و گرنگی تیتجگار زوژیان پێده دریت، له بهر
نه مه میه ته رککی پهرودرد له م سیستمه دیموکراسیانه ده کریت پیتگیان دنی نهوه کان

بەجۆرىك بە مافە سىياسىيەكانى خۇيان بگەن و لەھەمان كاتدا ئىركى سىياسىيەنى
خۇيان جىبەجى بگەن.

۶- بىنەماي كارگىڭىرى و بەرپۆدېردىن ئە پەرودەردىدا-

پاش ئەو شۆرشى كارگىڭىرى و بەرپۆدېردىن ئە (الثورة الادارية) كە سەرچەم
كۆمەلگا ھاۋچەرخەكانى گرتەۋە، پەيوەندى نىۋان پەرودەردى بەرپۆدېردى تونلوتۇل
و تۆكە بوو، ۋەك ھەموو دوزگاكانى دىكى كۆمەلگە، ئەمەش ۋەك
پىداۋىستىيەك بۆ بەرپۆدېردىچوون و پەرەسەندىنى سىستىمى پەرودەردىنى.
پەرودەردىش زىاتر ئاۋىتتى دەرەنجامەكانى زانستى بەرپۆدېردىن كرا، بوو ھۆى
ھاتەكايە چەندەھا چەمكى پەرودەردىيەنى شىاو و گونجاو بە سىستىمى
فېركردن. ھەرودەھا ئاستى بەرپۆدېردىنى جۆراۋجۆرو شىۋازى نۆى ھاتە كايەكە
سەرچاۋەكەيان زانستى بەرپۆدېردىنى گشتى بوو، بەلام ئەمانە بەجۆرىك گونجاۋدند
و گۆرپانكارىيان بەسەردا ھىئرا كە لەگەل بارودۇخ و تايىبەتەندىتى فېركردن لە ھەر
ۋلايتىك پىادە بگرتىن.

لېرەۋە روون دەيتتەۋە كە پەرودەردى تىۋرو بىنەماۋ شىۋازى بەرپۆدېردىنى و
كارگىڭىرىيەكەي كەپىيەكەرى پىكخستىنى پەرودەردىيان
لى پىكھاتوۋەكە زانستى بەرپۆدېردىنى گشتىيەۋە ۋەرگرتوۋە. سەردپاى
دەبشكردىنى پىسپۆرىتى و لىپىرسراۋىتى و ئىركى بەرپۆدېردىن و دانانى ياساۋ

پیتسای بهر پوره بردن و چندین کارو شرکی دیکه ش. که هموویان له پیتسای
به دیه پیتانی نامانجه کانی پهرو درده دان.

نهموی جهختی له سر ده کرتته وه: سرکوتن و کارایی هر سیستمیکی
پهرو دردهیی تارادهیه کی زور گریدراوی جوړی بهر پوره بردنه.

وه پهرو درده به شیک له ناو دروکی پروژه کانی و بابه ته زانسته کانی کی
تایبیت به ناماده کردنی پیکهاتهی مرویه له زانستی کارگیری و بهر پوره بردنه
و درگرتوه، مهبهستان نهمو ناو دروکی پهرو به که سایه تی ددات وک توانا
به هر دو به ها کان و تاراسته کردنیان بهرو مهیدانی کارو بهر هه مه پیتان و
ریکخستن، نهمهش له خویدا نهمو مانایه ده گهیه نیت که مروقه کان به نهمی
تابوری و کومه لایه تی و پامیاریه کان ههستان. وه تا چ رادهیه که پهرو درده پش
به بنهمای بهر پوره بردن ده به ستیت و سوودی لی و درده گریت، نهمو توانایی
پتد به خشت که ریکخستن هیهیت له تیوان سیستمه فیرکاریه کان و
پیکهاته کانیاندا، نهمهش ده کاته کوتر و لکردنی پروژه کانی خویندن و
تاراسته کردنیان، هرودها و درگیریان (ترجمة) به کردار بو تیوره و بیردوزه کان له
ژیانی راسته قینه دا، له مانهش گرنگتر نهمو توانایه به پهرو درده ددات که به
بهرو دوا می پشکنین و پتدا چوونه و هه لسه نگاندن بو سیستمی بهر پوره بردن و
فیرکردن نه نجام بدات. وه هه میسه نو تیرین زانیاری و داهیتان له سیستمه
ناماد می هیهیت.

کهواته برودان و بهرزکردنه‌وی توانای فیرکردن و کارایی و چالاکی‌کردنی نهم
 پرۆسه‌یه پیتیستی به وشکاری به کارخستنی نهو پیتشکهوتن و پهرسه‌نلنه
 خیرایه‌ی بوری به‌پیره‌بردن هه‌یه.
۷- بنه‌ما دروونیه‌کانی پهرودرده:-

له‌و ساته‌ی بنه‌ما دروونیه‌کان هاتنه نیو کایه‌ی پهرودرده‌وه گۆرانکاری معزن
 و به‌رچاویان له‌م پرۆسه‌یه به‌دییه‌ناوه، بوونه‌ته هۆی گۆپینی سروشتی چه‌مک و
 شیوازه پهرودرده‌یه‌کان بو نمونه نهو بو‌چوونه‌ی سه‌بارده‌ت به سروشتی فیرخوازو
 تاییه‌تمه‌ندیه‌کانه‌وه هه‌یه که ده‌بی‌ت به گرنگی و بایه‌خه‌وه سه‌رنجی بدرستی له
 پرۆسه‌ی پهرودرده‌وه فیرکردندا.

دوا به‌دوای خۆی گۆران به‌سه‌ر نهو ئهرکی پهرودرده‌وا به‌یتریت که ئهرکی
 پهرودرده‌ ته‌نها بریتی‌ی‌ت له دروستکردنی خوو نه‌ریتی تاکه کس و پیتکه‌یه‌نهری
 نهم لاینه‌ بی‌ت، به‌لکو ئهرکی پهرودرده‌ کرا به: ئامرازی پیتکه‌یانندی کسایه‌تی
 و هیتانه‌دی مه‌رجه پیتیسته‌کانی گه‌شه‌کردنی تاک له ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیدا.
 له‌مه‌ش گرنگر پهرودرده‌ چۆن ده‌توانی‌ت نهو هاوسه‌نگی و گونجاندنه‌ دروست
 بکات له‌یتوان هیتانه‌دی ئامانجه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان و تاییه‌تمه‌ندی‌یه‌کانی
 تازمیت‌گه‌شتوان و پهرودرده‌کردنیا.

گهر پهرودرده‌ پرۆسه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی بی‌ت نه‌وا له‌پیتی تاکه‌وه ده‌گاته نهم
 مه‌به‌سته، چونکه گهر جه‌خت له تاکه کس بکاته‌وه به‌وه‌ی که ته‌وه‌ری

پروسه کانی پەروەردەییە لە چوارچێوەیەکی کۆمەڵایەتیدا ئەوا لە دواجاردا
 مەبەست و ئامانجی تاکە کەس هەمان مەبەست و ئامانجی کۆمەڵە.
 ئەم گۆڕانکاریانەش مەودا کانی پرۆسەی پەروەردەیان لە تاکدا پروونکردووە،
 بەجۆرێک هەموو گرنگی و بایەخیەک دەدرێت بە پێکەیانلە و پەرسەندنی
 لایەنەکانی کەسایەتی تاک، وەک ئەو شارەزایی و توانایەتی تاکە کەس خاوەنێانە،
 سەرپرای بەخشینی کۆمەڵێک خوێندەری ئەو کە گونجاوو سازگار بن بە ژینگە
 کۆمەڵایەتیە کە، لێردا ئەو کە پەربایەخی زانستیی دەروونناسی دەردەکەوت، وەک
 ڕێکخستن و ئاراستەکردنیان لە گۆڕینی ئامانجە پەروەردەییەکان بۆ کۆمەڵە
 هەڵسوکەوتیی کۆمەڵایەتیانە کە فێرخوازی تازەپێکەشیشتو لە قۆناغە
 جیا جیاکاندا وەرگرتوون.

هەروەها دەروونناسی ئەو پاستیە فەراھەم دەکات کە بەهۆیانەوه هەڵسوکەوت
 و تاییە ئەمەلیتیە کانی تازەپێکەشیشتوانی

پێشیدەکرێنەوه لە قۆناغە جیاوازەکانی پەروەردەو فێرکردندا، دەکرێت
 بنەمایەک بۆ ڕێکخستن و ئاراستەکردنیان، سەرپرای هەڵبژاردنی شیاوترین و
 کارترین شیوازی زانستیانە فێرکردن بۆ پێکەینانی پردیکی پەڕوونەندی لەنتوان
 دەروونناسی و پەروەردەدا زانستییکی نوێ بەناوی (زانستی دەروونناسیی
 پەروەردەیی - علم النفس التربوي) هاتە کایەوه. ئەو کە ئەم زانستەش پشکنین و
 وردبینی پرۆسەکانی پەروەردەو فێرکردنە بەپێی ئەو راستی و داهێنانە نوێیانە

زانایان له بواری: د دروونناسی گمسه، نه کلینکی، سایکولوژی فیزیون، پالنسرو
ورژننره کان... به دهستیان هیناوه، نه مهش له پیناو بهر زکړنه و دی ناستی
پروژه سی فیزیکردن و پراکتیزه کړدنې چمندين تاقیکړنه و نه مزموون له
پروژه گرامه کانی خویندندا نه نجام درا، تا بزانتیت باشترین و گونجاو ترین پروژه گرام
دابرتیزیت که مدرجه سره کیه کانی فیزیوون و چاودتیری و وردیننی شیوازی
وانوتنه و د گرفته کانی خویندکاران و چمنده ها مسئله ی دیکه له خو بگریته.

دهیتت نهو که سانه ی له بواری پورود دیدا کارده کمن وشیاری و زانیاری
گونجاویان سباردت بهو د دره نجامه زانستی و داهیتانه نویتانه ی بواری
د دروونناسی هییت، له سهر و هه مووشیان و د ماموستا، چونکه پتگیه کی
نیجگار هستیارو گونگی له پروژه سی فیزیکردندا هییه، و د شرکیکی سخت و
نالوژی له سر شانه، چونکه ماموله له گمل کومه لیکي زور له خویندکاران
دهکات، نه ماندهش له ژینگو پورود و دی جیا و از و د هاتوون و تواناو ناماده یی
جوړاو جوړیان تیدایه. هر له بهر نه م هوپه دهیتت پورود و د کاران ناگانی و
زانایان د دربار و تاییه تمندیتی خویندکاران و گمسه مندینان هییت، و د زور
بهردی و وشیاری و د شرکی پورود و دیان جیبه جی بکمن، گم نه خستلیان
تیدا نهیتت نهو شیاو و گونجاو نابن بو نه م شرکه پیروژه که پورود و دیه.

دهتوانین به شیوه کی گشتی بلتین بنه مای د درووننی له پرتی زانستی
د دروونناسی پورود و دیه و د چمندين تیوره و زانیاری و پاستی و د دره نجامی

پراگتیکیان سباردت به گمشدند و تایبه تمندیستی همر ته مهنیک پیشکش
کردود، که شیوازی مامله کردن به جوریک نهجام دراو پر بهرهم هینراوده دی،
وه بوونفته پالشتینکی بههیز بۆ پهرودرده، و هوکارن له گیشتنی نهم پرۆسیه
بهدوا مه بهست و نامانجی.

۸- بنه مافه لسه فیه کانی پهرودرده:-

په یوه ندی نیتوان فله لسه فیهو پهرودرده په یوه ندیه کی نیجگار توندوتوله بههیز
جوریک ناکریت و ناشیت لیک جودا بکرته وه، چونکه گهر فله لسه فیه له فیکر
پنکه تبهیت، نهما پهرودرده پراکتیزه کردنی نهو فیکره ده کات و نه میش
ناراسته کانی بیر کردنه وهو نامانجه کانیان دیاری ده کات، همر پراکتیزه کردنه دهیتته
تاقیگه بۆ هزاره کان و له پرتی نه موه بالایی و پهرسه ندنی خویمان دهست بهر
ده کمن.

گهر فله لسه فیه په یوه ندیه کی پتهو بهتینی به ژبانی همر کو مه لگه یه کی
مرو قایه تیوه دهیت و هیچ کو مه لگه یه کیش بی فله لسه فیه نهیت، فله لسه فیه
دیله بۆچوون ناراسته ی بیر کردنه وهی نهو کو مه لگه یه یه بۆ ژبان، له بهر نه وهی
پهرودرده سروشت و بوونی خو ی لهو دیله بۆچوونه ی ژبان وه و مرده گریت و
نامرازیکشه بۆ دارشتنه وهی بهر دهوامی و گورانکاریه کانی ژبانی کو مه لگه به
همو ره منده کانیوه، نهما نهم بوونه ی خو ی واته (پهرودرده) له فله لسه فیه
ومر ده گریت، چونکه کاتیک فله لسه فیه بوونی خو ی له ژبانی کو مه لگه وه سرچاوه

بگرت، وه لهپاشاندا دهبيته ناراسته كمری شو ژيانه، نهم پرۆسهی سهرخو بهخو
دهكاته پهرودرده، و مانای پهرودرده دهگهيمنت.

ليزوه توكمهیی پيوهندی نتيوان فلسفهو پهرودرده پروون دهبيتهوه كه ورك
دوو پرووی يهك دراويان ليهاتوه، ديويكيان فلسفهي ژيانی كوومهلگه لهخو
دهگرت و ديويكيان پراكتيزه كړدنې شو فلسفهيه لهخو دهگرت كه
پهرودردهيه.

لهو كاتهي كه نيمه دهگهينه كوومهله دهره نجام و راستيه كي هزرينمو له
شيوهي حوكم و بهلگهنهويسته كاندا داياندرېژين، شو نهمه به نهرك و كاري
فلسفه داده نريت، بهلام دهريرين و پراكتيزه كړدنې شو راستي و دهره نجامو
گورپنيان كوومهليك چه مك و هه لسوكهت و شاردزايي، شو نهمانش دهنه
نهرك و كاري پهرودرده.

فلسفه بهپتي سروشتي رهخنه گرانهي و تيراماني هه لدهسيته به وردبونو
ليكدانوهي نهركه گشتگير و سهراپايي رههنده كاني ژياني كوومهلگه
هه لسهنگانديان وهك: كلتور و شاردزايي نهموونه كان و بارودوخي نيتاو
داهاتو، ههروها ريگه چارهي نمونمیی

لهسر بنهما تهقليه كان دهخاتروو. پهرودردهش نهركي وهرگيراني شو
ريگه چاره فلسهفيانميه بو كوومهليك ناراسته نهرت و شيوازي هه لسوكهت له

۳- لیکۆلینهوه به دوا داچوونی ههلوێسته فەلسەفیه کان و وهه گێرانیان بۆ
چهند بێدۆزه تیۆری پهرودەییانه، ههروهها وردبوونهوه له تیۆره جوراوجۆره کان
و سازاندن و رێکخستنیان له گهڵ نمونه پهرودەییەکان، سهردرای تاقیکردنوهی
چه مەك و راستیه کان و پروونکردنوهی مانایان و مشتومر له سهردرای کێشه
گرفته کانی پهرودەوه پهیوهندیان به بابەته کانی ترهوه.

۴- دۆزینهوهی (زانین- المعرفه) و کارکردن له سهردرای دواامبوونی و
گهشه پێدانی و نوێکردنوهی ئهو زانیاریانهو نیشاندانی شێوازی به دهستهینانی،
به پیتی ئهو بنهمایه که زانین له پرۆسهی پهرودەوه دا پشتی پی ده به ستریت،
ههروهها رێگای به دهستهینانی زانین.

۵- لیکۆلینهوه ئهو بههانیانهی مامۆستایان پێوهی پابهندن و لیکدانوهی
چۆنیتی و جۆری ئهو بههانیانهو پهیوهندیان به کۆمهڵگا و هۆکاره جیاوازه کانی
گۆران.

۶- رێکخستنی لۆژیکی سایکۆلۆجیانهی بابەت و پرۆگرامی خوێندن،
سهردرای ناوهرۆك و ههلهسهنگاندنیان.

۷- فەلسەفەى پهرودە پێویستیهکی ئیجگار بنهڕتیه بۆ پهرودە کاران و
نهجامدەوانی پرۆسه که، چونکه وهك پۆلی کشتیوان و قیبله نومایه له کشتیدا،
ههر بههۆی فەلسەفەى پهرودەوهیه ئهو کهسانه دهتوانن زانیاریان دهرساره
ماهیهتی کۆمهڵگه سروشتی تاکه کهسان و دیلو بۆچوونیان سهبارەت به ژيان

هه‌بیت. وه نهم زانیاریانهو چالاکییه پهرودرده‌یه‌کان و نامانجی مه‌بست له
 پرۆسه‌که‌دا پێکه‌وه به‌جۆریکی وشیارانه گری‌ده‌دن و گفتوگۆی ئه‌ركه‌کان و
 به‌لگه‌نه‌ویسته‌کان و کاریگه‌ریان له‌سه‌ر به‌هاکانی پهرورده ده‌کهن. له‌م باره‌یه‌وه
 (فینکس) ده‌لێت: "فله‌سه‌فه‌ی پهرورده لیکۆلینه‌وه به‌هواداچوونی ئه‌و
 چه‌مکانه له‌خۆ ده‌گریت که ده‌بنه‌ هوێ گه‌شه‌سهندنی پرۆسه‌که‌و پێکهاته‌کانی
 کاری پهرورده‌یی و گری‌دانه‌وه یان پێکه‌وه، هه‌روه‌ها لیکدانه‌وه‌ی ئه‌و مانا
 پهرورده‌ییانه‌یه که نهم پرۆسه‌یه جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌کاته‌وه ته‌گه‌ری بنه‌رته‌یانه‌ی
 وه‌های ده‌خاته به‌رده‌م که چه‌مکه پهرورده‌یه‌کانیان له‌سه‌ر به‌ندن، هه‌روه‌ها کار
 له‌سه‌ر په‌رسه‌ندنی په‌یوه‌ندیه‌کانی تیوان پهرورده‌وه بواره بایه‌خداره‌کانی دیکه‌ی
 ژیا‌نی مرو‌قاییه‌تی ده‌کات."

سه‌ره‌رای ته‌مانه‌ی باسکران فله‌سه‌فه‌ی پهرورده‌یی پێنیشاند‌وه‌و ئا‌راسته‌که‌ری
 بزاوتی پهرورده‌یه له‌ گشت‌گیری و سه‌رتاسه‌ره‌کانیدا، وه کارلیکی نهم پرۆسه‌یه
 له‌گه‌ڵ سیسته‌م‌ه‌کانی تری ژیا‌نی کۆمه‌لگه‌ روونده‌کاته‌وه ،ده‌ست‌نیشان‌که‌ری
 ئه‌و گه‌رته‌انه‌یه دینه‌رتی نهم پرۆسه‌یه‌وه هه‌وێی چاره‌سه‌ری گونجایان بۆ ده‌دات.
 گه‌ر ئه‌و باسه‌ی پێشوومان روونکردنه‌وه‌ی پێگه‌وپایه‌ی فله‌سه‌فه بووبیت له
 کایه‌ی پهرورده‌ییدا، هه‌روه‌ها ئه‌و بایه‌خ و گرنگیه‌ی خستۆته‌ روو که فله‌سه‌فه
 له‌ به‌واری فیکریدا (تیۆری)، یاخود جێبه‌جێکردن (پراکتیزه) هه‌یه‌تی بۆ
 ئا‌راسته‌کردنی پهرورده‌وه رووه‌و نامانجه‌کانی.

نهوا له بهشی سییه می نه م کتیبه دا لیکنولینه و دو راقه کردنیکی قولتر
سبارت به فیکری فلسه فیانه می له م کاریگه ریانه دا ده خینه پرو، له چند
نمودر یکا که نهوانیش: - پیوهندی نه م فیکره به فلسفه می پرو درده و،
هردها چو نیستی پیکهاته می نه م فیکره له کلتوری فلسه فیدا، نه م که کانی
فلسفه می پرو درده و ناراسته کردنیان به ده و سیستمیکی پرو دردیانه می
گستگیر، هردها چالاکیه فیرکاریه کان به شیوازی فیکرو تیوری، یا خود
پراکتیزه کردن و چندها بابستی دیکه ....

بہشی سییہم

فہلسفہ فہو پہروہ ردہ

بەرايى:-

پەرودەدە ۋەك بوارىكى پراكتىزە كردن خاۋەنى بىنەمايەكى فەلسەفيەنىيە كە
بەشپەرەيەكى گشتى لە فەلسەفەدە ۋەرىگرتوۋە، چونكە فەلسەفە گەر بەر
خەستەتە رەخنەنامىزەو تىپرامانەى ئەرکەكەى برىتى يىت لە دىدىكى گشتى و
سەرتاسەرى بۆ ھەموو رەھەندەكانى كۆمەلگە ھەلسەنگاندنى زانىارى و
شارەزايى و بارودۆخى ئىستەو داھاتوو يىت بەيىتى بىنەمايەكى ئەقلاىى
لۆژىكىانە، ئەوا ئەركى پەرودەدە ۋەرىگىرانى ئەم فەلسەفەيە دەيىت بۆ:-
بەھاكان، خوۋ نەرىتەكان، ھەلسوكەوتەكان و ئاراستەكردنىانە، ھەر بۆيە وتراۋە:
(فەلسەفە دايكى پەرودەدەيە پەرودەدەش كارخانەى فەلسەفەيە).

پەيۋەندىەكى توندوتۆل فەلسەفە بە پەرودەدەو گرىدەدات، تەننەت ۋەك دوو
پروى يەك دراويان لىھاتوۋە، چونكە ئەركى فەلسەفە لەودا خۆى دەيىنىتەو كە
كۆمەلگە دەگەيىنىتە چەند بىروبوچوون و بىرۆكەو باۋەرى جۇراۋجۆر، لە شىۋەى
چەند بەلگەنەرىست و ھوكىدا دايان دەرىژىت، بەلام ۋەرىگىرانى ئەمانەى باسكان
بۆ كۆمەللىك نەزموون و شارەزايى و لىزانى و ھەلسوكەوت و بەھاۋ نەرىتەكان،
ئەوا ئەمىيان ئەركى سەرشانى پەرودەدەيە. لىرەدە فەلسەفە ھۆگرو ئاۋىزانى
پەرودەدەيە، ناكىت لىك جودا بىكرىتەو، چونكە گەر فەلسەفە دىپو بۆچوونى
مروۋ و كۆمەلگەكان يىت بۆ ژيان بە ھەموو رەھەندەكانىدو ھەر لىرى ئەمەو
سروشتى مروۋ و جۆرى شارستانىەكان راقە دەكرىت، كەدەكانى دەسلەت و

یه کهم: ناو و پوکی فەلسەفە و ماناکە ی: -

بەدرێژایی میژوو فەلسەفە یەکیەک بوو لەو چەمکانە ی زۆری لەسەر وتراوە و
مشت و مریکی بەردەوامی دەربارە کراوە، چونکە جی سەرئە و بایەخی زاناو
بیریاران و هەموو ئەو کەسانە ی پەيوەندیان بە لقیەک لە لقیەکانی زانی و هزرە
ییت، فەلسەفە ببوو تارماییەک بآلی بەسەر زۆریە ی زانستەکاندا کیشابوو،
تەنانت ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە تا ماوەیەکی کەم بەر لە ئیست زان بوو. بە
مانایە ی هەر کەسیەک سەرقالی لقیەک لە لقیەکانی زانست و زانی بویست ئەوا
ناچار دەبوو بایەخ بە فەلسەفە بدات و شوێنکەوتە ی میتۆدیەک لە میتۆدەکانی
فەلسەفە ییت لەپێناو دارشتنی دیدو بۆچوونەکانی سەبارەت بەو زانستە، بۆیە
هەمیشە دەرەنجامی لیکدانەو زانستیەکان بە هزرێکی فەلسەفیانه زاخاو
دراوون.

ئەمەش بەو مانایە نیە کە فەلسەفە تەنها مۆلک و قۆرخراوی زاناو بیاریان
بویست، بەلکە بەو پێیە ی ئەمان سەرقالی زانست و زانیاریەکان، ئەوا دەبوو
فەلسەفە بوارێک لە بوارە سەرەکیەکانی کارە زانستیەکانیان بوایە، ئەمە
لەلایەک، وە لەلایەکی دیکەو تا ئاستیکی قوول پۆچوونایەتە نیو فەلسەفی
زانستەکوو، هەرچەند لەم سەرەدەمەدا زانستەکان لەم بالادەستیە ی فەلسەفە
پەها بوون، بەلام هەنووکە فەلسەفە ی زانست وەک دیدیکی قوول و فراوان لە هەر

بوارتيكى زانستيدا لەپشت لىكدانەوهو راقە كردن و ئەنجامگيريەكان بوونی ھىيە،
ئەمىش لەپىناو گەشتن بە سەرتاسەرتىن و بالاترىن ياساكانى زانست، واتا ئەر
ياساينەى كە فەرمانروايى ئاقارو ئاراستەى دياردەكان و پىشپىنيان دەكات،
بەلام دەيت ئەودش بزانىت ھەمووان چ وەك تاكە كەس، ياخود كۆمەل
فەلسەفە بوونىتىكى ھەمىشەىي و زىندووى ھىيە لامان، وە يىتەودى ھەست
بەكەين لەنىو شەپۆلەكانى فەلسەفەدا قالبووين و بى ئاگايانە وردەكارىەكانى
فەلسەفە تاوتووى دەكەين. تەنانت ھەندىك لە كەسەكان بەجۆرىك خۆ دەرەخەن
كە بە فەلسەفە ناپەرەحت و پەست دەبن، بەھىچ جۆرىك نايانەويت گويىستى
وشەى فەلسەفە بن، ئەوا بى ئاگايانە برىارتكى لەم جۆرە خۆبەخۆ خردى
فەلسەفە دەگەيەنيت !!!.

يىگومان ھەر يەككە لە ئىمە بە دەيان پرسیار بە زېھنیدا تێدەپەرئەت
سەبارەت بە دەورووبەر، ھەموو ھێزو توانای دەروونی و ھزری خۆی دەخاتە کار بۆ
و ئەمدا نەودى ئەم پرسیارانە بۆ گەشتن بە برۆای تەواوو ھەلسو کەوتیك جینگەى
پەزەمەندى خۆى يیت، بۆ نمونە گەر کەسیك بیهۆیت پەيوەندى ھاو پێشەتى لە گەلل

کسینگی تر دا بېستیت، نهوا پېشتر چندين پرسيار سبارت به سروشت و
 خړی نهو کسه له خوی دهکات وه:- نایا دهیت بهاکانی نهو کسه چی
 بن؟، وه یا چون بریارک سبارت به دیاردهو پروداوهکان دهات؟ و چندين
 پرسياری دیکه لېم جوړه، پاشان و دلامهکانی خوی تاووتوی دهکات و
 ده لاند سېنگیت تا ده گاته نهو دره نجام و لیکدانهوی خوی پتی قایله...
 نور نهی کی دیکه:- کاتیک سرگردیهک د هیوتیت بچیته جنگیکوه، نهوا پش
 زانین و زانیاری دهریاری هیزهکانی خوی و پتداوړستی و که لوبه له جنگیهکان
 دهیت فله سدهی دوژمنه کی سبارت به جنگ بزانتیت، به هه مان شیواز
 بازگان، پشهوه، جووتیار،... هه موو نه مانه لیکدانهوهو بیردهکنهوهو
 نه نجامگیری دهکن پش دستکردن به کارهکانیان... نه مه مانای وایه هر
 کسینک دیدو بوچوونی سبارت به کاره کی و و دلامی نهو پرسيارانمش
 یارمیتدوری دېن له هه لسوکهت و کارو بهر همدال پیتا و ژیانیتکی
 خوشگوزدراندا، به چاوپوشین لهوهی پلهی بیرکردنهوهو لیکدانهوه له چ
 ناستیکدان، با کسه که خاودن بیرکردنهوهی کی کرچ و کال بیت و توانا
 هزاریهکانی سنورداریش بن، نهوا نهو کاره واته لیکدانهوهو راقه کردن و
 نه نجامگیری و هه لسهنگانده نه نجام دهات.

مامۆستا نهو كهسهيه زياتر له ههموو مان پتويستى بهم ديدو بۆچونه ههيه
نهو يش بۆ زانيني سروشتى كاره كهى و نامانج و چۆنيتى دروست كردنى كارى گه
له سهر نهو كهسانهيه پهروردهيان دهكات و وانديان پتده لیتوه، تا بۆچوونىكى
شياو دروست بێت.

پهنگه ئيمه نهو پرسيارانه مان كرديت: بۆچى و چۆن فلان مامۆستا يا
به پتوه بهر به جۆرىكى ديكه ههلسو كهت دهكات و بۆچى بهر كردنهو هيه جياوازه؟
يا خود ده پرسين هوى چيه نه مامۆستا يان به پتوه بهر له كاره كهيدا
سهر كهوتوو تره له چاو ههمان مامۆستا يان به پتوه بهر له كاتيكدا ههمان بارودوخ
و پلهو توانايان ههيه؟

وا ده رده كهوتت نه مامۆستايه سهر كهوتوو هه ديدو بۆچوونىكى ريك و
لۆژيكيانهيه بهرام بهر به ژيان، خهلك، پهرورده ههيه، كه نه مهش خوى له خۇدا
فهلسه فميه كه پشت به وشياري و تىگه شتنى نامانجه كاني ژيان و كۆمه لگه
ده به ستيت، چونكه نه قلىكى كراوه و سهر دهميانه ههموو ئهرك و
لپير سراويتيه كاني نه نجام ده دات، بۆ نموونه نه خشمو پلان داده نيت، چاود پتري
دهكات، ههله دستيت به كۆكردنهو هيه زانبارى و راستيه كان، له پاشاندا په خه له
ههموو نهو گرفتانه ده گريت كه ده بنه كۆسپ له بهر دهم قوتا بخانه كهيدا، ليك كۆلپينهوه
نه نجام ده دات، ههميشه خاوهن پيوه نديه كى راست و تهن دروسته له گه
هاو كاراني مامۆستايان و خوينا كاراني دا، بوار ده داته كهساني ديكه پاد

سەرنبه کانیان دهرېرن و بهشدارین له دابهشکردنی نهرك و لیپرسراویتییه کان
سهرپرای چهند ههلسوکهوت و کرداری تر که ریخوشکهر دهرن له پینکهیتانی
کمایهتییه کی بهریتزو سهرکهتوو، کهواته نهمانه بوون لهپشت سهرکهوتوویی فلان
ماموستا، یاخود بهریتوه بهر.

کهواته ماموستای سهرکهوتوو نهو ماموستاییه دیدو بۆچوونی پشت
نستوو به راستی بابهیانههه زانست و زانیاری و نهزموون و شاردهایی و
ههلسوکهوت له کرداره کانی بهیتی چهند بههایه کی واقعیانه دهبات بهریتوه، له
دوره نجامدا دهتوانین بلتین نهه دیدو بۆچوونه بریتیه له فلسفه فی تاییهت بهم تاکه
کسهوه.

جگه لهمهش فلسفه فییه که گشتی هییه که دهریری نهو دیدو بۆچوونه ی
کۆمهلهو بهدرتژیایی میژوو وهك بهلگهنهویستیکی ناماده که له که بووه، لهیری
چمک و راستییه چهسپیوه کانهوه کۆمهله باوهیری پیتی هیئاوه، نهو دیدو
بۆچوونه فلسفه فیانه ی کۆمهلهگه لهخو دهگرن که پرۆسه ی ههلسهنگاندنیان پشت
به چندهها پتوهیری: - زانین، ناکاری (اخلاقی)، کۆمهلهایهتی دههستن، نهمانیش
بهسهریه کهوه کۆمهلهیک رای گشتی پینکدینن سهبارده به: - جیهان و سروشت و
مروؤ و کۆمهلهگا و زانین و بههاکان و... هتد.

له گهل نهه ساکار کردنهوه یه ی ماناو ناوهړوکی فلسفه ده، پیناسیکی
سهرتاسهری و گشتگیر بۆ فلسفه به نهستم دهیپنریتهوه، چونکه ههریک له

پېناسه‌کانی مۆرکی رېيازتيك، ياخود رېچكهيه‌کی فلسفې تاييبت ودرده‌گريښ،
يا پېناس و بۆچوونی تاکه کهي فلسفې فېلسوفيتک ودرده‌گريښ نه‌ک پېناس و
بۆچوونی سهرتاسهر. ته‌نانه‌ت گهر بليښ چنده‌ها خالي به‌يه‌کگهيښتن و ليکچور
له‌نيوان رېياز ه فلسفېه‌کاندا ه‌يه‌و ه‌لثو‌ل‌وي بابته‌تي فلسفېه‌و نهرکه‌کانيان
نه‌گهری نه‌و به‌نه دست که بتوانين لهر پېناسه‌يه‌کی فلسفېانه کوک و
ته‌باين، نه‌وا نه‌مه بۆ خوی کارتيکی سه‌خت و دروارو ليرده‌دا ناتوانين راستي
پيښکين، چونکه ههر يه‌کيک له‌و فلسفېانه شيوازيکن له شيوازه‌کانی فلسفېه،
وه ههر فېلسوفيتکيش فلسفېاندن له ديدو بۆچوونی تاييبتی خوييه‌و ده‌کات.
نيتمه هه‌نديک له‌و پېناسانه‌ي فلسفېه ده‌خه‌نهر و، نامانجه‌مان ده‌رخستنی
ديدگه‌ليکی جياوازو دووری سهرده‌تاکانی فلسفېه‌يه له رېياز جياوازه‌کانی
فلسفېه، هه‌روه‌ها مه‌به‌ستمانه خويته‌ريش به‌ردو ناراسته‌ي نه‌و شه‌پوله
فلسفېانه به‌رين که هه‌ميشه له هه‌لچوون و به‌رزيوونه‌وه‌دان، ياخود له
خاموشبووندان.

فلسفېه‌ي په‌روه‌رده له هه‌ولتي ره‌خساندنې ژينگهيه‌کی په‌روه‌ده‌يانه‌ي
ده‌سته‌به‌زيه. باشتريڻ هوکارو شيواز بۆ زانياري و شاره‌زايي په‌يداکردن له
فلسفېه‌دا خواهاويښتنه نيو شه‌پوله‌کانيه‌تي و به‌شداريکردنه له‌و جه‌نگه‌ گهرم
هېر خروشانه‌ي فلسفېه‌دا، بۆيه پيويسته خويته‌ر، يا ليکولمروه‌ي فلسفېه‌ زور
به‌وردی و ورياييه‌و مامه‌له‌ي له‌گه‌لدا بکات.

نهم چند دیرش پروونکردنمودیه کی خیرای وشه فیلسفه فیه لهروی
لینکدانمودی زمانهوانی و زاراویدی (المعنی اللغوی و الاصطلاحی) وشه کهر
میژدویه کی کورتی سرههلدانی:

وشه فیلسفه (philosophy) له بنهردتا سرچاوه کی یونانی کونه
(فیساکورس) له سدهی شهمی پیش زایندا یه کهمین کهسه نهم وشهیدی
به کارهیناوه، ههرچهنده کومه لیک وای بو دهچن که (سوقرات) بیت. وشه که له
دوو برگه پیکهاتووه (phil)، یاخود (philein) واتا خوشهویستی، (sophia)،
یا (sophy) واتا دانایی، ههردوو برگه کesh پیکمود مانای: خوشهویستی
دانایی ده گیمین نهک بانگهشه بو دانایی. تا نامازدهک بیت بو گشتن به راستی
لهرنگهی همولدان و بهدواچوونی بهردوام و تیرامان و لینکدانمودی شتگمل و
مهسهله کان به دیوه راسته کهیدا. دانایی پینج بنهمای هیه که نه مانمن:

ا- گشتگیری و تیروانین ههر له بهش و پارچه کانهوه تا تمواوی شته کان
(سراسریه کان)

ب- بهرفراوانی تیروانین و سرنج له سنوری تاکه کهسیهوه تا سنوره
بهرفراوانه کان.

ت- زرنگی و کارامیی ههر له بههاو نرخیی پروو کهشیهوه تا بههای
جموهری.

پیتاسه کانی فلسفه ده خهیندروو تا هلویتستیهک
نمیشناس هندیك له پیتاسه کانی فلسفه لایه نه فیکریه کانی کسانى بهشداروو له بونیادو
نمیشناسی فلسفه پروونکینهوه، لهو پیتاسانهش:-
• (نیفلاتون) به یه کهمین کس داده نریت که ردهگ و پشه ی فلسفه ی

بفرافوان کرد، لای نه فلسفه:- (به دسته یانی زانیاریه). فیله سوفیش به
بوچوونی نه:- (نهو کهمیه عهودالی گشتن به زانیی مسهله نغزلیه کانهو
زانیی دهریاری راستی شته کانه).

• (نهرستو) چند پیتاسیه کی بو فلسفه کردووه گرنگرینیان:-
(زانستی هوکاره دووره کان و بنه ما یه کهمین کانه، وه یا زانیی بوونی پتیه
(الوجود المجرد) له ههر دیاریکردنیک، وه یا زانیی خودی ماهیه ته، یاخود
زانیی ماهیه تی ههموو بوونه وهره).

• (کانت) به مجوره پیتاسه ی فلسفه ده کات:- (تیوریکه دهریاری
لعتوانادا بوونه، وه یا سنوری ردهای ههموو جوړه کانی زانیی لعتوانادا
بووندایه).

• (کندی) یه کهمین فیله سوفی نیسلام (۲۴۶ ک) ده لیت: "زانستی
شته کانه به راستیه کانه وه بهو نندازه یه مروژ توانای بهسردا بکیثیت، چونکه
نامانجی فیله سوف پیکانی راستی یه کهمین، یاخود ههموو راستی، باشان

پیناسهی فلسفه دهکات و دهلیت: "زانستی ههموو بووندهوره بهوهی ک
بوونیان ههییّت، لقهکانیشی: دانایی خوداودند، سروشت، ژمیره، لوژیکه."

• ههموو نهو لیکوئینهوانه دهگریتهوه که پهیهستن به نهقلی جیاوازه
شایسته له بابتهکانی زانیندا، چ به لیکوئینهوهی ږدخهییانهی نهو بابته
راستهوخیانه بیّت که سهبارت به زانستن، یاخود نهو لیکوئینهوه نهقلیانهی ږ
حوکه بههادهکانه، که له تویی زانسته پیوانهیهکاندان (ئاکار- ئیستائیکا-
لوژیک)، (الاخلاق- الجمال- المنطق).

• زانستی سهخترین شتهکانه، دووردستین شتگهلیک له خو دهگریت که
زانینی ههستی مرقی پتی نهگات.

• جوژیکه له زانینی گشتی ههموو بهشه جیاوازهکان دهگریتهوه.
• دانایی زیانه لفرژر تیشکی نهوهی نهقل (ژیری) پهی پی دهبات.
• هزکردن له پروون و ئاشکرای و لیكدانهوهی ئامانجداره که پهیهستن
به زانسته دانراودهکانهوه (العلوم الوضعیه).

• میتودی دهرخستنی بنهماکان و نهگهره سفرهتاییهکانه که ههموو
زانستهکانیان لهسر بهنده.

• دیلو بوچوونیکه سهبارت به جیهان پشت به چهند بنهمایهکی ئاکاری
و سروشتی دههستیّت.

لهو پیتاسانه دا تیبینی نهو ده کړیت ته واکمړی یه کتر بن و پروونکړدنه و دی
 مانای فلسفه بن، ههرچنده هندیکیان وا دینه پیش چاو له گډل یه کدی د ژو
 ناته با بن، به لām له دوا جاردا به دیدیکی وردینانه هست ده کین کوکن له سر
 بابه ته کانی فلسفه لیکنده و هه کانی، هه وده ها سه باره ت به نه رکه کانشی، به لām
 له دوا مه بستی فلسفه دا، یاخود نهو ریگا و هوکارانه ده گنه به دیهینانی دوا
 نامنجی فلسفه ناته با و ناسازن به یه کدی.

دوهم: - بابه ته کانی فلسفه: -

۱. بابه ته گهر دوونیه کان (الکونیات): - واتا (کوسمولوجیا cosmologia)
 نه میش لایه نیکی گرنگی فلسفه یه، لیکن لینه ویه سه باره ت به پرسیاره
 سره کیه کانی فلسفه وهک: - جیهان چیه؟ چون دهستی پیکرد؟ کی هینایه
 بوون؟ چون بهرو پیش چوو؟ بوچی جیهان هیه؟ نهی سروشتی کات و شوین
 چیه؟ سروشتی نهمر چی بیت؟ له ناوچوون چیه؟ ... هتد. چمنین پرسیاری
 دیکهش که سره تا کانی فلسفه میان دارشتووه، ههرچند نیستا گه لیک زانستی
 نوی هیه له هه ولې وه لاندانه و نه پرسیاران دایه، به لām تا هه نو که ش
 فیلسوفان له رتی رمانه نهقلیه کانه وده راځه کړدنی لوژیکیانه وه لامي نه
 پرسیاران ده و نه وده یی نه وده فلسفه دوا وه لامي خوی بخاته پروو.

به‌هاکاني حقيقت رافه‌کردنيان نمرکي لؤژيکه لهرتي ياساو پتساکاني
 هزارهوه، به‌هاکاني چاکه زانستي پروشت (ناکاري) ليکولينهوهي لهرده‌کات
 نهرش لهرتي ماناکاني چاکه خراپه، به‌هاکاني جوانناسي زانستي نيستاتيکا
 لهرده‌کوليتسهوه، نهم زانسته‌ش به زانسته پتوانميه‌کان ناوده‌بريت، واتا نهم
 زانسته‌ي که دهيتت: بيرکردنهوهي دروست و، هه‌لسه‌کهوتي چاک و، شتگه‌ليکي
 جوان بگه‌ميتت بهي رچه‌اوکردني بارودوخ و کوت و بهنده‌کاني واقع..

۵. ميتافيزيک (سروو سروشت) metaphysics:-

نهميش ليکولينهوهو گهرانه به‌شوتن واقعي رده‌ادا، واتا گهران به‌ونهو
 (به‌ون) هي که هه‌يه، ههروده‌ها گهره‌وون و نهو بنه‌مايانه‌ي له گهره‌ووندا هه‌من
 (بالايي، شوتن، کات، وزه، جوله،...) ئامانجي گه‌يشته به ديدکي گشتي و
 سهرتاسه‌ري ده‌ياره‌ي زيان و جيهان،

هه‌نيک جاريش ميتافيزيک به بابه‌تي گهره‌وونيه‌کان ناوده‌بريت، کومه‌ليکي
 دي جگه له‌م بابته‌انه (زانين - المعرفه) شي ده‌خه‌مه‌سهر.

سینیم: پیوهندی نیوان فلسفه و پروهوده:-

فلسفه پروهوده دوو پرووی یهك دراون، یه كه میان سنوره كانی دیده بو
ژیان، یاخود فلسفه ی ژیانه. دوو همیشه واته پروهوده چۆنیه تی پراکتیزه کردنی
ئو دیده یه له کاروباره كانی ژیانی مرقدا، هر لیره یه تۆکمه یی پیوهندی
نیوان فلسفه پروهوده دهرده كه ویت، چونكه گهر فلسفه هزار بیت، نهوا
پروهوده پراکتیزه کردنی ئو هزاره یه بهیچ جوریکیش ناکریت هزار له پراکتیک
دابیریت، چونكه هر هزاره ناپاسته ی پراکتیزه کردن دهکات، رپرو و
نامانجه كانی پروون دهکاتوه، پراکتیکیش تاقیگه ی هزاره دهوله مهنیشی
دهکات.

گهر فلسفه پیوهندی کی تۆکمه ی به ژیانی هه موو کۆمه لگه یه كه وه
هه بیت، هیچ کۆمه لگه یه کیش بی فلسفه نه بیت (كه نوینه رایه تی دیدو
بوچوونه كانی دهکات)، نهوا فلسفه بوون و سروشتی خوی لهم دیدو بوچوونه وه
دستبهر دهکات، گهر پروهوده ش نامرازی شیوازی ژیانی کۆمه لگه بیت،
هۆکارێك بیت بو دامه زانندی نهو بهرده وامی و گۆرانکار یانه ی ژیان
کۆمه لایدتی به هه موو ره هه نده کانیه وه، نهوا بوونی خوی (واتا پروهوده) له
فلسفه وه ودرده گریت، بو نمونه کاتیك پروهوده باس له گشتیترین کیشه كانی
مرۆڤ و کۆمه لگا و هیوا و ناواتی بی سنور دهکات، نهوا ده بیت کۆمه لگه

فلسفیه کی ههیتت بۆ دارشتنهوهی ئهو جوړه ژيانه مەدەنیەتە ی کۆمەلگە پتووستی، یاخود جوړی کەسەکان و خەسلەتەکانیان، بە باشترین شیواژیک کە کۆمەلگا دەبخوازیت.

پاشان فلسفە دەتوانیت سود لە ئەزموونەکانی ڕابردو ببینیت و چارەسەری گرتەکانی ئیستای پت بکات، ئهو توانایەش دەداتە فلسفە ی پەروەردەیی چالاکیەکانی پەروەردە بەجوړتکی گشتی و سەرتاسەری ئاراستە بکات، یەکیته ناوێکی و دوا مەبەستی پیاڕیتت هەربۆیە فلسفە ئهو تێڕوانین و بۆچوونە هەریانە دەخاتە ڕوو: وەک ئهو ی چ جوړتک بن؟ یا چەند پتووستن لە ژبانی مەزۆ و کۆمەلگادا؟ چ ئیستا یاخود سەبی، ئەمەش ئهو توانایە دەداتە پەروەردە گۆڕانکاریەک بەیتتەدی کە پتووستی ئیستاو داهاوو، لێروە توکمیی پەوێندی ئیوان فلسفەو پەروەردە ڕوونەیتتەوه، بەکو تەنەت هەموو مەسەلە پەروەردەییەکان هەمان مەسەلە ی فلسفەین، بۆیە لە کۆنەوه گۆتراوه فلسفە بی پەروەردە بەتالەو پەروەردەش بی فلسفە ناینایە.

لەم بارەیهوه (هەربەت سەنسەر) دەیتت: "پەروەردە ی راستەقینە لێرته فلسفیه کی راستەقینەوه نهیتت نایته پڕۆسیدەک". (جوون دیوی) جەخت لەسەر ئالوگۆڕکردنی پەوێندیەکانی فلسفەو پەروەردە دەکاتەوه، چونکە گەر فلسفە ڕێنیشاندەری کاری پەروەردەییانەو هۆکاری گۆڕانی بیت، ئەوا پەروەردە لای خۆیهوه ئهو فلسفیه تاقی دەکاتەوه و یارمەتیدەری دەیتت بۆ

هلسهنگاندنی گرفته‌کافی، پراکتیزه‌کردنی، پمرومردمیانہ دهره‌نجامه‌کدی
راست‌کردنمروی فلسفه‌فیه به نهندازهی لیکچورون و هاو جووتبسونی له‌گهل
واقعدا، بویه لقیکی نوی به‌ناوی (فلسفه‌ی پمرومردم) هاته‌نارا که بۆته
پردیکی نیوان فلسفه‌ی پمرومردم، ته‌واوکاری ممرجه‌کافی گرتدان و
به‌ستنمروی نهم دوو کایمیه ده‌کات.

چوارهم : فلسفہ فہی پھروردہ

بریتیه له پرۆسه‌ی پراکتیزه‌کردنی دیلو میتۆدی فەلسەفیانە له‌ بواری
پەرۆردەدا، چونکه هەڵدەستیت بە دیاریکردنی رێچکەمی پرۆسه پەرۆردەبێه‌کان
و رێکخستن و پەخنه‌گرتن و راستکردنه‌وه‌ یان، له‌ژێر رۆشنایی کێشه‌و‌گرفته‌
رۆشنبیریەکان و ململانیی نیتوانیان به‌و مه‌به‌سته‌ی پێکه‌وه‌ گونجان و رێکخستنی
ناوه‌کیانه‌ی پەرۆردەیی و سه‌رجه‌م ده‌زگا کۆمه‌ڵایه‌تیه‌کانی دیکه‌ ییت.

فلسفہ ہی پروردہ نمرکی گہرانہ بہشویتن چہ مہکگہلی نامادہیی تاکہ
کس لغتو دیارده جیاوازه کانی پرؤسہی پروردہیی۔

له پری پلانیکی تهو او داریژراوی گشتگیردا، پروونکردنوهی نهو مانایانه
له خو ده گرت که گورانکاریه پمرو ددهیه کانیان له سر بنده، سهرپرای
خستن پرووی کومله نه گهریک که چه مکه پمرو ددهیه کان پستی پی ده بستان،

هردو ها نه کی بهر ویتشبردنی پیوندیه کانی پروورده له گه سرجم
بواره کانی ژبانی مرو قایعتیدا لهستو ده گرت.

دهتوانین بهشیویه کی پروون و ناشکراتر دهر باره ی فلسفه ی پروورده بلین:
نهم پروسه یه بریتیه له سهره شتیگردنی میتودیان به دوایوژی پروورده ی له
پیوندیه ی که بهشیویه کی گشتی به داهاتووی کومد لگای دبهستیتوه،
نهمش لهرتی نه دیده ره خه نامتزه سهرتاسهریه ی واقعی پروورده میانیه ی
نستاو دهوروهری نه واقعوه چ شتگه لیک دهوریان داوه ده گاته چ
دوره نجامیک؟

به مجوره ش دهتوانریت پیناسه ی فلسفه ی پروورده بکریت: بریتیه له ههوله
به بهسته ی پراکتیزه گردنی هزری فلسفه یانه تا له بوازی پروورده ییدا
جیه جی بکرتن، یا خود پراکتیزه گردنی نه ویدو بوچوونه فلسفه ییه گشتیه
که پتکاته کانی پروورده و فیر گردنیا پیده یینریت، گهرانه بهشوتن زانین و
بهاکان، وه ره خه گرتنه له نه گهرو سه لیتراوانه ی که بهیتی گورانکاریه کانی
کومل و ریکخستن و راست گردنمودی پروسه کانی پروورده ناراسته ده کهن.

به مانایه کی تر فلسفه ی پروورده واتا پراکتیزه گردنی نه ویروراو
بوچووانه ی که فلسفه ی گشتی په یرویان دهکات له کاتی چارههری
کیشه کاند، سهره ی ناراسته گردنی سرجم ههوله پروورده ییه کان و
پروسه کانی فیر گردن بهرو دوا مبهست. یه کیك له پروورده کارانی فیره نسی

دهلیت: "مه‌به‌ستم له فلسفه‌ی په‌روه‌رده نهو هه‌وتنه‌یه که پیتو‌سته پارتیزگاری له په‌روه‌دهو جیهان و میژوو بکات، نهو به‌ری‌و‌ه‌بر‌دنه توندوتوله‌ی که سهره‌زانه راوستاوه بۆ وه‌لامدانه‌ودی پر‌سیارو پرو‌ه‌پرو‌وه مه‌زنه‌کانی سهر‌دم."

زیاده‌په‌وی نیه گهر بوت‌ریت: بنه‌په‌تی فلسفه‌یانه‌ی په‌روه‌ده سهر‌ق‌ای ده‌سپ‌یک‌ی هه‌موو کار‌یک‌ی په‌روه‌ده‌ییانه‌ی سهر‌که‌وت‌و‌ده، چونکه چوار‌چ‌ت‌ویه‌کی هزری سهر‌ت‌سه‌ریه که تی‌ورد‌کان به‌ردو پراکتیک ده‌بات، وه‌ فەرمان‌پ‌ه‌وی کار‌ده‌کان ده‌کات به‌ دی‌ت‌ار‌یک‌ردنی تامانج و دوا مه‌به‌سته‌کانی په‌روه‌ده ده‌سپ‌یده‌کات. له سهر‌ق‌اوه پر‌سیار‌گه‌لی‌کی له‌م جو‌ره ده‌ور‌ژ‌ت‌ن‌یت: بۆ‌چی پر‌ۆ‌سه‌ی په‌روه‌رد‌و فیر‌کردن نه‌نجام ده‌دین؟ که ئه‌م پر‌سیار‌ه‌ش به‌که‌مین هه‌نگاوی کار‌ی په‌روه‌ده‌ییانه ده‌گه‌یه‌ن‌یت. وه‌لام‌ده‌رو‌هی ئه‌م پر‌سیار‌ه‌ش فلسفه‌ی په‌روه‌ده‌یه. گهر بمانه‌ویت وه‌لام‌ی ئه‌م پر‌سیار‌ه‌ بنه‌په‌تی‌یه بده‌ینه‌وه نه‌وا وه‌لامدانه‌ودی کۆمه‌ل‌یک پر‌سیاری ورد‌تر خۆ‌به‌خۆ ده‌بنه وه‌لام‌ی پر‌سیاره سهر‌ه‌کیه‌که، بۆ‌نمونه: ک‌ی فیر ده‌که‌مین؟ سیاسه‌تی فیر‌کردن و ستراتیژی پلان و نه‌خشه‌کان وه‌لام‌ده‌ری ئه‌م پر‌سیار‌دن، چ‌یی فیری خوت‌ند‌کاران ده‌که‌مین؟ وه‌لام‌ی نه‌میش پر‌ۆ‌گرام و باب‌ه‌ت و ناو‌ه‌پ‌ۆ‌کی پر‌ۆ‌سه‌ی فیر‌کردنه، چۆن کار‌ی فیر‌کردن به‌نه‌نجام ده‌گه‌یه‌نین؟ نه‌میان ری‌گاو شی‌وازه‌کانی وان‌ه‌وت‌نه‌وه ده‌گر‌یت‌نه‌وه، ده‌ره‌نجام‌ی فیر‌کردن چ‌یه؟ وه‌لام‌ده‌رو‌هی ئه‌مه هه‌لسه‌نگ‌اندنی پر‌ۆ‌سه‌ی فیر‌کردنه.

كەواتە فەلسەفەى پەرودردە يارمەتيدەرمانە بۆنەۋەى بگەينە شىۋازىك، يا
پىڭايدىك، ياخود ئامپرازىك تا بتوانىن بەھۆيەۋە پىرۆسەى فېرکردن نەنجام بىدەين.
پروونكردنەۋەشمان دەداتى كە بۆچى فلان پىڭا، ياخود شىۋاز بگىنەبەر، لىرەدا
فەلسەفەى پەرودردە لەو تۆتە مۆسىقىيانە دەچىت كە ئاۋازەكانى پىرۆسەى
پەرودردەى پىك دەخەن و بەشەكانى دەبزوئىن يىتەۋەى ھىچ نەشازى، يا
كەموكورتى و پەشىۋى پىۋە دەر كەۋىت.

گىرنگى و بايەخى فەلسەفەى پەرودردە لەۋەدا دەرە كەۋىت كە بەشىۋەى كى
گشتى ھەلقوللوى تاييەتەندىتى ھىزو ئەر كەكانى فەلسەفەى بەتاييەتەش
فەلسەفەى زانست، بەجۆرىك لەئىستادا بۆتە مېتودىك بەم خەستەتەندى لاي
خوارەۋە دىناسرىتەۋە:

• ۋەسفىردن: ھەلدەستىت بە ۋەسفىردن و پروونكردنەۋەى دياردەۋ گىرغە
پەرودردەى كەكان، ھەروەھا ھۆكارى كەموكورتى كەكان و دەرەنجامى
كارىگەرىيەكانىيان لەسەر پىرۆسەى پەرودردەى، بەم جۆرەى كە لەتۋانادا يىت
ئاراستەى كارەكان لەم بوارەدا بىكرىت.

• تىپرامان: ھەلدەدات دىلو تىپروانىنىكى سەرتاسەرىانە بۆ ھەموو
بەنەماۋ بەشەكانى پەرودردە پىكەۋە بىت ۋەك: سىروشتى مەۋىانە، زانين، پىرۆگرام،
ھۆكارەكان، ھەلسەنگاندن، سەردىراى ئاراستە كەردنى ھەلسو كەۋتى فېركاران و
فېرخۋازان.

• راقه کردن و پیکمویه بهستن: مهبست راقه کردنی: بیرۆکه کان، تیۆره کان، چه مکه کان، یاساو ریساکانه که نهمانش دهرخه ری شیای و گونجای و سوده کانی پهروه ردن، له پاشاندا پیکمویه بهستنی نهمانه بۆ دروستکردنی یه کهیه کی ریکخراو و تهواو دواي سهرنجدان و ههلبژاردنیکی ورد.

• لیکدانمویه رینیشاندان: واته لیکدانمویه: دیارده کان، گرفته کان، پیکهاته کان، نهو ئهرکانه ی به جیده هیترین... به شیوازو میتودی دیاریکراو لیکدانمویه بۆ نهم چه مکه ده کات بهو مهبهسته ی بیته ناراسته کهو رینیشاندهری کاری پهروه ده بیانه، سهردرای فراهه مکردنی چهند هوکارو نامرارتک که زۆرتین کهلک و سود له خو ده گرن، ههروه ها پینشیاری رینگه چاره ی گونجاوو دروست بۆ گرفته کان ده کات.

• ره خنه گرتن: میتودی فهلسه فهی پهروه ده ناتواوو خهوشداره گهر ره خنه کی سهرتاسهریانه ی نه ییت لهو زانیاریانه ی که سه باره ت به بنه ماکانی پهروه ردن. واته ره خنه له: زاراوه کان، چه مکه کان، شیوازه کان، ههروه ها ره خنه گرتن لهو ری و شوینانه ی له کاتی پراکتیزه کردندا پیاده ده کرتن... نهمانه ش له ییناو دیاریکردن و دۆزینمویه ههلهو کهموکورتیه کان، پاشان سهرنجراکیشان بهرمو رینگه چاره کان.

پینجهم: نهركه كانی فلسفه‌ی پهرودرده

۱. دیارکردنی هیل و پروخساره‌کانی دیدی پهرودرده‌ییانه.
۲. تیگشتنی سیستمی فیرکاری.
۳. دوزینه‌وو درخستنی زانین (المعرفه).
۴. به‌دواچوونی نهو به‌هایانه‌ی پرۆسه‌ی پهرودرده‌ییان لسه‌ر به‌نده.
۵. ناراسته‌کردنی بنه‌ما جوراوجۆره‌کانی پهرودرده.
۶. پیردن به کۆمه‌لێك په‌یوه‌ندی نو.
۷. ناراسته‌کردنی چالاکیه‌ پهرودرده‌ییه‌کان.
۸. ریکخستنی ناوه‌رۆکی پرۆسه‌ی فیرکردن.
۹. به‌روپیشبردنی پرۆسه‌ی فیرکردن.
۱۰. چارسه‌ری کیشو گرفته‌کان.

۱. دیارکردنی هیل و پروخساره‌کانی دیدی پهرودرده‌ییانه لسه‌ری دستیشانکردنی نامانجه پهرودرده‌ییه‌کان:

فلسفه‌ی پهرودرده هه‌ولێ بونیادنانی نهو تیۆرانه ده‌دات که درخه‌ری:
بۆچوونی کۆمه‌لگان سباردت به سروشتی مرقه‌کان، تاییه‌مه‌ندیه‌کانی هاوڵاتی
بوون، جۆری کۆمه‌لگه‌که، جیهان، سروشتی نهو ژيانیه‌ی که پهرودرده
ده‌یره‌خسیتییت. لێره‌دا لسه‌ری فلسفه‌یه‌کی گشتیه‌وه هه‌له‌ده‌ستییت به

۲. تیگه‌یشتنی سیستمی فیرکاری له‌ری ناسینه‌وی چه‌مه‌کانیه‌وه:

فلسفه‌ی په‌روه‌ده هه‌له‌ستیت به هه‌لبژاردنی چه‌مه‌ک و زاراوه‌کان و
په‌روپای ناراسته‌کراوی سیستمی فیرکردن و پاده‌ی گونجاوی و سازبوونیان له‌گه‌ل
راسته‌کان و نه‌و پراکتیزه‌کردنه‌ی له‌هواره‌که‌دا پیاده‌ده‌کرت، ته‌نانه‌ت
هه‌لسوکموت و ناراسته‌ی فیکری ماموستایانیش ده‌گرتیه‌وه. ئیمه‌ تا چهند
زانباری زیاترمان سه‌باره‌ت به‌بنه‌مای فلسفه‌یه‌وه هه‌ییت نه‌وا تیگه‌یشتنیکی
وردو قولترمان ده‌باره‌ی پیکهاته‌و ناوه‌پۆکی سیستمی فیرکردن ده‌ییت، هه‌روه‌ها
واتاو زاراوه‌کان لاما‌ن روون و ناشکراتر ده‌بن، وه‌ توانا ده‌به‌خشیته‌ ماموستایان و
کسانی دیکه‌ش گفتوگوو پاقه‌کردن له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ پرپایه‌خه‌کانی په‌روه‌ده
نه‌جام بدن، چونکه‌ جیاوازییه‌ فیکرییه‌کانی نیو کایه‌ی په‌روه‌ده‌ی لیکنه‌چوونی
پراکتیزه‌کردن به‌دوای خویاندا دینن، ئهمه‌ش له‌خویدا رینه‌کموتنی فلسفه‌یانه
ده‌گه‌ییت له‌جه‌وه‌ردا، وه‌ تاچهند له‌ واقع دوورکه‌وینه‌وه‌و رۆچینه‌ جیهانی
تیرو و اتاکانه‌وه، نه‌وا مه‌ودای نیوان لیکنه‌چوونه‌کان فراوانتر ده‌بنه‌وه، هه‌روه‌ها
گه‌ر ماموستاش لای خوییه‌وه تیگه‌یشتنی وردو تیروته‌سه‌لی سه‌باره‌ت به‌چه‌مه‌ک و
زاراوه‌کان هه‌ییت، نه‌وا وشیاریه‌کی فراوانتر به‌کار ده‌بات له‌ سیستمی
فیرکاریدا، وه‌ به‌شیوازیکی نه‌قلنامه‌یزو زیرانه‌ هه‌لسوکموت ده‌کات و مانایه‌کی
بالاتر له‌ دیدو کرده‌وه‌کانیدا ده‌یینریت، به‌مه‌ش ئه‌وپه‌ری تواناو لیته‌اتوویی به‌گه‌ر
ده‌خات له‌جیبه‌جیکردنی نه‌رکه‌کانی سه‌رشانی.

دەدوئیت، بەو ھۆیەى ئەمانە پۆدەچنە ئۆ ھەموو چالاکییە پەرورەدەییەکان و کاریگەری جێدەھێلن، چونکە پتووستە نامانجە فێرکاریەکان ئۆ بەھایانە لەخۆ بگرن کە پڕۆسەى پەرورەدەیی لە ھەولێ بەدیھیتنانیدایە، بۆ نمونە پڕۆگرامەکانى خۆتێدن بەھاو ئامرازە باوەکانى کۆمەلگە بکەنە پێکھاتەى بابەتەکانیان.

لێرەدا فەلسەفەى پەرورەدە ھەمیشە یارمەتیدەری فێرکاران دەییت لە ھەلبژاردن و دەربڕینی ئۆ بەھایانە، ھەرودھا دەرخیەری چەند ھەلسووکەوت و ڕەوشتیک دەییت کە لای فێرخوازان پەرمیان یێدەدریت، باس لە چۆنیەتى گشتن بە ڕێکەوتنیک دەکات لەنتوان مامۆستایان و بەرپۆبەردندا کە سەبارەت بە جۆرو گەشەپێدانى بەھاکانە یێنمەوى ھیچ جۆرە دژایەتى و پێکدادانیک لەم ڕوودەو ھەيیت.

لەلایەكى ترەو فەلسەفەى پەرورەدە بەشداری دەکات لە دانانى ڕێگەچارە بۆ ھەندیک کێشەو مەملانیتی بەھاکان لەنتوان نمەو جیاوازیەکان و ئۆ کەسانەى لە بواری پەرورەدەیدا کاردەکەن، بۆیە دەبینین فەلسەفەى پەرورەدە لەو ھەولەدا یە لێکنەچوون و جیاوازیەکان سنوردار بکات لە چوارچێوەى پڕۆسەکەدا جێیان بکاتەو، ئەویش لەرێى بواردان بە ھەبوونی بڕیک لێکنەچوون و جیاوازی بەھاکان، ھەرودھا لەو پێناوەدا کاردەکات کۆمەلێک ڕێساو نەریت بچەسپینیت کە ڕەخسێنەری شیاوی و گونجاوی جیاوازیەکان بکەن، ئەویش بە دارشتنەوى چەند چەمکیکی تیۆریانەى تەبا لەگەڵ بەھا باوەکانى کۆمەلگە، ھەرودھا

هەولەدان بۆ كەمكردنەوهو پىشە كىشكردنى ئارپىكى و كەموكورتى ئىو بەھايانەى
ئىستا لە كۆمەلگەدا باوون، وە پەردەش ھەلدەمالتىت لەسەر دياردەى دزىو
ھەلخەلەتتەرى ئارەسەن، سەرەپاى برىاردان لەسەر چەسپاندى كۆمەلەك بەھا
لە پىرۆسەى فىترکردن و دەرھاویشتەكانى كارى پەروەردەىيانە.

۵. ئاراستەكردنى بنەما جىلوازىكانى پەروەردە:

بەو خوكمەى پەروەردە مەيدانى پراكتىزەكردنە، ئەوا سەرچاوەى
بنەماكانى كۆمەلگەو دەرەنجامە زانستىەكانە، وە پىتۆستى بە پىنشانەرتە
بۆ كارکردن لەپىتناو رىكخستنى ھەموو ئىو شتانەى بەچاك دىزانرەن و وەلانانى
شتەگەلەك كە پىتۆستە دوورخەنەوه،

ھەر بۆيە ئەرکى يەكەمىنى فەلسەفەى پەروەردە دەيتە دۆزىنەوى
ھاو كىشەىەكى وردو قوول تا سەرکەوتوو يىت لە ھەلبەزاردنى نىوان بنەماى
نازانستى (كە راستەوخۆ لە كۆمەلگەو دىتە ناو ئەم كايە ھەستيارە) و بنەما
زانستىەكانى راستىەكان. ئەم كارەش لەپىتناو دانانى رىگەچارە بۆ كىشەى
لەكەنەچوون و دژايەتى نىوان كۆن و نوى، ھەولەدەدات بۆئەوى كۆن و نوى پىنكەو
ھەلبەكەن، ياخود گۆرانكارى لە كۆندا ئەنجام دەدات تا بگۆنجىت لە گەل نۆدا،
يىنگومان بى دەستبەردارىوون لە بەھا نەگۆرو چەسپىوہەكانى كۆمەلگە، چونكە
ئەوانە نىشانەى جياكەرەوہى كۆمەلگەىەكن لە كۆمەلگەىەكى تر.

فلسفەى پەروەردە لە ھەولتى ڕەخساندنى ژینگىيەكى دەستبەژێرە تا ئەم
پڕۆسە مەزنە بە شتوازیكى راست و تەندروست پىادە بکەیت.

ئەركى وردبىنى و پشکىنى ھەر تىۆرۆ بىر دۆزە ئاراستىيەكى نوێى
بىر کردنەو لەمستۆ دەگرتیت کە تازە دیتە نیتۆ ئەم کایەو، بەوردى لىکۆلینەو
ئەزمون و ڕەخەیان ئاراستە دەکات، بۆنەو بىتوانیت لەبارو گونجاو دەکانیان بە
بىر کردنەو باوى کۆمەلگە دیارى بکات، ھەرودھا بکەیتە بەشیکى پڕۆسەى
پەروەردەى، بۆ نمونە گەر لە پڕۆسەى پەروەردەیدا کۆمەلکە لەو نەرت و ڕى
و ڕەسمانە ھەبن کە بەسەرچوون و باویان نەماو، ئەوا فلسفەفەى پەروەردەى
لەم جۆرەمان پتویستە کە ھەمیشە لە ھەولتى ھەلسەنگاندن و بەراورد کردنى
بەلگەو ھۆکارەکاندا بێت، چونکە زانستى سەردەم ھەرچەند تىۆرۆ بىر دۆزۆ
دەرنجامى تازەو بىرۆکەى نوێیان ھیناوتە کایە، بەلام ھەلسەنگاندن ڕەنگە دژو
پێچەوانەى بەھا باوەکانى نیتۆ کۆمەلگە بن، زۆر بەسەختى و دژوارى
کۆمەلگایەك قبولىیان بکات، ھەرچەندە لای کۆمەلگایەكى دى بە راست و
دروست بزانیت، ئەوا لێرە ئەركى فلسفەفەى پەروەردە دەبێتە لىکۆلینەو
بەدواداچوون و ڕەخەگرتن و ھەلسەنگاندن ئەو بنەمایەو لەپاشاندا ھەولەدات
ئەمانە لە پێکھاتەى گونجاو و ھاوسەنگىيەكى وردەکارانە پێکھەو ڕێک بخات،
ھەموو گۆرانکارى و چاکسازىيەك لە پڕۆسەى پەروەردەیدا دەبێت لەژێر چاودێرى
فلسفەى پەروەردەدا ڕووبەدات.

۶- پەيىردن بە كۆمەللىك پەيۋەندى ئىۋى لەرې قايىلىۋون بە گۆرانە
بىلمەتلىكەن ۱-

گۆرانكارى لە ھەموو كۆمەلگايە كدا پروودەدات كە نەمەش ئىرادەى
خاۋەندە، نەم گۆرانە خىترايانە ئىستىچ لە ئاستى ناوخۇيدا، يان ناۋچىسى، يا
جىھانى پروودەدەن بەدۋاى خۇياندا گۆران بىسەر سىستىم و چالاكى و كايە
جۆراۋجۆرەكانى كۆمەلگە دىنن. نەم كارەش وا دەسەپىتت پەروەردەش ۋەك
ھارىكارىەكى دىكەى كۆمەلگە پىۋىستى بە گۆرانكارى لە بوونىات و ناۋپۇك
و شىۋازەكانىدا ھەيە، بەم جۆرەى گونجاۋو شىۋاۋ بىت، ۋە شانبەشانى گۆرانە
تىژپەۋەكانى لايەنەكانى دىكەى كۆمەلگە رېتىكات، ھەر بىم ھۆسە
فەلسەفەكى پەروەردەيىانەى وا دەخۋازىت چاۋ بەم گۆرانكارىانەدا بىخىنىتەۋە،
ۋە بە جۆرە ژمارەۋ قەبارەى ھەلسەنگاندنى تەۋاۋى رەھەندەكانى گۆران بگرتە
ئىستۆ، نەك تەنھا لاسايكردنەۋەى كۆيۋرانە چاكسانىيەكى پەرت و بچوۋك نەنجام
بدات، ۋە يا پەروەردە بگرتتە كايەى لىككەندەۋەى بىرۋا دژبەيەك و ھەۋلە پىرلە
كەموكۆرپەكان.

نەم كارەش پەيىردن بە چەنلىن پەيۋەندى ئىۋى و مۆدىرن دەخۋازىت و
دەيكاتە ئىركى فەلسەفەى پەروەردە.

چاۋخشاندىنەۋە پىداچوۋنەۋەى پەيۋەندىيە كۆن و بىسەرداچوۋەكان و
داپشتەۋە يان لەژىر تىشكى نەم گۆرانكارىە تازانەى ھاتوۋنەتە ئارا، دۆزىنەۋەى

رینگه چاره‌ی نوی و شیوازی پیشکوه‌توانه، شه‌مش لهرتی زیندوو کردنه‌وو وروژاندنی پوچی. پرسیار که‌رانه‌و دور که‌وتنه‌وو دابران له واقع و سهرله‌نوی ریک‌خستنه‌وی هه‌لوتست و پرو د‌او ده‌کان، به قول سهرکردنی چه‌مکه هه‌له‌کان و شیوازه نه‌گو‌نجاوه‌کان، هه‌موو لایهن و کایه‌و بواره‌کانی ژیان به‌پیتی خواستی گور‌انکاریه‌کان و گونجاویان ریک‌ بخرتنه‌وو، پاشان سهرله‌نوی ریک‌خستنه‌وو به‌پیتی دیارده تازه‌کان که ده‌بنه‌ هو‌ی له‌ناو‌بردنی دژایه‌تی و نه‌گو‌نجان و نه‌شیوا‌ی نیوان بیروکه‌کان و شیوازه‌کانی پراکتیزه‌کردنیان، یاخود نیوان نه‌گه‌رو به‌لگنه‌ویسته‌کان، وه یا نیوان تیورو پراکتیزه‌کردن.

۷- ن‌ا‌استه‌کردنی چالاکیه‌ پ‌روردیه‌یه‌کان به‌گشتیتی و هه‌مه‌لایه‌نیانه‌وو:-

بواری چالاکیه‌ پ‌روردیه‌یه‌کان جو‌راو‌جو‌رو فراوانن، بو نمونه دام‌سزاهه‌ فیرکاریه‌کان فره‌ ده‌ه‌ن‌دن وه‌ک: ریک‌خستن، به‌ر‌ت‌و‌ه‌بردن، کاروباری هونه‌ری جو‌راو‌جو‌ر، نه‌مانه له‌ ناستی سه‌ه‌ته‌روه‌، یاخود نه‌ته‌ه‌رایه‌تیه‌وو ده‌ست پی‌ده‌کن و به‌ پ‌له‌یک خوارتر ده‌گه‌نه ناستی هه‌رتمی (پار‌ت‌ز‌گا‌کان و به‌ر‌ت‌و‌ه‌به‌رایه‌تیه‌کان)، پاشان بو ناستی ناو‌خو‌یی له‌نی‌تو خو‌ین‌دن‌گا‌کاندا، جگه له‌م ناستانه‌ش پ‌له‌ی خو‌ین‌دن‌ی جیاوازه‌هن و پ‌ه‌لیان به‌نی‌تو هه‌موو ناو‌چه‌کانی ول‌اندا کی‌ش‌اوه‌، لی‌ره‌و له‌وی ناستی کاری پ‌روردیه‌یه‌یه‌ بوونی هه‌یه له‌نی‌توان دار‌ت‌ه‌یه‌کانی سیاسه‌تی پ‌روردیه‌یه‌یه‌ پ‌لان و نه‌خشه‌دان‌ه‌ران و سهر‌به‌ر‌شیارانی هونه‌ری په‌رت‌وو‌که‌کانی خو‌ین‌دن و جی‌به‌جی‌که‌رانی پ‌ر‌و‌سه‌ی پ‌روردیه‌ی تا ده‌گاهه‌ نزم‌ترین ناستی بن‌که‌ی

فیرکردن، هروده ها قوناغه كانی خویندن و فیرسون ناست و پلهی جیاوازیان
 تیدایه، هریرهك لهو ناستانه پلهی جوراوجوری (بریار لسهردراوه كان "المنهج-
 المقررات الدراسیه") و چالاکی پهرودرده بیانهی جیاواز به هر قوناغیک له
 قوناغه كانی خویندن ناماده بیان هیه، سهرپای بوونی کساننی شارفا له بوری
 پهرودرده بییدا وهك سهریرهشتیاران و ماموستاو کساننی دیکهی چالاک و
 ههلسورپای نیتو نهم پرۆسهیه، نه مانیش له ناست و پلهی جیاوازدان بو
 نه نجامدانی نهرک و چالاکیه كان.

نهم ههمو ناست و چالاکیانهش چوارچیو دیه کی فیکری ده خوازن که له نیتوینا
 پرۆسه كانی پهرودرده بی ریگبخات و ناراسته کهری نهم کارو چالاکیانه بکات به
 شیوازیکی سهرتاسهری و گشتی بیانخاته سهر رتی به دیهینانی دوا نامانجه كانی
 پهرودرده. نهم چوارچیو دیهشی باسی لی ده کهین فلهلسفه ی پهرودرده ده گرتیه،
 که نهرکی ریگخستنی پیکهاتهو به شه جیاوازه كانی پهرودرده له نهمستۆ ده گرتیه
 نهمانهش ههمو پیکهوه له یه کهیه کی تهواوو پینگهشتوودا هاوکاری یه کتر
 ده کهن به ناراسته ی دوا نامانجی پهرودرده.

۸. ریگخستنی ناوهرۆکی فیرکردن:-

فلهلسفه ی پهرودده به شداری ده کات له ریگخستنی ناوهرۆکی پرۆسه ی
 فیرکردن، نهمیش به پیتی چمند بنهماو پتوهریک، یه کبوونی ناوه کی هریرهك له
 بابهتیه كانی خویندن ده پارتیزن، پلاتدانهران و دارپتیزمرانی پرۆگرامه كانی خویندن

بابەند دەبن بەم بنەماو پتو درانە، ئەو بنەرەتەش لەپیتناو بونیا دنانی
پروگرامەکان و شتواری پراکتیزە کردنیان، پاشان ھەستانی مامۆستایان ھەریەک
بەپیتی پەسپۆرتی خۆی بە پراکتیزە کردنی ناوەرۆکی خۆیندن، ئەمەیش بە
ھەلزاردنی ڕینگەیی گونجاو و شیاو.

لێرەدا فەلسەفەی پەرودەردە دیتە مەیدان و پروگرامەکانی خۆیندن بەجۆرتکی
لۆژیکیانە ڕێکدەخات و ڕیزبەندیان دەکات، واتە ناتوانرێت لە بەشیکی تێبگەین
تا تێگەشتنمان بۆ بەشەکانی پێشووتری ئەو بابەتە نەبووێت. ھەرودھا
بیرکردنەوەیەکی لۆژیکیانەیی تەندروستیان تێدا یێت کە خەسلەتی ڕوون و
ناشکرای و ناسانکاری لە بیرکردنەوەدا پەرەپێبدن، سەرەرای تایبەتمەندیان بە
زانایاری راستی و گونجاو بن بۆ ھەلۆیست و ڕووداوی جۆراوجۆر، بابەتی
(موضوعی) بن، بەژدار بن لە بەئەقڵاندنی ھەلسوکوت و ڕەوشتی ئامانجدا.

ھەرودھا فەلسەفەی پەرودەردە یارمەتیدەری ڕێکخستەنەوەی بابەتەکانی
خۆیندنە لەسەر بنەمای سایکۆلۆژیا، ئەمەیش لەپیتی: - پڕۆسەی فێرکردن و
ئەنجامی پەرودەرییانە لەسەر بنەرەتی ھەرزو ئارەزوو و تواناو شارەزاییەکانی
فێرخواز داڕێژرێن، زاخاودەری بەھرەکان و ڕێخۆشکەر یێت بۆ بەرەوپێشچوون و
پەرسەندن. پێگەشتن لەرووی ھەرزو و زانستی و پەرودەرییە.

۹- بېرو پېشېردنى پرۆسەى فيرگاردن بېھۆى هەلسەنگانلىقىمۇ.

بېو پېھى پېرو وردە ئامادەكەرى نەھى نۆيە بۆ دوارۆژ، داھاتووش بەتەواوى نىزانراوہ پەى پى نەبراوہ، ئەوا شەركى فەلسەفەى پېرو وردە بېھۆى نەو ديدەتپرامانەى ھەيەتى بۆ لايەنەكانى پېرو وردە دەيىتە پېشېنىكردى داھاتو، ھەلېتجاندى ئەگەر چاودروانگراوہكانە، دەيىت داھيتەرانە ھەولى بېرو پېشېردنى ئەم پرۆسەى بەت، لېككەنەوہ بۆ بونىادەكانى فيركارى بكات، لە سەرەتادا بە ھەلسەنگاندى نەھى ئىستا لە كايەدايەو زانين و دەستنيشانكردى كەموكورى و خەوشەكان، پاشان گېران بەدواى ئاسۆكانى داھاتو بۆ جېبەجېكردى كارى پېويست، ئامادەسازى لەم بوارەدا. ھەولى گېران و پشكەين بەت بۆ دۆزىنەو بەكاربردنى ئەزمورون و شارەزايى نۆى لە پۆژگارى ئىستادا دەستبەرگراون، ياخود سوديىنين و پېككردن بەيىتى شارەزايى و زانيارى و ئەزمورون و داھيتانەكانى ولاتە پېشكەوتووەكانى جېهان، ھەمىشە بەردەواميىت لە گېران بەدواى شيواى نۆى و كاريگەر بۆ بېرو پېشېردنى ئەم پرۆسەى. ئامادەسازى بكات بۆ رەخساندى كەش و ھەوايەك بۆ رووبېروو بونەھى داھاتو و ئەگەرەكانى.

۱۰- چارەسەرى كېشەكان لەرپى شيكرەنەھى خالە بەھيزو لاوازەكان:-

فەلسەفەى پېرو وردە خەسلەتتەكى رەخنەگرانەو تېپرامانى ھەيە، نەمەش دەيكاتە يارمەتيدەرتك بۆ چارەسەرى گرتە پېرو وردەيەكان لەرپى گېران

به شون په گ و پيشه گر فته كان و ليكولينه وهی نهو فاکتوره کارامه
 چالاکانه پروسهی فیر کردن هه لدهستیت به پشکنین و وردبینی پیکهاته کان و
 کارلنکی نیوان بهش و لایمه جیاوازه کانی فیر کردن و دهستنیشان کردنی خاله
 بههترو لاوازه کان لهم پروسهیه دا، پاشان هه ولده دات چارمه ری گونجاوو له بار
 بدوزیتوهو کیسه کان گهمارو ده دات، سنورداریان ده کات نهویش بههوی
 پشتگیریکردن و لایهنگیری پروه باش و پوزه تیغه کانی بواری فیر کردن ده گهریت
 به شون نامرازو شیوازی نوی بوئه وهی بهسه ر کیسهو گرفته سهخت و
 نالوزه کاند زالییت. وه بهرده وام فلسفه وهی پهروهرده تواناو هیزی فراوان
 ده به خسته ماموستایان و کهسانی پهروهرده کار بوئه وهی بینه خاوند دیلیکی
 تهنردوست و راست بتوانن نهو کیسهو گرفتانهی پی چارمه ر بکهن له پروسهی
 پهروهرده فیرکردندا پروه پرویان ده بیته وه.

لهبر نهو هویانهی باسکران و چند خالیکی دیکهش، فلسفه وهی پهروهرده
 بوته پیوستیه کی سهره کی بو هه ر یه ک له ماموستایان و پهروهرده کاران و
 ههلسورپاوانی بواری پهروهرده فیر کردن، به لکو ته نانهت بو سیاسه تمه داران و
 نابوریناسان و چندها لایهنی دیکه ی ژیان بهشیویه کی گشتی، چونکه هه
 فلسفه وهی پهروهرده یه ده بیته چه کی دهستی ماموستاو پالپشتیک بو
 سهرکوتنی له کاره کیدا که هه رگیز ناتوانیت دستبرداری بیت، هه نه مهش
 بوته پیوه ری سهرکوتن، یا شکستی نهو کهسه دهرده خات له به نه نجام گیاندنی

ئەو ئەرك و لىپىر سىراۋىتىدەى لەسەر شانىيەتى. لەمەش گىرنگ تر ھەلەدەستىت بە
ئاراستە كىردن و راست كىردنەوەر رىنمايى ئەو ھەلسو كەوتانەى فەيىر كاران نەنجامى
دەدەن، لەسەر ئەو بىنەما زانستىيە بەدەيھاتوودەى كە پىتەردى ھوكمدان يىت بىز
سەر كەوتنى ئەم فەلسەفەيە.

پاش باس كىردن و لىكدانەوودى ئەم تەوورانەى كە لە بەشى يەكەم و دووم و
سەيەمدا خزانەروو، ئىستە لە بەشى چوارەمى ئەم كىتەبەدا ھەلەدەدەين
تەشكىك بەخىرايى بىھىنە سەر ئەو فەلسەفەو تەيۆرە پەروەردەيىانە كە لە
ئەدەبىيات و رىيازە پەروەردەيىە كاندا جىگىر بىوون، بۆئەوودى نەنجامگىرى يەزۇكە
سەرەكەكانى فەلسەفەيە بىكەين لەسەر بەرجەستەترىن و ديارترىن ئاراستەكانى
فەلسەفەى پەروەردەيى بوەستىن وەك تەيۆرە پىراكتىك، پاشان ھوكمدانى ئەم
فەلسەفەنە بەسەر دەردەنجامەكانى كارى پەروەردەيى چ پەيۋىلى يا
ھەلسو كەوت، ياخود شارەزايى و لىزانىيەكان ئاراستەكانيان بىگرتەوود.

بەشى چوارەم

فەلسەفەو تيۆره پەروەردەيىەكان

له سهره تادا ده توانين جياكار يهك له نيوان فلسفه ي پهرودرده تيوړه ي
 پهرودرديدا بگهين، چونكه فلسفه ي پهرودرده واتا: - نو چالاكيانه له خو
 ده گرت كه كومهلتيك له فيلسوفان و پهرودرده كاران و كسانى ديكه پتي
 هه لده ستن بو بدرجسته كړنى پيدودنلى نيوان فلسفه ي پهرودرده، هره ها
 پروونكړندوى پروسه ي پهرودرديي و ره خنه گرتن و راستكړندوه كان به پتي
 كيشو گرفته روشنبيره كان بهو مخرجي نه فلسفه پهرودردييه نه چنډ
 مخرجي له خو گرتييت: - پشت به ستن به راستييه بابقيه كان و پټكخستن و
 بنه ماو پټكهاته ي روون و ناشكراي هه ييت، هره ها سهرتاسه ي و گشتي ييت
 بو سهر ايا نو فاكهرانه ي يارمه تيدرن له پروو پروووندى كيشه
 پهرودردييه كان، به لام تيوړه ي پهرودرديي: - پټكهاتوود له كومهلتيك چالاكي
 پراكتيكيانه ي پټكهوود گرتدراو له شيوازي چنډ بيردوژيكي دياريكراو
 ددره كيون، وه به ديدليكي تيوريانه ي دستپيډه كهن و دونه تاراسته كهر
 رټنمايي چالاكيه پراكتيكيه كان.

نو فلسفانه ي له پهرتووكه دا هاتوون ده كرت له دوو لايمنوه بخښنه روو:
 يه كه ميان: - بدرجسته كړنليكي يوو كهو هيله سهره كيه كانى نو فلسفه يه
 له خو ده گرت له لايمنى پهرودردييه وه. كاريگه ي و شويته واري پهرودرديي
 سهره ي لايمنه پراكتيكيه كانى فلسفه كه. له بهرنه وه ژماره يه كي زور
 فلسفه ي رټيازو قوتا بخانه ي فيكري له نيو فلسفه باوو ناسراوه كاندا هيهو

چەندىن لىق و رېچكىيان لىدە بىتتە، كە ھەندىكىيان خالى جيا كەردە و
 تايىدە ھەندىكىيان خۇيان ھەيدە، ئەوا ئىتە ھەم رەون كەردە ھەيدە تەنھا ئامازە بەر
 فەلسەفە پىشەنگ و ناودارانە دەكەين، لە رېچكىو جومگە وردەكانى نىو
 فەلسەفەكان خۇمان دەپارتىزىن و باسەكەمان دەريارەى فەلسەفە سەردەكى و ھەللە
 فراوانەكانيان دەبىت... ئەو فەلسەفە پەرەردە بىيانە لىرەدا ئامازەيان پىلراو
 ئەمانەن:

۱- فەلسەفەى ئايدىيائى

۲- فەلسەفەى رىئاليزمى

۳- فەلسەفەى پراگماتىزم

۴- فەلسەفەى ئىسلامى

۵- فەلسەفەى سەروشتى

۶- فەلسەفەى بروننگەرايى

۷- فەلسەفەى پۆزدەتقىزم.

۱- فەلسەفەى پەرەردەى ئايدىيائى (المثالية): -

ھەرچەند فەلسەفەى ماترىئالى (المادية) پىش فەلسەفەى ئايدىيائى، بەلام
 فەلسەفەى ئايدىيائى دادەنرەت بە دىرەنترەن فەلسەفەىكە كە رەوخسارو بىنما

پينگهاته کهي پروون و ناشکراييت، هميشه بيراران و فيلسوفاني به لاي
 خويدا به کيتشکردوو پيروورده کاران و زانايان لهم سردمه شدا به پيرو شهوه
 لايهنگيري ده کهن و ده کرتته بنه ماي ديدو بوجوونه کانيان سهارهت به
 پيروورده ژيان به گشتي. له نيتو سنوري فلسفه في نايدياييدا چهندين رتيازو
 رنچکو شه پولي نايديايي ديکه جتي خويان کردوتوهو خالي جياوازو
 تاييه تمعليتي خويان ده پارتن، به لام سهراپاي نهم لقه لاهه کيانه ده چنه سهر
 فلسفه في نايديايي له ناراسته ي گشتيدا، وه به به شيك له نايديا دادنه رتت.
 سهره تاي سهره لئداني فلسفه في نايديايي ده گهرتتهوه بوجو نيغلانون (۴۲۹-
 ۳۴۷ پ.ز) که به دامه رتتهري راسته قينه ي نهم رتيازه فلسفه في دادنه رتت،
 بهمه سهره تاييه کاني له لايهن نهم فيلسوفوه دارتتزاون شانه شاني نيغلانون و
 سقرات نهم فلسفه في به بيره مهزن و نه مره کانيوه دوله مه ندرت کردبوو.
 پاشان له سهره دستي چهند فيلسوفيتي به ناويانگ و ناسراوو به رجسته ي
 دنياي هزار نايديا به رفراوانتر کرا، وهک: (بارکلي، هيوم، شوينهاور، کانت،
 سبينوزا) چهند ناويکي ديکesh، ههر چنده جياوازي مهزن و ليکنه چووني
 ناشکرا له نيتوان ديدو بوجوونه کاني نهم فيلسوفانه دا هه بووه، به لام ناودارترين
 پيروورده کاراني فلسفه في نايديايي برتتين له: (کومينوس، بستالوزي، فرويل)
 لهم ناوانوه بومان ده ده کهوتت که فلسفه في نايديايي به شيويه کي به رفراوان

له هزری فەرهەسی و ئەلمانیدا بالاو تەشەنە سەندوو بوو ، ئەمەش پەڕەندی
بە خۆتەنگاکانی بالاو کردنەوی وشیاری نایینەوه هەبوو .

بەشیوەکی گشتی فەلسەفەی نایدیایی گەنگی بەو جۆرە پێکردنەوه
دەوات، کە بوون (الوجود) دەگەرێتەوه سەر هزر (الفکر)، واتە نەو ژێان
سروشتیەکی نێمە تێیدا دەرژین و دەوری داوین لە بنەرەتدا دنیاوەکی پێزانێ،
چونکە واقعی پەهاوونی نیو تەنها دیاردەو پروکەشی نەو واقعی پێزانێ، بەم
پێش پووختاری دەرەکی مەوویی بوونی راستەقینەکی نیو، بەلکو لە ناوەرۆک و
جەهەردا پێزانێ، واتا پێزانێ (ژێری) جیهانی راستەقینەکی، بەلام شتەکانی
دیکەکی نەم جیهانە چ شتێک نین جگە لە سایەو سێبەری جیهانی نمونە بالاگان
(تاییدیگان) نەیت، نەم شتەگە لە بوونیان نیو تەنها بەپێی توانای درکێتکردنی
نەقل نەیت.

دەتوانین نەم مانایە بە تێڕوانین لە پەگ و پێشە سەرەتایەکانی فەلسەفەی
نایدیایەوه پووێتەوه بەپێی تێڕوانین نمونە بالاگانێ ئیقلاتون (المثل
الاعلی)، جیهان دەکرێتە دوو بەش:

١- یەکم: جیهانی ئاسمان و بالا کە شتەگەلی ماتریالی لەخۆ ناگرێت، بەلکو
تەنها نمونە بالاگانێ (تاییدیەکانی) وەک: راستی، چاکە، جوانی... هتد لەخۆ
دەگرێت، هەر لێرەدا دادپەروەری و راستی پەهاوونیان هەیە، نەم جیهانەش

تا همتایی و نه مری به هیچ جزئی که گزینی به سردا نایت و همدواش به دردوام
دهیت .

۲- دووهمیان: جیهانی خوارهوه که ماتریالی و گزراوه به هسته کان درکی
پنده کهن، خستمتی هم جیهانهش شله راوی و شیواوی و گزراوه و دره نجامی
له اوجونه.

به پتیهش نایدیا راستیه کی سهرتاسهری پتیهو بوونیتی په های هیه،
جیهانی رهوشته جوان و بالا کانه، به هیترترین راستیهو بهرخرترین به های هیه،
به لام جیهانی ماتریالی هستی پیکراو جیهانی کی خورانه گرو به دردوام له
گزارندایه، هر لهر هم هویانه به ساخته داده نیت و بوونی راسته قینه نیه
تهنها له کاتانه دا نهیت که بهرادهیه که له جیهانی نمونه بالا کان تریک
دهیتوه، چونکه هسته کان له توانایاندا نیه زانینیان سبارت به راستی
هیت و درکی پی بکن، چونکه هست راستگو نیه له درکی پیکردندا. نهو
زانینهی لهر پی هستوه ده کرت تهنها نیشانوه نامارهن نه که حقیقمتی شته کان
بن، واتا تهنها درک به مسئله گزراوه کان ده کمن، به لام ژیری وه یا روح نهو
نامراره راست و دروستیه که ده گاته هزارو راستیه کان، چونکه نهقل
له توانایاندا به گاته نهو بیرو هزاره نه گزارندهی که له جیهانی نمونهی بالا دا همن،
وه جیگیری و نه مری هر لهم جیهانه بالایهوه به ده ست هیتاوه.

بهو پيڻهي رڄ پيش هاتنه خواره ودي بڻ جيهاني خواره و (العالم السفلي)
 نيشته جي بيت له جهستهيه کي ماتريالدا، راستيه کان و نمونه بالاگان
 (تايديه کاني) دهزاني، بهلام لهو کاتهي لهنيو جهستهيه کي ماتريالدا گيسايوه
 لهو همولدا دهيتت نهو زانياريانهي سهارهت به راستيه کان و جيهاني بالاگان
 پيشتر دهيزاني بيگيريتتهوهو بير خوي بخاتهوه، لهم کاتشدا پشت به نهقل
 دهستيتت، چونکه هوو نامپرازيکي دروسته بڻ گشتن به راستي و بير
 نميره کان، وه هير نهقله نهو توانايه ده به خشيتت مروف نريکتر يتهوه له راستي و
 رپوشته بهرزو بالاگان، جهستهش مروف له هلهو تاوانه کان نريک ده کاتيه،
 چونکه جهسته مه حکومي غمريزهيهو له نريک ر کيفي غمريزه کانداه، بهلام لهو
 کاتهي مروف نهو توانايه ههيتت که کونترولي نهقل بکات، نهوا له خراپه کاري
 و پله نرمي دوور ده کويتهوهو نريک به راستي و جيهاني بالا دهيتتهوه.

گهر (بارکلي) زياده روهي کرديتت له بههاي نهقل و به سهرچاودي بووني شته
 ماترياله کاني داناييتت، نهو ش بهو پيڻهي که بووني شته ماترياله کاني بهرادي
 درکپيکرنديانهوه گرئداييتت، نهوا (کانت) هموليکي ميتوديانهي خستهروو بڻ
 ديار يکرندي نهو سنوره وردانهي که ده گونجيتت له چوارچيوه ياندا نهقل
 به کار بهيتريت وه نامپرازيکي زانين و گشتن به راستيه کان له رتي نهو نمونه
 هستيه کانهوه، که نه مانيش پيکهيتهري نهو به خشينه پيويستانهن بڻ زانينه
 نهقليه کان.

(هېگل) پرهېندېکې زياترې به خشيوه ته عقلې پدها له رافه کړنه کېدا،
 نوېش به به کارهېتنانې ميتوډې دپاليتکتيکې، که له مه سله يه ک، يا کيشيک
 و دژه کې پتکها توه، نه مېش وه پتگه يه ک يو زانين، نه وه ي بېراست دوزانريت
 له جيهانې ماتريالداو له جيهانې پوچيشدا هر بېراست دوزانريت.
 به هر حال چيندين لق و ناراسته ي جوړاو جوړ لستيو فلسفه ي نايديايدا
 برونيان هيو هر يه ک لهوان همولده دات پای خوې سبارت به: زانين، نمونه
 بالاگان، سروشتي مړويانه... بسه لستن.
 ده توانين به چمنډ خالتيکې کورت بنه ما سره کيه کاني فلسفه ي نايديايي
 پرون بکينه وه:

---

* هر يه ک لهم خالنه له دهقه عوميه که دا به دورودريتې باسيان ليتکراوه، به لام نيمه (وورگي)
 به باشمان زانې تمنها ناماژه به خاله سره کيه کان بکمين، چونکه گور خويندې يويت زانيلوې تلووې
 لهو بلرميوه حقيقت تلو دتوانيت بگريتموه سرچلوه فلسفه يه کان و بابتي پېژني تليه تمنيتي
 فلسفه يانه، جگه لعمش هست دهگريت نهو پرون کړدنوانه بهو شيرمي دورکوتمويه که له بابتي
 نم وورگي درلوه که (پرومديه).

نم کارمان يو هه مو پيازه فلسفه يه کان ته نجام داوه، واته بنه ما سره کيه کاني هر
 فلسفه يه ک يو نمونه (پرونگرا، تيسلامې، سروشتي...) تمنها خاله کاغان نووسيموه بېي
 باسکړن... به لام تا نهو چيگه يه فلسفه کان پيرمندان به پرومديه هيو کيشو مسله
 پرومديه کان له مخو دگرن، هلبير دراون، وه ورمانگيرلوه ته سر زماني کوردې.

۱. ئەقلى و روح ناوەرۆك و جەۋھەرى جىھانن و بوونى راستەقىنەى ئەم جىھانن.
۲. بوونى ماتىريالى لە خودى مەرۇف سەرىخۇجىاكر او نە.
۳. جەكىتى (الثانية)ى سىروشتى مەرۇبى.
۴. زانن سەرىخۇبە لە ئەزمون و شارەزايە ھەستىەكان.
۵. ئامانجدارى - مەبەستدارى (الغايە).
۵. چەسپىوى و نەگۆرى بەھاكان و ھەتاھەتايى بوونيان.

پراكتىزە پەرۋەردىيەكانى فەلسەفەى پەرۋەردى ئايديايى:

ئاسايىھ گەر دىلو بۆچوونى فەلسەفەى ئايديايى لەنىو بونىادو پىكھاتەكانى پىرۋەسى پەرۋەردىيدا سوديان لىۋەرگىرايىت و كرايىتنە ئاراستەكەرى ئەم پىرۋەسىيە، لەرووى شىۋازو ناوەرۆك و لە ئەنجامدا رىكخستنى تونلوتول و توكەى بەخشيوتە پەرۋەردە، بەدرىژايى مېژوو و تا ئىستەش كارىگەرىكى مەزنى لەسر رەوتى پەرۋەردەو جۆرەكانى پەرۋەردە جىھىشتوو.

فەلسەفەى ئايديايى لەم پووانەدا ئاراستەكەرى پەرۋەردەى كىرەو:-

- ۱ - بونىادى سىستىمى فېر كىرەن ۲ - ئامانجەپەرۋەردىيەكان ۳ - مېتود، يا پىرۋگرام ۴ - شىۋازەكانى وانەوتنەو ۵ - چالاكىيە فېر كىرەكان ۶ - پىلەپايەى مامۇستاو خوتىندكار.

نیستاش به کورتی نامازدهك بهم خالانه دهدهین:-

۱- بونیادی سیستمی فیرکردن:

هولله سهره تاییه کانی فلهسهفه ی نایدیایی که له لایهن سوقرات و نیفلاترونه دران، بهروبوومی خویان هه بوو له پیکهیتانی سیستمیکی خویندن که دابشکرا به سهر چهند قوناغیکی خویندن له گهل تواناو لیها ترویی تاکه کس گونجاو و شیاو بن لهرووی نه کادیمی و ژیری و ناکاریهوه، ههر قوناغیک له چهند ئاستیکی یهك بهدوای یهك پیکدین، بابهته کانی خویندن به شیوازیکی لژیخانه ریزههند کراون، چونکه نهقلی مرۆقه پیکخستنیکی لژیخانه ی هیه، بۆ نمونه میژوو ناخوینریت ههتا خویندنهوه فیرته بییت، وانه ی میژووش بهییتی یهك بهدوای یهك هاتتی سهردهمه کان پیکخراود، هه موو قوناغیک ناماده کاری دهییت بۆ قوناغیکی نوی به جوریک له گهل گهسهه نندی توانای سروشتی بیر کردنهوه ی فیرخوازا بگونییت، هه موو زانیاریه کانیش له دۆخی بیرچوونهوه دا که تووشی فیرخواز دهییت دهردهیترین، و دهخترینه بهر پرووناکی (واته وشیارق فیرخوازه که)، ههر بۆیه نهزانین دهکاته له بیرچوونهوه ی زانین و بیر کردنهوه کان، وه فیرکردنیش له گپرانسهوه ی نهو له بیرچووانه و دهرهیتانهوه یانه له دۆخی بیرچوونهوه.

نهم دابشکردنه ههمان دابشکردنی فلهسهفه ی نایدیایه بۆ مرۆقه کان:
بهییتی فلهسهفه ی نایدیا مرۆقه کان له سی تویتز پیکدین:

بههوی بیر کردنهوهو تیرپامان. ههر لهرتی ژیرییهوه دهتوانین بیرۆکهو زانیارییه
شاراوهکانی نیو نهقل بگتیرینهوهو دهمانگهیمینه جیهانی نایدیایی بالا.
له بهرامبهر نهمانه‌ی باسکران فلسفه‌ی نایدیا وهک پهروورده لایهنهکانی
دیگی پهرووسه‌ندننی تاکه کهسی پشتگوی خستوهه، وهک لهروی جهسته‌یی و
لیهاتوویی و سنوورداریتیهوه، چونکه به بیرو بۆچوونی فلسفه‌ی نایدیایی
نهمانه ریگیر دهبن له گهشه‌سه‌ندننی ژیری و پهروورده‌کردنی رۆحدا .

ههر بۆیه ده‌بینین که خۆینه‌ندننی پیشه‌یی و پراکتیکیه‌کان که‌نار خراون و
هموو توانای فلسفه‌وهو پهروورده‌ی نایدیایی له زانسته تیۆری و نهوانه‌ی
مۆرکیکی شیکاری و راقه‌کردنیان ههیه خستۆته‌گهر وهک: فلسفه، بیرکاری،
لۆژیک ... له‌پال گرنگیدانی فلسفه‌ی نایدیایی به گهشه‌سه‌ندننی ژیری و به‌ها
رپه‌شتیه‌کان هه‌ولده‌دات کۆنترۆلی جهسته بکات لهرتی کپکردنی غه‌ریزو
ناره‌زووه سروشتیه‌کانی مروّق، وه فهرمانه‌روایه‌تی به‌سهر هه‌سته‌کاندا هه‌یت،
سهرپای ئاراسته‌کردن و رینه‌مای ئیرادهو ده‌رکردنی فهرمانگه‌لیک بینه هوی
ملکه‌چی و پابه‌ندبوون بهو سیستمه پۆلاینه‌ی که فلسفه‌ی نایدیا ده‌یه‌وت
له‌کاردا‌یه‌ت.

پاش نه‌مانه‌ی باسکران، هه‌ندیک سزای جهسته‌یی به‌کار ده‌بران بۆ
جله‌کردنی ناره‌زووه‌کان تا توانای ژیری و پهروورده‌ی رۆح کاراو چالاکتر
بکریته.

بەو ھۆيەى سروشتى مەۋجۇدە ھەمىو كات و شوئىنىڭكا يەكە بەو پىئىيەى
 ژىرى چەند تايىبە تەندىيەكى ھاوبەشى ھەيە لەنىو كەسەكاندا، چاكە، راستى،
 جوانى يەكن و نەگۆرن، ئەوا پەرودە لای ئايدىيەكان نەگۆردە، گۆران بەسەر ئەم
 پىرۆسەيەدا نايەت تا گۆران بەسەر كۆمەلگاۋ سەردەمەكاندا نەيەت، ھەر لەبەر
 ئەم ھۆيە بەرزەترىن نامانجى پەرودە بەشىۋەدىكى گشتى برىتيە لە دۆزىنەو
 بەرجەستەكردنى ئەم فەيلەسوف و دانايانەى كە لەتواناياندايە تىگەشتىيان بۆ
 خواست و تیرادەى خواۋەند، وە راستى ئەم ئىرادىيە ھەيئەت و تواناۋ وىستى ئەم
 خواۋەندە ئاشكرا بىكەن، ھەر ئەمانەش دەتوانن دادپەرودە بن و لە ھەمىو كەس
 زىاتەر دادپەرودەى پىادە بىكەن و ھەوللى تەشەنەسەندنى بىدن.

۳ - پىرۆگرام (بابەتەكانى خويىلەن) لە پەرودەى ئايدىيادا:-

بۆ ھىتانەدى ئەم نامانجانەى پىشتەر باسگران، ئەوا ئەم پىرۆگرامەى
 ئايدىيەكان دەخوازن لەئارادا يىت، بابەتى تىۋرىن و يارمەتيدەرى گەشەسەندنى
 ژىرى و ئاكارىن لە تاكە كەسدا، ئەم بابەتەنەش وەك: فەلسەفە، ئۆزىك، ئاين،
 بىركارى، وىژە، بەلام بابەتەكانى زانستى ئەزموونى و پىراكتىكىيەكان لەم رىئازەدا
 پىشتگوى دەخترىن و وەلا دەنرىن، چونكە ئەم زانستانە بە جىھاتى ماترىالى
 خوارەو (العالم المادى السفلى) كرىلراون، وە گەر ھەندىك بابەت لەخۆ بىگرن ئەوا

بشتیکن له زانستی راسته قینمو دوورن له بهاکان، چونکه ناتوانن بریار بدهن
لهسر نهو هی که چ شتیك چاکه یان خراپه.

همروه ها پروگرامه کانی خویندن دهیئت شمزموون و شارهزاییه مریه کان
بهرجسته بکمن، وهک نهوانه ی په یوه ستن به رابردوو و کلتوری کوونی
مرؤقایه تیهوه، بهتاییه ت نهو کتیب و دانراوانه ی له لایین دانایان و بیرمندان ی
بلیمه توه دانراون و غوونه ی پالوته ی هزری مرؤقایه تین به درتژیایی سهرده مه کان
یا دهیئت پروگرامه کانی خویندن نهو زانیاریانه له خو بگرن که یارمه تیدرن بو
تیگه یشتن و لیکنده وه ی نهو ژینگه لؤکالیه ی (محلی) مرؤقه کانی تیدا ده ژین،
نهمه ش له پیناو چسپانندن و په گدا کوتانی همستی نینتیمابوون بو نیشتمان و
نهمه وو گه شه پیدری نهو همسته بن.

په رتووک له فلسفه ی نایدیاییدا پله ی هره سهره کی و بایه خی پی ددرت،
چونکه سهرچاوه ی بیرې په سهن و مانای سهرتاسهری و وشه درکیندراوه کانه،
نهمانه ش بالاترین نامرازو هوکاری گفتوگو ی ژیری و هزرن، بهتاییه ت
په رتووک کونه کان و کلتوری و رۆشنیرییه کان به شیویه کی گشتی، چونکه
نهمانه دهنه وروژینه ی ژیری به هو ی دانایی و په نده کانی میتزووه.

دهیئت پروگرامی خویندن دهرخهرو په نگرده ی زانیاری کوکراوه راستیه کان
یئت، یارمه تیدری مرؤق بن له تیگه یشتنی گهر دوون و خودی مرؤق، همروه ها
هاندن بن بو دوزینه وه ی زانین و زانیاریه کان، وه له گهل شارهزایی و نهزموونه کان
گری بدرین.

٦- پله و پایه‌ی ماموستاو فی‌رخواز له فلسفه‌فهی نایلیادا:-

لهم فلسفه‌فیه‌دا ماموستاو فی‌رخواز پله و پایه‌ی تاییه‌تیاں هیده، پله‌ی مفرز و بالای ماموستا هه‌لقولاوی نه‌و رۆله گرنگیه که نه‌م کسه ده‌یینیت، ماموستای نایاب سه‌لته‌ری سهرکه‌یتن و توانای زانینی له ناستیکی بالادا ییت. نه‌م خسه‌لته‌تانه‌ش ده‌بنه مۆرکی ماموستایه‌کی لیته‌توو له کاره‌که‌یدا:-

* دیلیکی قولی مرو‌قانه‌ی هه‌ییته.

* بلیه‌ت و خاوه‌ن رۆشن‌بیری به‌رفراوان ییت.

* نموونه‌ی رابه‌ر ییت بۆ خوتنه‌کاران له‌رووی ژیری و ئا‌کاریه‌وه.

* هه‌ست به‌ بوونی به‌هاکان بکات و له‌ سروشتی مرو‌قی تی‌بگات.

* خاوه‌ن لیته‌توویی سهرنج‌راکیش ییت و شاره‌زایی ته‌واوی له‌ وانه‌وتنه‌وه‌دا

هه‌ییته.

* هه‌میشه‌ بتوانیت له‌ کاره‌که‌یدا توانای داهینه‌رانه‌ی خۆی سه‌لینیت.

ماموستای باش نه‌و کسه‌یه که کشیکێ ته‌ندروست ده‌ره‌خسینیت بۆ پهرده‌دان به‌ توانا شاراوه‌کانی منداڵ و یارمه‌تیده‌ری ییت بۆ زاخاودانی نه‌و توانا لیته‌توویه له‌ کشیکێ نازادو سه‌ربه‌خۆدا، نارامی و هیمنی و پرتزو په‌وشته رێک و جوانه‌کان به‌رجه‌سته بکات تا فی‌رخواز بگاته نه‌و په‌ری کاملبوون، نه‌م کارانه‌ش به‌ یارمه‌تی و هاوکاری خودی فی‌رخوازان نه‌نجام ده‌دات، هه‌ر ته‌مانه‌ن پله و پایه‌ی ماموستا مفرز و بالا راده‌گرن، نه‌م خسه‌لته‌تانه‌ش له‌توانای هه‌موو

کەسێکدا نین، بۆیه مامۆستایی دەبێتە ئەو کارەى ھەموو کەس نەتوانیشت پێشی
ھەستیت.

بەلام سەبارەت بە فێرخواز (خوێندکار) ھەلۆیست و پۆلی نینگەتیقانی ھەیه
لە فەلسەفەى پەرۆردەى نایدیادا، چونکە وا دەخوازیت لە فێرخواز ھەمیشە
ملکەج و جێبەجێکەرى ئەو ھەموو یاسا توندوتیژانەى خوێندنگا بیت،
فێرخواز ھەنگاو بە ھەنگاو پلە بە پلە دەتوانیت توانا شاراوە سروشتیەکانی
خۆی بدۆزیتەووە زاخاویان بدات بە شارەزایی و لیھاتووی کەسانی پێش خۆی.
ئەوێ تێبینی دەکرت: فەلسەفەى پەرۆردەى نایدیا بەدرتژی میژوو لە
ھەموو شارستانیەکان و ولاتە جیاوازەکاندا کاریگەری لەسەر ھەموو جووژەکانی
دیکەى پەرۆردەدا ھەبوو، بۆ نمونە ولاتانی عەرەبی و ئیسلامی بەھیزی و
بەردەوامبوونی ئەم کاریگەرتییە دەگەریتەووە بۆ بەھیزی و توانای بیرو
ئەندیشەکانی ئەم پێبازە، جگە لە نوێکردنەوێ بەدەوام و خستەسەری زیاتر بۆ
سەر بڕۆکەو بۆچوونەکان لەلایەن بیریاران و فەیلەسوفانی داھێنەر. ئەم
کاریگەرتییە تا ئێستاش لەم سەردەمەدا بەردەوامە.

دووم: - فلسفه‌ی پەرورده‌ی ریالیستی (الواقعية): -

فلسفه‌ی ریالیستی بۆ بهرپرچدانده‌ی دیدو بیرو بۆچوونه‌کانی فلسفه‌ی نایدیایی هاته نارا، جیاوازیه‌کی بنه‌رته‌ی و ریشمیی له‌نیوان نهم دوو پرتبازه فکریه‌دا هه‌یه، بۆ نموونه گهر فلسفه‌ی نایدیایی نکولی له جیهانی ماتریالی ده‌کات و تنها جیهانی به‌پیتی بۆچوونی نایدیه‌کان ههر جیهانی نموونه‌ی په‌دوشته جوان و نایدیاکانه، وه جیهانی سروشتی دابراو نیه له مروژ و راستیه‌که‌ی له‌نیو خودی مروژ یا ژیری‌دا، به‌لام فلسفه‌ی ریالیستی ته‌واو پتچه‌وانه‌ی نهم بۆچوونه‌بوو، بروای ته‌واویان به‌و بوونه ماتریاله هه‌سپێکراوه هه‌بوو که به چاو ده‌یئریت و بوونیتکی سه‌ربه‌خۆی هه‌یه له ژیری و نموونه بالاگان. ههر نهم بوونه واقعیه سه‌رچاوه‌ی هه‌موو نه‌و راستیانیه له‌نیو شته‌کاندا شاراوون نه‌ک له‌نیو هزره‌کاندا وه‌ک نایدیاکان وای بۆ ده‌چوون.

شت (الشیء) بوونی هه‌یه گهر ئیمه بیروکه‌یه کمان هه‌ییت، یاخود نه‌ییت، وه بوونی نهم شته‌ش سه‌ربه‌خۆ دابراوه له‌و بیروکه‌یه‌ی که تایه‌ته به هه‌بوونی، یاخود نه‌بوونی. ژیری وچالاکیه‌کانی هه‌لقولاو شوێنکه‌وته‌ی ماتریال، جیهانی سروشتیش چ شتی‌ک نیه جگه له‌وه‌ی ژیری‌مان درکی پتده‌کات و جیهانی نه‌زموونه مرویه‌کان به شاره‌زایی و لی‌زانیه‌وه ده‌یگوزهرتن، به‌مه‌ش مانای ریالیستی روون ده‌بیته‌وه به‌شیوه‌یه‌کی ساده‌و ساکار، واتا: - نه‌وه‌ی که هه‌یه، وه

پاستیش ویتنه و دیاردهی نهم بوونه‌یه، پتوهری راستی بریتیه له رادهو بپری
پراکتیزه‌بوونی به‌سدر واقعدا.

سەرچاوه‌ی دام‌سوزاندنی ئەم پێبازە فەلسەفییە دەگەرێتەوە بۆ (مامۆستای
یەكەم) واتا ئەرستۆ (٣٨٤-٣٢٢ پ.ز) بناغەی سەرەتایی ئەم پێبازە
دارشتوووە بەناو پرایلستی، وە یا لە گەڵ چەند پرایەکی دیکەدا بە پرایلستی
کلاسیکیانە نیتۆزد دەکرێت. دەتوانین بۆچوونەکانی ئەرستۆ سەبارەت بە جیهان و
سروشتی مرقۆیی بەمۆرە کورت بکەینەوە: - ئەرستۆ وای بۆ دەچیت کە جیهان
خاوەنی خەسلەتێکی جەمکی (دووانەیی)یە، کە دابەش دەبن بەسەر: ١- ماتریال
(المادە)، ٢- وێنە، پرووخسار. ماتریال ئەو ھەوێنە، یا ئەو کەمەستە خاوەنیە کە
ھەموو (شت)ەکان تێیدا بەشدارن و ھەمیشە ماتریال لە گۆران و شەقل
وەرگرتندایە، بەلام وێنە - پرووخسار بریتییە لە شێوازی کۆتایی شتەکان بۆ
جێگیر و نەگۆرە، ھەموو شتێکی شێووخسار و ماتریالی ھەیە، لە لوتکە و تۆپکی
ھەموو شتەکانیشدا ژیری ھەیە.

نهرستو سروشتی مریوانه دابهش دهکات به سی دؤخ:-

۱. دۆخی، یا باری داممیزاندنی ییڭکهاتهی ئەندامی جستیی ده‌گرتیوه له قوناغی منداڵیدا.

۲. دۆخى ھەستىياري يا غەريزي (خۆرسكى)

۳. دۆخی سییه‌میش هیزی به قسه‌هاتنه، یاخود قونساغی ژیری (هیزی گۆینه - القوى الناطقة). هر بویه نهرستۆ جیاوازی کردبوو له‌نیوان دوو جور له ژیری نهوانیش: ژیری تیۆری و ژیری پراکتیکی.

جۆری یه‌که‌میان به‌وه ده‌ناسریتته‌وه که ژیرییه‌کی زانینی په‌تیه، ماوه‌یه‌کی زۆر ده‌خاویت تا ده‌گاته گشتن به زانیارییه‌کان و تێپارمان له سروشتی بیرۆکه‌کان، نه‌مه‌ش فره‌یی و لیشاوی خوداوه‌ندییه (الفیض الاهی)، به‌لام ژیری پراکتیکی تایبته به دوو دۆخه‌که‌ی چالاکی مرویانیه‌ی یه‌که‌م و دووهمه‌وه که پیشتەر نهرستۆ ئاماژه‌ی پێدا‌بوون، نهم ژیرییه‌ش سه‌رکێشی و هه‌ل‌چوونی حه‌زو ئاره‌زووه‌کان جله‌وو سنوردار ده‌کات و پێنمایی و ئاراسته‌که‌ری ده‌رپرینی مرویانیه‌ی ساغ و ته‌ندروسته له‌ بواری ره‌فتار و ئاکاره‌کاندا.

به‌هۆی ئهو خه‌سله‌ته‌ جه‌کی (دووانه‌یی) ه‌ی جیهانه‌وه زانستیش دابه‌ش ده‌ییت به‌سه‌ر دوو‌جۆردا: ۱ - زانستی تیۆری ۲ - زانستی پراکتیکی. یه‌که‌میان گه‌ران و لی‌کۆلینه‌وه‌یه به‌سه‌ر سه‌رتاسه‌رێتی هۆ یه‌که‌مه‌ینه‌کاندا (العلل الاولی)، سه‌ره‌پای گه‌ران به‌دوای په‌هاو هه‌تاهه‌تایی ... به‌و جۆره‌ی دوا مه‌به‌ستی زانیاریه‌و باله‌ترین خالیش دانایی و فه‌لسه‌فه‌یه. که‌واته زانستی تیۆری ده‌به‌سه‌ریتته‌وه به‌شکۆو بلندی ژیرییه‌وه، به‌لام زانستی پراکتیکی گه‌رانه به‌شوتن ئهو په‌رت و به‌شه وردانه‌ی که له سنوری سه‌رتاسه‌ریدا هه‌ن، ئاماغی ئهم زانسته‌ش به‌رپه‌وه‌بردنی ره‌فتاری م‌روۆ و فه‌رمانه‌وه‌ایه‌تی‌کردنیه‌تی. وه زانستی

شیوازی چمند تهوژم و رتیبازیکی هزریانه بهرجسته بووه که دهتوانین لهم خالاندها کورتیان بکهینهوه:-

۱- تهوژمی ریالیستی مرؤفگهراپی (هیومانستی) نه‌میش له لیکۆلینهوهی نه‌ده‌بی کۆندا ناشکرا بوو.

۲- تهوژمی ریالیستی کۆمه‌لاییتی، نه‌میش له لیکۆلینهوهی

کۆمه‌لایه‌تیانه‌دا بهرجسته ده‌بوو، هه‌روه‌ها رۆلی په‌روه‌رده له په‌ڕۆسه‌ی چاکسازیدا.

۳- تهوژمی ریالیستی هه‌ستگه‌راپی (الحسی) نه‌مه‌یان له لیکۆلینهوهی

دیاره‌ سه‌روشتیه‌کاندا ناشکرا ده‌بوو، نه‌ویش به‌ به‌کاره‌ینانی هه‌سته‌کان له‌رته‌ی نه‌زمونه‌کانه‌وه، سه‌ره‌رای به‌کاره‌ینانی هه‌لته‌ینجانی یاساکان (الطرق الاستثنائية).

۴- تهوژمی ریالیستی سه‌روشتی له لیکۆلینهوهی زانسته سه‌روشتیه‌کانه‌وه

ده‌رکه‌ت.

۵- دوا‌ی نه‌م تهوژمانه ریایستی زانسته‌یه‌ (الواقعية العلمية) سه‌ره‌له‌نا که

له‌سه‌ر رتیبازی بابه‌تیانه‌یی زانسته به‌رپۆه‌ده‌چوو بۆ ده‌رخستن و دۆزینه‌وه‌ی نه‌و یاساوا پاستیانه‌ی جیهان به‌رپۆه‌ ده‌به‌ن.

هه‌روه‌ها رتیبازی ریالیستی له‌ وینه‌کێشان و هونه‌رو چهنده‌ها بواری دیکه‌شدا

ده‌رکه‌وت، جگه له چمند تهوژم و شه‌پۆلیکی دیکه ده‌چوونه‌وه نیتو سه‌نوره‌کانی

ریالیستی. بدهوی نهو گۆرانی تیژدوو خیرایانهی سهدهی نوژدوو بیستهوه
 چەندین لق و ڕێبازی ڕالیستی جۆراوجۆر هاتنه کایهوه: - ڕالیستی ئایینی،
 ڕالیستی ماتریالی، هەندێجاریش له ئایین لادەرو بێ باوەڕی، قوتابخانه
 فیکریه کانیشت نهمانه بوون: - ڕالیزمی نهقلاتی، ڕالیزمی سروشتی، ڕالیزمی
 ڕهخنهیی، ڕالیزمی نوی، نه میان برۆای به پراکتیزه کردنی میتۆدی زانسته
 نوێیه کانه بهسەر کێشهو گرتته فەلسەفیه کان، زۆربهی تهوژمه فەلسەفیه کان
 سەر بهم ڕێبازدن که گرن گترینیان: ماتریالیزمی بوونگه رایی و شیکاری و
 چەنده ها ڕێبازی دیکه. ناودارترین فەیلەسوفانی ڕێبازی ڕالیستی جگه له
 (تهرستۆ و ئیبن سینا و فارابی و ابن الهیثم) لای مسوڵمانان، وه (فرانسس
 بیکن، جۆن لۆک، دایقده هیوم، هاریر سرینسەر، راسل) له ئهوروپا. لهم ناواندا
 ڕوون ده بیتهوه که فەلسەفهی ڕالیستی له فیکری ئهوروپیی و ئهمریکیا
 بهربلاوو تهشه نه سهندوو بووه.

دهتوانین به کورتی گرن گترین نهو بنه مایانهی که زۆربهی نهو فەیلەسوفانه
 بهیه ک ده گهیه نیت لهم خالانه دا بجهینه ڕوو: ١- جیهانی ماتریال بوونیتکی
 سهربه خۆی ههیه له هزر. ٢- تهواو کهری نیوان ههسته کان و ژیری. ٣-
 ناوێته کردنی نیوان جهسته و ژیری. ٤- زانیی پڕۆسهی دۆزینه وهی جیهانی
 ماتریاله. ٥- خسلتی ئهم جیهانه نه گۆرانه. ٦- پێوانهیی بهها
 کۆمه لایه تیه کان.

پراکتیزه کردنی په روډه دیاننه له فلسفه فیه ریالیستدا

ده توانین به کورتی پراکتیزه کردنی فلسفه فیه ریالیستی له بواړی په روډه دا بهم خالانه پروون بکهنه موده:-

۱- ریکخستنی ژینگه یی فیر کردن ۲- نامانجه کان ۳- بابته کان ۴- شیوازی وانوتن موده ۵- پله و پایه یی ماموستا.

۱- ریکخستنی ژینگه یی فیر کردن:-

هزری فلسفه فیه ریالیستی له پیکهینانی سیستمیکي فیر کردن دا ډنگ ددات موده له گهل بنه ما سهره کیه کانی هم رپیازه فیکریه سازگارو گونجاویت، به شیوازیك قوناغه جیاوازه کانی خویندن له گهل قوناغی گهسه ندنی تمهن و توانای فیرخواز له بار بیت، وده لامد موده یی پیوستیه کانی فیرخوازو کومه لگاش بیت له ههمان کاتدا، کاریکی لم جوړه ش خویندن گای زانستی و پيشه یی و پراکتیزیه کان ده خوازیت، هرودها بایه خدان به زانسته جوړاو جوړه کانی وک:- تیوری پراکتیکي، سروشتی، بایولوژی، کومه لایه تی، د پروونی که نه مانه ههمو به شدار دهن له په روډه کردنی جهسته یی و ژیری و سوزداری، لبر هم هیانه هم تیوره په روډه دیه به فراواتر بوو بو ریکخستنی سیستمی خویندن له دزگاو دامه زراوه فیرکاریه کان، هرودها ناراسته یی تویره جیاوازه کانی دانیش تووان کراود.

۲- ئامانچە پەرودەدەيىھەكان:-

چەند جىاوازى و لىكنەچوونىك لەنتوان بالەكانى سەر بە رىبازى رىاليستدا
ھەن ئەوانىش سەبارەت بە ئامانچە پەرودەدەيىھەكانن، ئەم ھۆيەش دەگەرپىتەو بۆ
بەرەپىشچوونى بەردەوامى ئەم رىبازە بەدرىژايى سەدەكان، وە گۆران و جىاوازى
بارودۆخى كۆمەلايەتى و ئابورى لە كۆمەلگەيەكەو بۆ كۆمەلگەيەكى دى،
ھۆيەكى دىكەش بۆ ئەم لىكنەچوونە زىادبوونى بىرۆكەى نوى و خستە سەرى
زانىارى تازە لەلایەن ھەندى فەيلەسوفى نوڭگەرى سەر بەم رىبازە كە لەپىتاو
و دەستەپىنانى سودو بەرھەمىكى زياتر بۆ ئەم يا ئەم و لات، بەلام لەگەل ئەم
لىكنەچوون و جىاوازيانەدا كۆدەنگىك سەبارەت بە ئامانچە گشتىھەكانى
پەرودە لە رىبازى رىاليستدا ھەيە، ئەم كۆدەنگىش خۆى لە پەرەدان و
گەشەسەندنى كەسايەتى مەرقۇدا دەيىنپىتەو لە ھەموو لايەنەكانى ژىرى
وجەستەيى و سۆزدارى و دەروونى و كۆمەلايەتى و ئاكارىمەو، لەپىتاو
و دەستەپىنانى يەكەيەكى تەواو بەپىي رەھەندە جىاوازو چالاكيە كۆمەلايەتە
جۆراو جۆردەكان ئەم كاردەش بەمجۆرە دىتە دى كە ئەم زانىارىانەى تەواو كەرى
يەكترن و پىداويستى ژيانن لە جىھاننىكى ئاسايدا بگەنە فىرخواز تا گەشە
بەرىتە شارەزايى و لىھاتوويى پىويست لە ژيانيدا بىتوانىت كارلىك و ئاويستە
يىت بە كۆمەلگا، ئەم زانىارىانەش بىنە سەرچاودىك بۆ بەخشىنى بەھاو

رەفتارو ئاكار بەھۆيانمۇ مەرۇقە بىتوانىت لەگەل ژىنگە كۆمەلايتىيە كىدا
بىسازىت.

ئامانجى پەرۋەردىيى لەم رىيازە فېكرىيەدا خىسلەتى پامكردن و نەرميان
تېدايە بەشىۋەيەكى گشتى واتا ھەر كۆمەلگايەك دەتوانىت بەر جۆرەي
دەخوازىت دايانەرپىزىت و كارىان لەسر بىكات بەشىۋازىت لەگەل بارودۇخ و
پىداۋىستىيەكانى ئەو كۆمەلگايەدا لەبارو گونجاو و سازگار بن بە كلىورى ئەو
كۆمەلگايە، چونكە دوا مەبەست و ئامانجى ئەم فەلسەفەيە پەرەسەندى تاكى
كۆمەلگايە لە ھەموو ئەو پرووانەي پىشتەر ئامازەيان پىدرا، دەرەنجامىشيان
ھىنانەدى ژيانىكى ئارام و پىر سەرۋەرى دەيت.

۲- پروگرام (بابەتەكانى خويندن):

ئاسايە گەر پروگرام ئاۋەردۇكى بابەتەكانى خويندن رەنگدەردەدى
ئامانجەكانى فەلسەفەي رىيالىستى بن، لەم جۆرە پەرۋەردىيەدا پروگرام، يا بابەتى
خويندن ھەموو ئەو شتەنە لەخۇ دەگرن كە لە (بوون)دا ھەن لەوانەش:
تېروانىنى كەسايەتى مەرۇقە و پەردەدان بە ھەموو لايەنەكانى ئەم كەسايەتە
ئەمىش لەرتى گۆشەنىگا جىاۋازەكانى كۆمەلگەو چالاكىيەكانىمۇ، ھەر ئەمەش
وا دەكات ئەم پروگرام پىداۋىستىيەكانى فېرخوازو ھۆكارەكانى گەشەسەندى
ھەمە لايەنەي كەسايەتى و واقىي كۆمەلگا لەخۇ بگىرت.

بە بۆچۈننى فەلسەفەى رىئالىستى دەيىت پىرۇگراممى خويىنلن ئەم لايەنە
لەخۇ بگىت:

✽ زانستە سروشتىيە كان وەك فېزىيا، كېمىيا.

✽ زانستى پەتى و پىراكتىزەيى وەك بىر كارى، ئەندازە، پىزىشكى...

✽ زانستە كۆمە لايەتتە كان وەك مېژوو، كۆمەلناسى، دەرۋونناسى...

✽ بابەتە ھونەرە كان وەك شانۆ، موزىك، شىئودە كارى...

✽ بابەتى پەرۋەردىي جەستەيى وەك يارى، پراھىتەننى جەستەيى،

مەشقەردن...

جگە لەم بابەتەنە خويىنلن لە فەلسەفەى رىئالىستىدا بەجۆرىك بەرۋاوان بوو
ئەك تەنھا كىتەب و چاپمەنەيە كانى دەگرتەود، بەلكو پەلى كىشا بۆ ژىنگەي
لۆكالى و چالاكىيە رۆشنىيىرى و كۆمە لايەتتى و ھونەر كارىش، سەردەراي ئەمانە
پىرۇگرامم لەم فەلسەفەيەدا دەتوانىت چاكسازى تىدا بگىت، گۆرانی بەسەردا
بەيتىت، جا بە زيادەردن يىت، ياخود بە لابرەن يىت بەيتى ئەو زانىارە
نويانەي لە كايە زانستىيە كاندا دەدۆزىنەود، ھەرودھا بەيتى ئەو گۆرەنكارىانەي
بەسەر كۆمەلگادا دىن، ئەمانەش دوابەدوای خويان پىداويستى گۆرەنكارى و
دەستكارىكەردنى بابەتە كانى خويىنلن دەخوازن تا بەرۋەيىشچوون و گەشەنلن
لەسەر يەك رېتىمى ھاوتەرىب لەگەن خواست و پىداويستىيە كانى ژيانى كۆمەلگە
گۇنجاوۇ لىبار يىت.

۴- شیوازی و تنهوه:-

شیوازی وانهوتنهوه له فلسفه‌ی ریالیستدا پشت دهبسستیت به دیالوگ و گفتوگو کردن بو گیانندن زانیاریه‌کان، هرودها نهموون و تییینی هلیتجان و پشت بستن به شیوازه‌کانی یینراوو بیستراوو سردان و گشته‌کان، نه‌مانه نه‌و توانایه لای فیترخواز دروست ده‌کهن که به‌هویانه‌وه زانیاریه‌کان بگپرنه‌وو راقعیان بکهن و لیکدانه‌وو شیکردنه‌وی بابه‌تیانه‌یان بو دابنیتن بونه‌وی په‌یوه‌ندی نیتوان زانیاریه‌کان و وه‌ده‌سته‌تیانه‌ی مانای تازه‌ی لیوه فیتر بن، بواری کراوش هه‌یه تا نه‌و شیوازان به‌کاره‌یتیت که سرغی فیترخواز رابکیتیت و حمزو نارنرووه‌کانیان تیر بکات به‌جوریک و روزاندنیک لای فیترخواز که دروست بکهن که ژینگه‌ی نه‌و رپسا سروشتیانه‌ی جیهان و باره کوومه‌لایه‌تیه‌کان لیکده‌ده‌نه‌وو تیتگشتن و راقه‌کردنیاں بو بکهن.

۵- پله‌وپایه‌ی ماموستا:-

ماموستا لهم ریازده‌ا پله‌و پتگه‌یه‌کی مه‌زنی هیمو ده‌سه‌لامتی بالای ددریتی به‌جوریک بتوانیت پتکهاته‌کانی پروگرام و بابه‌تی خویندن تاقی بکاته‌وو هه‌لسه‌نگاندنیاں بو بکات و وه‌ک ئهریک بیداته فیترخوازن. ههر ماموستاش شیوازی پاداشت و ریزلینان به‌کارده‌هیتیت وه‌ک هاندهریک بو پاراستنی سیستمی خویندن و به‌خشینی گورو تینی نوی بو فیترخوازن تا هانیاں

بدات بۆ بە دەستەپێنان و کۆکردنەوەی ئەو خوو نەریتانی دەخوارێت لە پرۆسەی
خوێندنەوە هەبێ.

بەو ھۆیە مامۆستا پەسپۆردو شارەزایی لە زانستە سروشتی و
کۆمەڵایەتیەکاندا ھەیە، کەواتە لە توانایدا یە فێرخوازان پێنمایی بکات
بۆ دۆزینەوە و زانینی پێسا گشتیەکان و ڕەوشتە بەرزو بالاکان، ھەر
مامۆستایە فێرخوازان دەروژنییە بۆ ئەنجامدانی چالاکی و ئەزموون و
پاھێنان، ھەروەھا بۆ خوێندنەوەی دیاردە سروشتیەکان، مامۆستا جەخت لەسەر
نازادی و سەرەخۆیی فێرخوازان دەکاتەوێ لە پێگەیانندی تواناکانیان و دەییە
ناڕاستە کەرو پێنیشان دەرو فێرخوازانەکانی لەسەر پێوێ ڕەوشتە مەزەکان
پادەھێنییە، چونکە ھەموو ڕەوشتیکی بالا و نمونەیی لەرێی فێروونەو
و دەست دەھێنێت.

سێیەم: - فەلسەفەی پەرورەیی پراگماتیزم Pragmatism

دادەنێت بە گەرنەگەری و بەناویانگەری ئەو فەلسەفانە کە لە سەدەی
بیستەمدا ھاتوونەتە ئارا، ئەم پێبازە فیکریە لە ولاتە یەکگرتووکانی ئەمریکا
گەشەیی سەندوو، چونکە ژینگەییەکی لەبارو گونجاو بوو، ناویانگی ئەم
فەلسەفەیە سەرتاسەری جیھانی گرتەو، تەنانت ببوو فەلسەفەی سەرەکی و

بهره‌تی له بواری په‌روهرده‌دا نه‌ك ته‌ن‌ها له نه‌م‌ری‌كا، به‌لكو له زۆر‌ت‌ك له ولا‌ت‌انی
دی‌كه‌ی جی‌هان.

سهر‌تا به‌ ش‌ی‌ك‌رد‌ن‌ه‌و‌ی ما‌ن‌ای پ‌را‌گ‌م‌ا‌ت‌ی‌ز‌م (Pragmatism) ده‌ست‌ پ‌ی
ده‌كه‌ین، نه‌م وش‌یه ده‌قاوده‌ق ما‌ن‌ای پ‌را‌ك‌ت‌ی‌ك‌ی، یا‌خود ك‌رد‌ار له‌ ك‌ات‌ی
ج‌ی‌به‌ج‌ی‌ك‌رد‌ندا ده‌گ‌ی‌ه‌ن‌ی‌ت، كه‌واته ده‌ت‌وا‌ن‌ی‌ن به‌پ‌ت‌ی لی‌ك‌دان‌ه‌و‌ی نه‌م ما‌ن‌ایه
له‌رو‌ی زما‌ن‌ه‌وا‌ن‌یه‌وه ب‌گ‌ی‌ه‌نه ما‌ن‌ای زا‌را‌وه‌یی

(المعنى الاصطلاحي) نه‌م دی‌ده ف‌ه‌لس‌ف‌یه، نه‌و‌یش به‌ ورد‌بو‌ن‌ه‌وه له‌و
مه‌به‌سته‌ی دام‌ه‌ز‌ت‌ن‌ه‌را‌نی نه‌م ر‌ت‌ی‌ازه ف‌ك‌ریه ئاما‌نج‌یا‌ن بو‌وه.

به‌كاره‌ی‌ت‌انی وش‌ی پ‌را‌گ‌م‌ا‌ت‌ی‌ز‌م به‌ س‌ی ق‌و‌نا‌غ‌دا ت‌ی پ‌ه‌ر‌ی‌وه كه‌ پ‌ه‌ی‌وست‌ن به
دام‌ه‌ز‌ت‌ن‌ه‌را‌نی نه‌م ر‌ت‌ی‌ازه ف‌ه‌لس‌ف‌یه، چ‌ون‌كه ه‌م‌ر‌یه‌ك له‌و ف‌ی‌ل‌س‌و‌ف‌انه
گ‌وش‌ن‌ی‌گ‌ایه‌ك‌ی ت‌ای‌به‌ت‌ی ه‌م‌بو‌وه له‌ن‌ی‌و ر‌ت‌ی‌چه‌كه ف‌ه‌لس‌ف‌یه‌كه‌دا: - یه‌كه‌م‌ین
ف‌ی‌ل‌س‌وف نه‌م وش‌یه‌ی به‌كاره‌ی‌ت‌نا‌ی‌ت (ت‌شارلز پ‌ی‌رسی ۱۸۳۹ - ۱۹۱۴) بو‌وه،
به‌و ما‌ن‌ایه‌ی: (ك‌اری به‌ره‌مه‌دار پ‌ی‌وه‌ری ر‌است‌ی و در‌وست‌ی پا‌كان ده‌ریاره‌ی سو‌دی
نه‌و ر‌است‌ی‌ن)، به‌لام (وی‌لی‌هم ج‌ی‌مس ۱۸۴۳ - ۱۹۱۰) ئا‌ر‌است‌ه‌ی ب‌ی‌ر‌ك‌رد‌ن‌ه‌و‌ی
خ‌وی رو‌وی له (كارو دا‌ه‌ات‌وو) ك‌رد‌بو‌و، نه‌و و‌ای بو‌ ده‌چ‌وو پ‌ی‌وه‌ری ر‌است‌ه‌ق‌ینه‌ی
گو‌ترا‌و نه‌و ده‌ره‌ن‌جا‌مان‌یه‌كه له ه‌ه‌لس‌وك‌ه‌وت و با‌ش‌تر‌ك‌رد‌نی ژ‌ی‌انی گ‌ش‌ت‌ی‌مان‌دا
به‌ده‌سته‌ی د‌ی‌ن‌ی‌ن.

(جۆن دیوی ۱۸۵۹ - ۱۹۵۲) به دامه‌زرتنهری راسته‌قینه‌ی فله‌سه‌فه‌ی پراگماتیزم داده‌نریت، دوو زاراودی جیاوازی به‌کاره‌یتناوه: یه‌که‌میان: (پرتیازی ئامپازی)، یاخود هۆکاری، مه‌به‌ستی له‌م زاراودیه‌ش به‌های ئهرکردارته‌ی ژمیریه.

دووه‌م: زاراودش (پرتیازی ئهمزمونگهری) ده، مه‌به‌ستی له‌میان ئهو شاره‌زایی و لیتراینه‌یه‌ی بۆ وه‌ده‌سته‌یتنانی زانیاری و چارده‌سهری ئهو کیشانه‌ی دینه‌سهر پرتیگی تاک و کۆمه‌ل.

ههر ئهمه‌ش بوو وای کرد لایه‌نگرانی فله‌سه‌فه‌ی پراگماتیزم بۆ وردبوونه‌وه‌ له‌ مانای ئهم پرتیازده، به‌پیتی ئهو گۆشه‌نیگا و تاییه‌تمه‌ندییه‌ی ئه‌نجام بدو، بۆیه‌ له‌لایه‌ک ناوئرا (فله‌سه‌فه‌ی پراکتیکی)، چونکه‌ جه‌ختکردنه‌ له‌سهر به‌های کارکردن و چالاکی له‌ وه‌ده‌سته‌یتنانی زانیاری، وه‌ له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ ناوئرا (فله‌سه‌فه‌ی ئامپازی)، چونکه‌ دیدی ئهم فله‌سه‌فه‌یه‌ بۆ زانیاری، شاره‌زایی، (شت) ده‌کان، وه‌ دانانی ئهمانه‌ به‌ هۆکاری جه‌ختکردنه‌وه‌ له‌سهر بایه‌خ و گرنگی شیوازی ئهمزموونگهری بۆ وه‌ده‌سته‌یتنانی زانیاری و چارده‌سهری گرتنه‌کان.

ئهم تیروانین و بۆچوونه‌ جیاوازانیه‌ی نیو ئهم فله‌سه‌فه‌یه‌ ناکاته‌ دژایه‌تی و پتچه‌وانه‌، یاخود به‌و مانایه‌ نیه‌ ئاراسته‌ی دوور له‌یه‌ک و دژ بوونیان هه‌یه‌ت، به‌لکو ئهمانه‌ی که‌ هه‌من و شیوازی جۆراوجۆریان گرتۆته‌ به‌ر له‌ هه‌ناوی ئهم

رېښه فکريه دا هه موو بهيه کداچو و پټکوه گرتلراوی نهو بنه ما سدره کيانن که دامزرتنه رانی نه م فلسفه فیه دایان رشتووه.

نه م چوارچټوه گشتیه و هه موو نهو فیه له سوف و په روه رده کاراندي سدر به رېښی پراگماتیزمن، هرچهند بو چوون و دیدی جیاوازیان هه بووه، به لام کوه نه گیه که له سدر مانای گشتی نه م فلسفه فیه هیه نه ویش: هه موو چالاکیه که نهو ده خاته پروو که سروشت و کومه لگا سنوردار نین و له بنه رده تا هه رووکیان ناتهوون، پیوستیان به چاک کردن و گه شه پیدان هیه له. وه باوهر به به های کار کردن و نه م موون و ده که سدر چاودیه که بو زانیاری له پیناو چار سدری کیشه کانی کومه له و چاکسازی و به رو پیشتیر دنی کومه لگایه.

له پیناسه که ی (چون دیوی) بو نه م فلسفه فیه، وا دهرده که ویت بابستی زانست ماهیه تی شته کانه و چو نیه تی رټک خستیاننه له په یوه نلیه کاند، به لام بابستی فلسفه بریتیه له ماهیه تی به هاکان و چو نیه تی دارشتنه و یان و پټگی نه م به هایانه له رټک خستنی شار دزاییه کاند. نهو وای بو ده چیت نه رکی فلسفه رزگار کردنی ژیریمانه که لایه نگیری و ناسینی جیهانمان بو بخات پروو، هه روه ها چو نیه تی چار سدری کیشه کانی کومه له و هه ولی به رو پیشتیر دنی کومه لگا بدهین.

بنه‌ماکانی فلسفه‌فهی پراگماتیزم:-

- ۱- بنه‌پرتهی جیهان همه‌پردنگی و فره‌یه.
- ۲- ناوهرۆکی جیهان گۆرانکاریه‌کی به‌رده‌وامه.
- ۳- یه‌کیتهی سروشتی مریوانه‌و ته‌واوکاری بوونی.
- ۴- ئامرازگه‌راییی زانین و ئهرکه‌کانی.
- ۵- ریتزه‌گه‌ری به‌هاکان.
- ۶- به‌های راسته‌وخۆ (ده‌م و ده‌ستی) له‌ نه‌نجامگیریدا.
- ۷- دیوکرایی شیتوازی ژیاانی نمونه‌یه.
- ۸- میتۆدی زانستی شیتوازی بیر کردنه‌وه‌ی نمونه‌یه.

۱- پراگتیزه‌ په‌روه‌ردیه‌کانی فلسفه‌فهی پراگماتیزمی

پشت به‌ستن به‌و بنه‌ما فلسفه‌فیه‌ی که پیشتر به‌ خال‌خرانه‌پروو، دیدی
ئهم ریتبازه‌ فکریه‌ سه‌بارده‌ت به‌په‌روه‌رده‌ پروون ده‌که‌نه‌وه، به‌تاییه‌ت بو‌چوونه‌کانی
جۆن دیوی. ئهم پیتی وایه‌ په‌روه‌رده‌ نه‌ک ئاماده‌کاریه‌ بو ژیان، به‌ه‌کو خودی
پروسه‌ی ژیاانه، به‌و مانایه‌ی پروسه‌ی گه‌شه‌سەندن و فیرکردن و فیرسوون و
نویبونه‌وه‌ی به‌رده‌وامی شاره‌زاییه‌کان، وه‌ پروسه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیشه، بو‌ نه‌وه‌ی
په‌روه‌رده‌ بکرتیه‌ پروسه‌ی ژیان، نه‌وا پیتیست ده‌کات که گرتدراوی مه‌سه‌له‌کانی

ژیان بیت، ئەوا پتویستە وشیارو ئاگادار بیت بە مەرجەکانی گەشەسەندن و
فێرکردن و بەدەستەیتانی شارەزاییەکان، وە بۆنەوی پرۆسەییەکی کۆمەڵایەتی
بیت ئەوا دەخواریت ئاوتتەبوون و کارلێکی کۆمەڵایەتیانە لەخۆ بگرتت لە
کەش و ھەوایەکی دیموکراسیانە تەندروستدا.

بەو ھۆیە پەرودە مانای ژيانە، ئەوا پەرودەدەییەکی پاست و دروست
لەپێی شارەزاییەو دەیتەدی، شارەزاییەک بەسودو پشت بەستوو بە کارلێک و
ئاوتتەبوونی تاک بە کۆمەڵەو لەپێناو بەردەوامی گەشەسەندنی تاکە کەس و
پروودانی گۆرانکاری خواراو لە پەقنارەکانیدا، ئەم جۆرە شارەزاییە پتویستی
بە بەردەوامی لەخۆگرتنی کارلێکی تەندروست ھەیە تا لەتوانایدا بیت یەک
بەدوای یەک شارەزایی نوێ و کاریگەر فەراھەم بکات، واتا ئاوتتەبوونی
خواستەکان و پالەنەرە دەروونیەکانی تاکە کەس و ئەو بارودۆخە تێیدا دەژی بەو
جۆرە سەرکەوتن بەدەست بەیئێت لەنیوان ئەم دوو لایەنە بایسکران.

بەجۆرەش پەرودە دەیتە ئەو شێوازە زانستیە تاکە کەس بەھۆیەو پەرە
بەخۆی دەدات و دەیتە خاوەن سەرمايەییەکی بەھاو ماناکان، ئەمانەش
یارمەتیدەری دەبن لە نوێکردنەوی شێوازی ژيانی خۆیدا.

بەرجەستەکردنی بایەخ و گەرنگی پەرودە، ھەروەھا بانگەێشتی فەلسەیی
پراگماتیزم بۆ دیموکراسی بوونی پرۆسەیی خۆیندن و فێربوون، دەرەنجامەکەیی
سەپاندنی فێربوونی گشتی بوو، وە کرایە پرۆسەییەک گشت کەسێک بەشداری تێدا

بکات، سەرپرای بەخۆراییبوونی خۆیندن بۆ هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا، ئەمەش دەروازەکانی خۆیندن و فیژیوونی خستە سەر پشت بۆ هەموو ئەو کەسانەی دەیانەوێت خۆیندەوار بن.

۲- نامانجه په رومړدمييه كان له فلسفه فہی پراگماتييزمدا:-

بەو ھۆيەي پەرورەدە دادەنریت بە پرۆسەي ژيان، ژيانیش ناجینگو
گورپاود، کەواتە ناکریت پرۆسەي پەرورەدە ئامانجی سنوردارو دیاریکراوی
چەسپیوی ھەبیت، ھیچ ئامانجیکیش لە دەرودەي خودی ئەم پرۆسەیدا بوونی
نە، ئامانجی ھەرە بالای پەرورەدە فەراھەمکردنی بەردەوامی ھەمیشەي
بوونی پەرورەدە کردنە. بە دەرپرینکی تر ئامانجی پەرورەدە یارمەتیدانی تاکە
کەسە بۆ بەردەوامبوونی ئەم تاکە لەسەر پەرورەدەو فێربوون و گەشەکردن و
پراھینانی لە گەڵ ژینگەو ژياندا. ئامانجی کۆمەلایەتیانەي پەرورەدەش بریتە لە
بەدەستھێنانی رێکخستنی باشترو لەبارتر بۆ ژینگە.

ئەمە ئامانجى پەرۋەردىيە بەيىتى رىيازى فەلسەفەى پراگماتىزم، چەند
ئامانجىكى تايىەتەش ھەن، كە ھەلقوللوى تىۋ ھەلوئىستى شارەزائى بوونى
پەرۋەردىيە، ھەر ھەلوئىستىك لەمانە ئامانجى تايىەت بە خۇى ھەيە، بەجۆرەك
ھەرىكە لە مامۇستەو فەرخواز بە ھاوكارى بەرپەردەپەرۋ لىپەرسراوانى فەرخوزان
ھەلدەستەن بە دانانى چەند ئامانجىكى شارەزائىبوون كە تايىەتەن بەو نەرك و

کارانهی فیترخوازن پیئی ههله مستن. ئهم ئامانجه تاییه تانهش چهند ههولتیکن بو
تزیکبوونه له ئامانجی سه ره کی، وه ناتوان بینه جیگردهی دوا مه سه له.

چون دیوی، چهند پیوه ریکی بو ئامانجه کان پشنیار کردوه که نه مانهن؟-

• دهییت ئامانجی په روه ردهییانه به پیئی پیتاویستی و چالاکیه

دروونه کانی فیترخواز دابرتیتریت.

• گۆرینی ئامانجه کانی بو کۆمه له شارمزی و لیژانییه ک بینه فاکتری

به هیزکمر بو چالاکی و ناوه لاگردنی توانا کانی فیترخواز.

• گۆریدانه دی ئامانجه کان بهو ژینگه ته ندروستهی که توانا کانی فیترخواز

ئازاد ده کهن.

دهیینین لیژده ئامانجه په روه ردهییه کان باس له سروشتی مروقه ده کهن بهو

جۆره نا که مروقه چاکه خوازه، یا خراپه کاره، به لکو چۆنیهتی و چه نلیتی ئهم

خسلتانه دیاریکهری نه ون که مروقه به چیدا ده گۆزه ریت کاتیک شارمزی و

لیژانی و لیژاتوویی و نه زمونه کان له خۆیدا ده بینیته وه، هر ئه مه شه وا له

مروقه ده کات که هینسه ردهی خودی خوی پییت و ههولی چاکسازی و

به رده پشبردنی کۆمه لگهش به خسیینیت.

۳- بابەتەکانی خوێندن (پروگرام) ئە فەلسەفەی پراگماتیزمدا-

پێبازی پراگماتیزم بە پروگرام و شێواژە باوەکانی ئێستای بابەتەکانی خوێندن قایل نیە وای دەبینێت دابەشبوونی پروگرام بۆ چەند بابەتیکی جوداو لێکداپراو، ھەروەھا ئەو پێکخستن و پێزبەندییە لۆژیکییە ئێستا ھەیە کارێکی نازانستی و نەشیاوە، چونکە ئەمانە لە گەڵ توانا و نامادەیی و پێکھاتەیی ژیری (منډال) فێرخواز گونجاو و ھەبار نیە، ھەروەھا بە کارێکی دژوار و سەختی دەزانیت کە بابەتەکانی خوێندن بە شیکیان تاییەت و تەرخان بکەیت بە لایەنی مەرقانە ھەندیکێ کەش بە لایەنی سروشتی (واتە دابەشبوونی زانیاری و زانین بەسەر زانستە مەرقەبەکان (مێژوو، جوگرافیا،...) و زانستە سروشتیەکان (کیمیا، فیزیا،...))

ئەو پروگرامی خوێندنی فەلسەفەی پراگماتیزم بە باشی دەزانیت و لە گەڵ دیو بۆچوونی ئەم پێبازە فکریەدا یەک دەگریت ئەو دەیت سەرەتا لەسەر بنەمای یەکیەتی و تەواوکاری زانیاری دامەزرا بن، پاشان دەیت پروگرام لەسەر چالاکی و شارەزاییەکانی (منډال) فێرخواز وەک ئەوەی کە ھەمیشە سەبارەت بە واقع دابڕێژیت، چونکە ھەر لە پێی شارەزابی و لێزانینەو زانیاریەکان بە دەست دێنیت، بە ئەزموونیش راستی و دروستی ئەو زانیاریانە دینە دی، ھەروەھا سودەکانیشی بەرجەستە دەبن.

كهواته زانيارى دهيتته يه كهيه كى چالاک له خويندنگاداو ليكولينهوش لهو
زانياريانه خوى له خويدا چارهمره بو كيشه زيندوه كان. همر لهبر نهم هوپيه
دهيتت هيچ جياكاريهك له نيوان زانسته مرويه كان و زانسته سروشتيه كاندا
نه كريت، ياخود له نيوان زانيارى تيورى و زانياربه پراكتيكيه كان.

نهم يه كيتى زانياربه كه رپيازي پراگماتيزم بانگهشوى بو دهكات وا
دسه پيښت پروگرام (بابته كاني خويندن) له سر ياخود بهيتى چالاكى فيرخواز
دابريژرئت، نهمهش بهو مانايه نيه كه پيشتر پروگرام، يان چمد كتيبىكى برپار
له سر دراو ناماده كرايتت و له رپى دسه لاتوه به سر فيرخوازاندا بسه پيښرتت و
به دريژاي چندها سال له خويندنگاكاندا بخويندريتن، بهلكو دهيتت بو ار بلرته
گهشوى فيرخوازان دوزينهوى توانا شاره كانيان، ودا نهو پيرى توانا بهر موپش
برين تا كومه لگهيه كى زيندوو و ههميشه له گوراندا بيته دى.

همرويه (جون ديوى) پيشنيار دهكات پيښهاته كاني نهو پروگرامه كى كه
پشت به چالاكى دهبستن له قوناغه كاني خويندن، نهو پيشه باوانه كى نيوان
كومه لگه له خو بگرن، همرودها بابته كاني خويندن بهو جوړه بن كه
يارمه تيدمرى تيگهشتن بن له ژيانى كومه لايتمى، بهو جوړه دابريژرين فيرخواز
له توانيدا ييت پيوهندي ليكولينهوى ناقلا مپز به جيبه يني.

سەرەپای بوونی کۆمەڵە ھاوسەنگیەك بۆ یارمەتیدانی ھەلبژاردن و
رێكخستنی بابەتەكانی خۆی. بەو ھۆیە ی پەرودە دادەنریت بە ژيان، ئەوا بۆ
بەجێھێنانی ئەم پرۆسە یە کۆمەڵێك مەرج دەسەپێنریت وەك:-

- رەخساندنی ژینگە یەك بە واقعی و زیندوویی بناسریتەو بۆنەو ی
كارلیك و ئاوێتەبوونیك لەگەڵ فێرخوازدا فەراھەم بكات.
- دەیت فێرخواز كارو شارەزایی بە رێگە ی راست و دروستی فێربوون و
زانین دابنیت.

- پێویری بەرەوپێشچوونی فێرخواز بیری توانایەتی لە نواندنی كارو
چالاكیدا، ھەروەھا ئەو رەفتارانە یە پشت بە زیرەکی و چاوكراوویی دەبەستیت.

٤- شێوازی وانەوتنەو ئە ھەلسە ھە ی پراگماتیزمدا:-

لەم رێیازە فکریەدا بایەخ و گرنگیەکی تایبەت دەدریت بە شێوازی
وانەوتنەو، چونکە دادەنریت بە کلیل ی پەرودەدییەکی تەندروست. بەجۆرێك جۆن
دیوی وای بۆ دەچیت پەرودە ی راست و دروست لەرێ شارەزایی و لێزانی
باشەو دیتەدی دەیتە یارمەتیدەری تاکە کەس لە بنیاتنانی زانیاریەکان و
نوێکردنەو بەردەوامبوونیان. ئەو کاتە ی فێرخوازیك چالاکیەك بە ئازادی ئەنجام
دەدات، ئەوا بەپێی ھەزو ئارەزوو و پائەنرەکانی دەجوتیتەو، ئەو ھەش دەیتە
شێوازیکی راست بۆ یارمەتیدانی ئەو فێرخوازه تا ئامادە یی و تواناكانی خۆی

بېزوتيت، هر ودها پاهيتانيه تي لسه بېر كړنډه وي لوژيكانه و سهره خوي و
 هانداني بو نه فراندن و داهيتان، هر بېم شيوازهش دريژه به پروسه ي فيريوون
 ددهات، نه مهش شيوازي چاره سهر ي كيشه كانه، چونكه كارليك و ناوېته بوونيك
 له نيوان فيرخوازو هلويسست و كيشه كاندا دروست دهيت، بواري كارو چالاكي بي
 ددهات بو دوزينه وي چاره سهر ي گونجاو.

خوتندن و فيريووني كارېگر - چالاك و كارا، نه و نيه تمنها شارفزا ي و
 زانباري بو فيرخواز فراهم بكات، به لكو سهره ياي نه م كار ددهيت چالاكانه
 كارېگر بشداري بكات له گوړين و بېر دويش چووني كو مېلگا و بېر دوام بېر و
 باشتري بېر ت.

ه- رولي ماموستا له فلسفه ي پراگماتيژمدا :-

رولي ماموستا له فلسفه ي پراگماتيژمدا ناوژدو نېركيكي سهختي لسه
 شانه، چونكه يه كه م: ماموستا خاودني نېرموون و شارفزا يه كانه و دوو م: هر
 دهيت نه مهش پلاندانرو نه خشه دارپيژي هلويسست و چالاكيه فيركاريه كان ييت،
 هر ودها نه مېرجه گونجاو و له بارانه داددهيت كه فيركردن به پيئي هلويسست
 شارفزا يانه ددخنده پروو. سييهم نېركي ماموستا: يارمه تيداني فيرخوازه بو
 ديارېكردني گرفته كېو كو كړنډه وي زانباري پيوه يست به و گرفته به وې
 سهرچاوه جوړ او جوړه كانه و. چواړه م: نېركي ماموستا رېزگرتني نازادي و هستي

فیڙخوازنو بهئاگایی بوونه له جیاوازیه تاکه کسیه کانی نیوان فیڙخوازن.
 نمرکی پتنجه میشی بریتیه له: یارمه تیدانی فیڙخوازن له کاتی پرو به پرو نودی
 ئاستهنگه کان. شه شه: کاری ماموستا به خشیني نمو توانایانیه به فیڙخواز
 به هوپانهوه کارلیک و ناوټه بوونی تاکه کسی و کومه لای دروست ده کمن
 له لایه کی دیکهوه دروست کردنی هم ناوټه بوونه له گیل ژینگه کیاندا، بو
 درختن و دوزینهوه شارمزیی و لیزانی دروست، هروده ها له پیکه پتانی خو
 نمریتی دروست و به دستپتانی همزموونی به سود، همو و هم نمرکانهش له
 کش و هوپایه کی دیمو کراسیانه ی نازاددا به جی ده پتین.

ماموستا له توانيدا نايټ بهم ړڅله گړنگ و پر بابه خانه هستيت گړ
ليږدو به پسر و ش و هاوړي و پښمايکمری فيرخوازان نهيت، سر پر اي
داهينمری و فراواني ناسوی بيرکړد نهود کاني و هاريکاري له گهل فيرخوازو
هاوکاره کاني، هر ودها گړ هستي کومه لايه تي و راميارانهی لهو جوړه نهيت
که خرمهت به کومه لکه کهي بکات نهوا ناتوانيت هم نهو که هستيارو گړنگ
به جي بهيتيت.

چوارەم: فەلسەفەى پەرودەى ئىسلامى :-

ئايىنى ئىسلام سەبارەت بە: گەردوون، مەرۋى، زانين، بەھاكان پامائىكى
سەرتاسەرى پىشكەش كەدووە، تارادەيەك ئەم خويندەدو تىپرامانە بە بەراورد
لە گەل ئايىنەكانى دىكەدا تىپەراندنىكە جا ئەو ئايىنەى دىكە چ ناسمانى بن،
ياخود زەمىنى (واتە دانراو لەلايەن مەرۋقەو)، ئەمەش لە شىكردنەوى جىهان و
سروشى شتەكان و ھەلۆتست و پروداوہەكاندا خراونەتە پرو، بەپىيى ميانپەويەك
لە بەرپەردنى ژيانى دنياسى، ياخود دوايدا ئاشكرا دەيت.

ئايىنى ئىسلام بەو پىيەى مەتودىكى سەرتاسەرى ھەموو ژيانى
مەرۋقايەتە، ئەوا ھەول دەدات ئەو بەختەورەى مەرۋىە فەراھەم بىكات كە
خواوند لە نىستاو پۆزى دوايدا دايرشتوود، بەلام ئايىنى ئىسلام تىۋرەكى
پەرودەيانەى سەبارەت بە ستراكچەرى سىستەمى پەرودەى و ئامانج و
شىۋازەكانى نەخستۆتە پرو كە بىكرىنە بەرنامەو ستراتىزىيەتى پەرودەو نەوہى
نۆى لەسەر گۆش بىكرىت، بەلكو ئىسلام چوارچىۋەى كى گشتى سروشى ئايىنى
ئىسلامى خستۆتە پرو بەھۆيانەو ھەموو كۆمەلگە بە پروە كۆمەلايەتى و
ئابورى و ئاكارىيەو لەخۆ دەگرىت، سەرداى شىۋازەكانى مامەلە كەردن. ئەم
بۆچونانەش لە بونىاد و پىكھاتەر شىۋازو پروخسارەكانىدا گۆرانكارى بەسەردا

فلسفه‌کانی دیکه. نهو پښارو قوتابخانه پهرودردیپانې نټو فکری نیسلامی
همن وهك: - پښاری فلسفه‌ی پارترگاران (المحافظین)، پښاری فلسفه‌ی قوتابخانه
نقلیه‌کانی نټو نابینې نیسلام که ټیکه‌لی و ناوتتېبونی نټوان دانایی و
شریعت دروست کردوه، پښاری قوتابخانه‌ی سوفیگریټی که سهرپا له
جیهانی رڼحیدا نوم ببون، ههروه‌ها پښاری قوتابخانه زانستیه‌کانی نټو نیسلام
که گرنگیان به کیشه‌کانی ژبان و پيداويستیه‌کانی نه‌م ژبانه ددها.

له همدېك له‌م قوتابخانه‌وه پښاره جوړاوجوړدها چمن‌دین زاناو بیدپاری
پښکه‌ی نیسلامیانه هه‌بون نویتنه‌رایه‌تی و ږدنگدانه‌وه‌یهك بوون بو پړوسه‌ی
پهرودردیپا له نیسلامدا، له‌م باردیه‌وه نووسه‌ری عمره‌ب (احمد الاهوانی)
ده‌لیت: "من وای ده‌بینمه‌وه عمره‌ب به‌هیچ جوړتیک خاوه‌نی نه‌و کومه‌له بابه‌ته
پهرودردیپانه نه‌بووه که بکرتنه سهرتاسه‌رو گشتگیر له‌ بوا‌ری پهرودرددها، به‌لام
راستر وایه ناوی دامه‌زرتنه‌ری پښاریتیک به‌یتریت له‌پاشاندا باس له‌و بابه‌ته‌ی
فیرکردن بکرت که گونجاوو له‌بار بووه له‌و پښاره نابینه‌دا".

دووه‌م تیوری نیسلامیانه له‌ پهرودرددها: - نه‌میان ناماژده به‌ سهرچاوه‌کان
ده‌کات وهك قورنان و سوننده‌ته‌کانی پیغمه‌مبه‌ر، که نه‌م جمکه پیکه‌ته‌ی نه‌و
چوارچینه گشتیپه‌ن هزری سهرتاسه‌ری سهرپای ژبان له‌خو ده‌گرن و سنوری کات
و شوتین ده‌بیزین و بو همدو تاکیک و کومه‌ل‌گایه‌ك گونجاوو شیاو ده‌بن.

بەو جۆره سەیری ھەر شتێوازێکی پەرودەییانە لە ئیسلامدا دەکەیت:
ھەزێکە بۆ پراکتیزەکردن و ئاراستەکردنی کارو پەفتاردەکان، ئەمانەش ھەموو لە
سنوری ھەولەکە (الاجتهادات) زانیانی ئیسلام تێپەر ناگەن، ئەم ھەولەکانەش
وەک ناشرکرایە لە سنوری لێکدانەوە و پاقەکردن و تێگەشتنی توانای مەزھەبە
تێپەر نابن.

کۆمهله بنه مایه کی گشتی ههمن له ئیسلامدا سهرحاوه که میان قورئان و سوننه ته، داده نریتن به ئاراسته که و بزوتنه ی سیستمی په و دود و فیر کردن له کۆمهله که ئیسلامیه کاندایه دتوانریت بهم خالانه کورت و چر بکرتنه وه :-

- ۱- گهر دوون سهرتاسهري له خرمهت يه کتاب پرستيدايه.

- ۲- تائینی ئیسلام پیامی کی جیہانیہ.

- ۳- لەدایکبوونی مەرۆڤ څۆرسکانهیه.

- ۴- هاوسه‌نگی و میان‌دهی.

- ۵- تعاون کاری و هاو بهریرسیاری.

- ۶- کارو بهره‌مهیٲنان.

- ۷- جیاوازیہ کان و یہ کسانى.

- ## ۸- دادپرووری و رابطة کارى.

بهیچی تھو پیشاندهرو ئاراسته کهوانه‌ی بیشتَر به خالِ خَرانه‌ی پَو،
به‌رودِ ده‌ی نیسلاهی شوینکه‌وت‌ه‌و جیبه‌جییک‌ه‌ری چه‌ند بنه‌ره‌تیکی

فەلسەفیانەى ئىسلامىيە، لە کاتى پراکتىزەکردنى ئەو تيۆرە ئىسلامىيانەى
کە بالادەستن لە کايەى پەرودەدا، ئەم لايەنە دەگرئەوه:-

- ۱- سرشتى مەزەبى.
- ۲- کارىگەرى و کارلىكى ژىنگە لە گەل بۆماویدىدا (الورائە).
- ۳- چاکو خراپە.
- ۴- لىپرسراویتی تاکە کەس...

زانين له پەرودەى ئىسلامیدا

وەك لە قورئان و سوننەتەكانى پيغەمبەردا هاتووە مەبەست لە (المعرفه)
زانستە، چونكە ئەو كاتانەى خودا وەسفى زاتى خۆى دەكات زانا ئەك عارف
بەكار دەبات زانستيش لە مەعریفە فراوانترە، وەك لە قورئاندا هاتووە خواوەند
خاوەنى ئەم خەسلەتانىيە (يعلم، علیم، علام، العالمين...) ئەمانەش هەمووى لە
چاوگى (علم - زانست) هەو وەرگىراون، زانست و زانیاریش بەپیتى ئایىنى ئىسلام
دوو سەرچاوەیان هەيە:-

یەكەم سەرچاوەى خودایى (المصدر الالهى). دووهم سەرچاوەى مەزەبى
(المصدر البشرى) سەرچاوەى خودایى: بریتىيە لەو زانست و زانیاریەى خواوەند
دەيبەخشیتە كەسێكى دیارىكراو هەلبژێردراوێك لە بەندەكانى خۆى، بەشیوەى

سروش (الوحي) ياسا و ئەرك و فەرمانەكانى خۆى بەم كەسە دەگەيلىتىت تا
ئەويش بە خەلكانى ديكە رابگەيلىتىت.

ئەم سەرچاۋەيىش لە قورشان و سونئەتدا ھەيە دەيىت مەرۋقى باۋەردارى
راستەقىنە پرواى تەۋاۋى پىتى ھەيىت، چونكە دەيىتە سەرچاۋەى تەشرىع و
فەرمان و رىئەگەى راست و دروست، بۆيە دەيىت مەرۋقى مۇسلمان گوترايدىل بى و
كارى پىتبكات.

سەرچاۋەى دوۋەم مەرۋقىيەو ئەو زانست و زانىيارىانە دەگريئەو مەرۋقىلەرنى
زىرىيەو پىيان دەگات، ھەرۋەھا لەرنى ھەستەكانەو دركيان پىتەكات.
مەرۋقىش ئەم زانست و زانىيارىانە بەعجۆرە بەدەست دىيىت: كاتىك شىۋازەكانى
لاسايى و چاولىكەرى و تىيىنى و تەزمون و پىزانىن سەبارەت بە دەۋرۋىر
بەكار دەيىتىت.

جگە لەم دوو سەرچاۋەيەى باسگران سەرچاۋەيەكى دىكەش لە ئىسلامدا بۆ
بەدەستەيتانى زانست و زانىيارى ھەيە ئەويش (الاجتھاد)، واتا ئەو ھەولدان و
لىكدانەو شىكردنەو بەئەنجامگەشتەنى زاناو بىريارانى ئىسلام سەبارەت بە
مەسەلەيك لە مەسەلەكان، ئىجتىھاد دادەنرىت بەجۆرىك لە زانىيارەكانى
زىرىي، ئەمەش بەلگەيە لەسەر پىشكەوتوى و گونجاندنى مەسەلە ئايىنەكان
لەپىئاو ئەم دنياو گەشتە بەچارەسەرى لەبارو گونجاو.

۱- نامانجه پەروەردەییەکانی ئەلەسەفەیی پەروەردەیی ئیسلامی

بەیتی ئاراستە گشتیەکانی پەروەردەو بنەما سەرەکییەکانی پەروەردەیی ئیسلامی کە پێشتر باسکران دەکەرت ببنە چوارچێوەیەکی گشتی بۆ میتۆدێکی تەواوی پەروەردەییانەو ئاراستەکەری فەکرین و بالادەستی کاری پەروەردەییانە بکەن، بەمەش نامانجی پەروەردەیی ئیسلامی لەوەدا بەرجەستە دەیت مەرۆشی موسلمان نامادە بکات بەو جۆرە هەموو لایەنەکانی ژبانی بگرتتەو بۆنەوێ کەسێکی لی دەریچیت کە خاوەنی هەردوو دنیا بیت (ژیان و قیامت)، بەو مانایە نامانجی هەرە بالایی پەروەردەیی ئیسلامی گەشتنە بەپەڵی کەمال، واتا تەواو بێ خەوش و کەم و کۆری مەرۆیانەییە، لە دەرەنجامدا ئەم نامانجانە بەرجەستە دەبن: تایینی، ئەقلانی، کۆمەڵایەتی، دەروونی. ئیستا بەکورتی نامازمەیک بە هەر لایەنێک لەمانە دەدەین:-

+ باوەڕهێنان بە خوداو پەرستنی:-

ئەمەش باوەرداری و یەکتاپەرستی دەگەیەنیت، باوەڕهێنان بە فریشتەکان، بە پۆژی زیندووونەو، بە قەزاو قەدەر، بە چاک و خراپەو... ئەمەیان لایەنی تایینی.

+ پەروەردەیی جوانی و زالبوون بەسەر هەلسوکەوت و ڕەفتارەکاندا:-

پەروەردەیی پەروەردەیی (ئاکاری) بریتیە لە پۆخی پەروەردەیی ئیسلامی و نامانجی هەرە بالایی ئەم جۆرە پەروەردەییە، چونکە بەیتی تایینی ئیسلام تەواوی

و بى كەم و كۆپى، واتا بوونى پەوشتە بەرزو بالاگانمان...، بۆيە دەخوارىت كە
پەروردە نامانجى پەروردە كەردنى دەرۋون و پا كەردنەۋەي پۇخ و ئەقلى و ۋىژدان
بىت، ئەمەش مەرۋى دەگەيەننە پەلى خواەندارتى پەوشتە بالاگان.

+ بىر كەردنەۋە لىكۆلنەۋە:-

لىرەدا پەروردە ھانى فىرخواز دەدات تواناي ژىرى پەرەپىتبات لەسر
بىر كەردنەۋە رامانى قول و راست و دروست رابەيتىت سەبارەت بە بوونەۋەردە كانى
ژىر دەسەلاتى خواەندە (بوون)، سەرەپاي بەرپەۋەردى ژيانى پۇزانەۋە كىشە كانى
كۆمەلگا، ئەمانەش بەھۆي بەرەۋدان بە زانست و زانىارىيە شەرەيە كان، يان
ئەدەبىيە كان، ياخۇد زانستە سەۋىيە كان دەرەخسىن.

ھەرۋەھا ئەم جۆرە پەروردەيە ھانى مەرۋى دەدات مەتۇدى زانستى لە خوتلن
و لىكۆلنەۋە كانىدا بە كارەپىتتى و لەسر بەلگە ھەتتەنەۋە ھەلەنجاننن و زانىارى
و بەدەستەننى زانست رابەيتىت، ھەرۋەھا ھانى فىرخواز دەدات لەسر
شىۋازى خۇفەر كەردن (التەلىم الذاتى)، ۋە بەرەۋەۋامبوون لە خوتلنن و بىر كەردنەۋە
لىكۆلنەۋە لە ھەمەۋ كاتە كانداۋ بە جۆرىكى ھەمەشەيى.

+ بەرەۋدان بە گشت لايەنە كانى كەسايەتتى مەرۋى:-

نامانجى پەروردەيى ئىسلامى پەرەدانە بە تواناي ژىرىي و جەستەيى و
دەرۋونى مەرۋىە كان بى زالكەردنى لايەنەك لەمانە بەسر لايەنەكى دىكەدا،

بۆنەۋەي مەۋقە لەتوانايدا يىت سەراپاي ئەرکە كۆمەلايىتى و سىروشتىيەكان
جىيەجى بىكات بەجۆرىكى ھاوسەنگ و ميانرەوانە.

+ ئاگادارىيون لە ھەزە ئارەزوۋەكانى تاكە كەس و پىداۋىستى
گەشەندى:-

بى ئاچار كۆن و زۆرەملى، چونكە ھەر ئەر ئىندىراۋىكى دەستى خواۋەند بەرەو
ئەشتە دەچىت كە لەپىناۋىدا خولقۇنراۋە. لە پەرۋەردەي ئىسلامىدا بىوار
دەرىتە تاكە كەس فېر يىت و گەشە بىسەنىت تا ئەر پەلەو قۇناغەي خۆي
دەپخۋازىت و لەتوانايدا.

+ گەياندى زانىست و ئەزمۇونى بەسود تا لىتھاتوۋى لەكاردا بىرەخىت:-
ھەرچەندە زۆرىي رېچكە فېكرىيەكانى نىو كۆمەلگەي ئىسلامى بەھاي
كار كۆرنيان پشتگوي خستوۋە، بەلام لە راستىدا ئىسلام پەلەوپايەيەكى تايىستى
بۆ كار كۆرەن داناۋە، بۆيە دەيىت پەرۋەردەي ئىسلاميانە زانىست و كار كۆرەن
يىكەۋە گرېدات تا كەسانىك پەرۋەردە بىن ئەر كەكانى خۆيان بزانن و
مەۋقەگەلىكى بەرەمەھىتى كۆمەلگە بىن.

+ بىرەۋدان بە بەھايگەلىكى ئاكارىيانە (پەشتيانە):-

ئەۋىش بە پەخساندى زىنگىيەكى تەندروست بىرەو بە لايىنى چاكەخۋازى
لاي مەۋقە بىلات پەرۋەردە كەرى وىژدانى تاكەكان يىت، مەبەستىش لەو
بەھايانە:- رېزگرتن و قەدرزانى لە كار چ كارىكى ژىرىي، يا جەستەيى، ۋە يا

سۆزداری بیټ، هروده‌ها به‌های گوتیرایه‌لی و ملکه‌چی، به‌های ریتزگرتن له
ده‌سلات، به‌های به‌تنگه‌هه هاتنی کات و به‌لیننامه‌کان، سه‌ره‌رای چاندنی
به‌های راستگویی و ده‌سپاکی و دادپه‌روه‌ری و له‌خواترسی و.... هتد.

+ ریتزگرتن له پای جیاواز:-

نامانجی په‌روه‌ده‌ی ئیسلامی ناراسته‌کردنی تاك و ده‌زگا ئایینه‌کانه بۆ
ریتزگرتنی کهسانی دیکه‌ی سه‌ر به ئایینه‌کانی ترو باوه‌رێکی ئایینی جیاوازیان
هه‌یه، جه‌خت له‌سه‌ر پارێزگاریکردن و به‌واردانیان به جیبه‌جێکردنی پێ و په‌سمی
ئایینی خۆیان بێ هیچ ده‌ستپه‌ردان و ده‌مارگیری کوێرانه، هروده‌ها لی‌بوردمیان
به‌رامبه‌ر بنوێنریت و پێگه له دابونه‌ریت و خوه‌کانیان نه‌گیریت (لایکراه فی
الدین). البقره - ۲۵۶. نه‌گه‌ر نه‌مانه به دروستی جیبه‌جێ بکړین، نه‌وا
ده‌ره‌نجامه‌که‌ی ده‌رخستنی لی‌هاتوویی و توانا بالاگانی ئیسلام و به‌های
لی‌بوردمی و به‌رجسته‌کردنی بانگه‌شه‌ی نه‌م ئایینه ده‌رده‌خه‌ن بۆ چاکه‌و راستی
و ناشتی، سه‌له‌ینه‌ری نه‌و راستیه ده‌یټ که ئیسلام بانگه‌وازیکی جیهانی‌هه
ناراسته‌ی سه‌راپای مرو‌فایه‌تی کراوه.

پروگرام (بابەتەکانی خوێندن) لە فەلسەفەی پەرەردەیی ئیسلامیدا
 بەو ھۆیە پەرەردەیی ئیسلامی نامانجی پێگەیاندنی مرۆڤگەلیکی
 موسڵمانی باوەردارە، زانیاری ھەبێت سەبارەت بەخراوەند، ھەوێش بە شارەزایی و
 زانیی مەسەلە نایینیەکان، بۆیە دەبینین زانستە نایینیەکان گەرنەگرتن
 پێکھێنەرەکانی پروگرامی خوێندن لەم فەلسەفەیەدا. زانستەکانیش وەک:-
 قورئان، فەرموودەکان، تەفسیر، فەقو سیردو یەکتاپەرستی، مێژوو و پێ و
 ڕەسەکانی خواپەرستی. بەو ھۆیە ئەم زانستە بنەڕەتی پۆشنیە کردنی
 ژیرین و دەروونپەکی دەکەنەو، سەرپرای پێزو پلەیی بەرزنی نێو کۆمەڵگەش
 بەدەست دێنێت... ھەر لەبەر ئەم ھۆیانە بوو ئەم زانستە بەدرێژایی
 شارستانیەتی ئیسلامی تەنانەت لە کاتەکانی نوێست و سستی و
 چەقەستیشدا تەویری سەرەکی پەرەردەو فێرکردن بوو. تەنانەت لەم
 سەردەمەشدا ھەر بە بابەتی سەرەکی دادنرێت، بەلام لەپاڵ بابەتە گەلیکی
 دیکەیی وەک سروشتناسی و کۆمەڵایەتی و ئەزموونی و پراکتیکیەکان، چونکی
 نایینی ئیسلام وای بوو دەچیت کە دەبێت مرۆڤی موسڵمان تێگەشتن و
 لێکدانەوی بۆ دنیای خۆی ھەبێت و بیکاتە ھۆکاریک بۆ وەدەستەپێنانی ئەو دنیا
 (قیامەت).

پروگرامەکانی خوێندن لە پەرەردەیی ئیسلامیدا ئەم بابەتانە لە خۆدەگرن:
 یەکەم:- زانستە نایینیەکان (پێشتر ناماژەیان پێ دراو باس کراون).

دووهم:- زانسته دنیاییه کان، ئەمانیش ئەو بابەتانه لەخۆ دەگرن کە دەبنە
 ھۆی گەشەو پەردەسەندنی ژیری و جەستەیی و ویژدانی، سەرەرای شارەزایی و
 ئەزموون و ئاراستەیی بیرکردنەوە، کەواتە ھەموو زانستە نوێکانی مەزھابەتی
 ھاتووتنەتە نیۆ پەرەردەیی ئیسلامیانەو بوونەتە بەلگەو جەختکردنەوە لەسەر
 گشتگیری و سەرتاسەربوونی ڕێبازی ئیسلام.

شیوازی و انەوتنەو ئە پەرەردەیی ئیسلامیدا

بە کردار دەرکەوتوو ئەو بایەخەیی پەرەردەیی ئیسلامی بە ژیری داوە، و
 دەخوازێت کە شیوازی و انەوتنەو پەشت دەبەستێت بە (اللقاء)، (التلقین)
 لەلایەن مامۆستاو فیڕکارەو، فیڕخواریش لەم شیوازەدا لەبەرکردن و دووبارە
 دانەوێ زانیاریەکان و وتنەو یانە، جگە ئە چەند شیوازیکی دیکەش بەیپی
 گونجاویان لەگەڵ بابەتەکان و ھەلۆیستەکاندا وەک شیوازی پێشەنگ و پابەری
 نمونەیی (القدوة الصالحة)، ھەرودھا شیوازی خوێستکردنی بابەت و شیوازی
 ترساندن و شیوازی ئامۆزگاریکردن و پێنیشاندان و پاداشت و سزادان. ھەتا
 ئێستاش لەم سەرەمەدا ئەم شیوازانە لە خۆتندنە ئایینیەکاندا پیادە دەکەین،
 بەلام چەند شیوازیکی نوێ و سەرەمیانی خراوەتە سەر.

سهارهت به پله و پایه‌ی مامۆستاش، نه‌وا له‌و نه‌رکه‌یه‌وه دیاری ده‌کریت که
 په‌روه‌ده‌کردنی منداڵ و یارمه‌تیدانی نه‌وه‌کان بۆ گه‌شه‌کردنێکی گشتگیر و ته‌واو،
 هه‌روه‌ها به‌و پێیه‌ که مامۆستا نه‌وه‌کان له‌سه‌ر په‌وه‌شتی جوان و به‌الا
 پێده‌گه‌یه‌نیت، به‌لام له‌ سه‌ده‌کانی چه‌قه‌به‌ستن و سه‌ستی شارسه‌ستانی نه‌یسه‌لامیدا
 به‌های مامۆستا و پله‌وپایه‌ی به‌ره‌و داشکان و رۆچوون ده‌هات، چونکه‌ به‌هۆی
 کۆمه‌ڵێک فاکته‌ری باب‌ه‌تیانه‌و خودی بارودۆخه‌که‌وه‌ رۆلی مامۆستا گۆڕانه‌کاری
 به‌سه‌ردا هات، وه‌ک له‌وه‌ی به‌وه‌ گه‌یه‌نه‌رێکی زانیاری له‌به‌رامبه‌ر کرێه‌کی
 دیاریکه‌راودا، سه‌ره‌رای بی به‌هره‌یی و که‌م توانایی مامۆستا له‌ نه‌رکه‌کانیدا.

په‌نجهم: - فه‌لسه‌فه‌ی سه‌روه‌شتگه‌رای: -

په‌روه‌ره‌ی فه‌لسه‌فه‌ی سه‌روه‌شتگه‌رای

دامه‌زراندنی بزوتنه‌وه‌ی سه‌روه‌شتگه‌رای له‌ به‌اری په‌روه‌ره‌دا ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ
 بیرمه‌ندی فه‌ره‌نسی (جان جاک رۆسو ۱۷۱۲ - ۱۷۷۸)، وه‌ک ناشکرایه‌ رۆسو
 فیله‌سوف نه‌بووه‌و بیرى په‌روه‌ره‌یه‌یه‌یه‌ش لای نه‌م مۆرکیکی فه‌لسه‌فیه‌یه‌ی په‌تی
 وه‌رنه‌گرتبوو به‌و جو‌ره‌ی له‌ رێبازه‌ فه‌لسه‌فه‌یه‌کانی پێشوتر باسکران، وه‌ک
 فه‌لسه‌فه‌کانی دیکه‌ لایه‌نی تیۆری و پراکتیکی نه‌بووه‌، به‌لکه‌و نه‌م بیرمه‌نده‌ زیاتر
 به‌ چاکسازیکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌چوو (مصلح اجتماعی)، نه‌ویش به‌هۆی نه‌و

نەھامەتتى و جەورو سىتەم و كۆت و بەندە كۆمەلەيتىدى بەسەر تەم و مەزۇقى
سەردەمە كەيدا سەپتەنر ابرو.

بۆچۈننى تەم يىرمەندە سەبارەت بە چاكسازى بارى مەزۇق بە دۆزىندە
شەنوازى پەروەردەيانەى نوى فەراھەم دەپت، تەم بۆچۈنەى لە پەرتوكە
پەروەردەيە كەيدا خستبە پرو بەناوى (تەمىل و چاكسازى بارى كۆمەلگا) تەم
كەتتەش نووسەر كەدبويە بەشەك لە پەرتوكە بەناويانگە كەى (بەيمانى
كۆمەلەيتى).

ھەزرى پەروەردەيانەى تەم يىرمەندە ۋەك پەرجە كەدارەك، يان كاردانەيەكى
پاستەوخۇى ھەزە پەروەردەيە باۋەكانى پەش خۇى بوۋە، بەلام پەشنىارە
پەروەردەيەكانى تەم يىرمەندە رەنگ و پروخسارەكى چاكسازى كۆمەلەيتەيان
ھەبو، دوور بوون لە رەسەنايتى و پەشەيى فەلسەفيانە، ھەروەھا پەشت بەستور
نەبوون بە كارى تەزموونى، لەگەل تەوەشدا پراو بۆچۈنەكانى رۆسۇ
كارىگەريەكى مەزنىان لەسەر پەروەردە، بەلكو لەسەر پەرسەنەن و
بەروپەشچۈننى بزوئەى سەشتەگەرى ھەبوۋە.

فەلسەفەى سەشتەگەرايى پەشچەوانەى فەلسەفەكانى دىكە ۋەدەركەوت،
چۈنكە رەبازە فەلسەفەكانى پەش سەشتەگەرايى زىادەپەويەكى ئاشكەرايان
سەبارەت بە پەرز كەرنى تەقل دەكرد، سەردەپاي بەھەندەرنە كەرنى مەنەلى و
لەينە وپەردانى و سۆزدارىەكان، ۋە سەريەستى و مافەكانى مەزۇقيان پەشتەگوى

دەخست، بە بۆچوونی ئەمان مەرۆڭ خراپە خوازو شەپانیه، پەرودەردەش بۆ جەلەو
کۆنترۆلکردنی ئەو خراپە کاریانەیه.

فەلسەفەی سروشتگەرایی لە بیرۆکەی (گەپانەو بۆ سروشت) دەو دەستی
پێکرد، چونکە سروشت باشتەین شوێن و ژینگەیه مەرۆڭ تێیدا بە ئازادی و
سەرەخۆیی بژی. لە دیدی ئەماندا ھەر شتێک سروشتی ییت، ئەوا ھەلگری
خەسەلتی پاکی و بێگەردییه، چونکە سروشت لەژێر ڕکێفی چەندین یاسای
نەگۆڕو ھاوسەنگیەکی ناوەکیدا، لەپرتی دیاردە سروشتیەکانەو ھەمیشە
دەتوانیت پارتزگاری لەخۆی بکات.

بەم پێشەش سروشتی مەرۆقایەتی شوێنکەوتە یاسا سروشتیەکانە، چاکتر وایە
وازی لیبەھێزیت بۆ سروشت و یاساکانی، بەرھەمی پەرودەردەش بە بۆچوونی
سروشتگەراکان دەیت کەسانێک ئامادە بکات ھەلی پەرەسەندنی سروشتی
مەرۆقایەتی پرەخسێنن بۆ دەستیوێردان و زۆردەملی و ناچارکردن لەلایەن کەسە
گەورەو پێگەیشتووکان. ھەر کەموکۆریەک لە پرۆسەی پەرەسەندنی مەرۆقەکاندا،
یاخود بوونی ھەر خراپەکاری و شێواندنێک لە کۆمەلگادا، ئەوا دەگەرێتەو بۆ
کۆمەلگاو دەستیوێردانیەکە بۆ یاسا سروشتیە خێرخوازیەکان.

ئەو خالانە ی کە فەلسەفەی پەرودەردی سروشتگەراییان لەسەر بەندە
دەتوانن بەم جۆرە چریان بکەینەو:--

+ باور هیئان به سروشتی خیرخوازانه‌ی مروّقایه‌تی نازادو ده‌گمهن پرتزی
 ته‌واو له خودی تاکه کس ده‌گرت و نه‌و مافه‌ی پی پدوا ده‌یینیت پیره به
 تواناکانی سروشتی چاکه‌خوازی ده‌دات، هه‌موو خواست و ئاره‌زووه‌کانی دینیت
 دی، نه‌و سه‌ریه‌ستییه‌ی داوه‌تی که شتگه‌لیک هه‌لبژیریت له‌گه‌ل حه‌زو
 خواسته‌کانیدا بگونییت، نه‌مه‌ش نه‌و خاله‌یه زۆریک له پیره‌رده‌کارانی وه‌ک
 (فرۆیل و بستالوژی و هریارت) جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌که‌نه‌ودو ده‌لین: - چاکتر وایه‌و
 بگه‌ به‌ پیوستیش دفرانیت مندا لان وازیان لیته‌یتریت له سروشته‌وه‌ فی‌ربین و
 دوورین له کۆمه‌لگاوه، چونکه مندا لان توانایه‌کی سروشتی و خو‌رسکی تینایه نه‌و
 بواری ده‌داتی خو‌ی تاقی بکاته‌وه.

+ باور یوونی نه‌م فه‌لسه‌فه‌یه به چاکه‌خوازی سروشت که له‌تر پکینی
 چهلین یاساو پتسای تا نه‌وپه‌ری وردو پتک‌خراودایه، هه‌ر نه‌م سروشته‌ش
 هه‌لگری جه‌سه‌له‌ته‌کانی ته‌واوکاری و هاوسه‌نگیه. له‌م باره‌وه (رۆس) ده‌لین:
 "هه‌موو شتیک چاک و باشه تا نه‌و ساته‌ی له ده‌ستی سروشته‌دایه، به‌لام کاتیک
 نه‌م شتانه ده‌ستی مروّقیان پی بگات، نه‌وا توشی گه‌نده‌لی و خرابی ده‌بن."

+ گۆرانی کۆمه‌ل و به‌دییه‌نانی کۆمه‌لگایه‌کی دادپه‌روه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی
 پیوسته، چونکه مروّق ناتوانیت نازادو سه‌ریه‌ست بیت نه‌گه‌ر له کۆمه‌لگایه‌کدا
 نه‌یت که پتسای ئیراده‌ی گشتی بیبات به‌پیره، تا جیگه‌روه‌ی ئیراده‌ی تاکه
 کس بیت، چونکه له‌و جو‌ره کۆمه‌لگایه‌دا خو‌شه‌ویستی و پتکه‌وه ژیان جیگه‌ی

دوو بهره‌کی و ناکوکیه‌کان ده‌گرتنه‌وه، نهم کاره‌ش به‌پیتی به‌یمانیتکی
کۆمه‌لایه‌تیانه‌یه که زامنکهری گرتیستیکي نازادانه‌یه له‌نیوان خه‌لکیدا.

+ بایه‌خدان به (تیستا)ی مروّقه و به‌ره‌سه‌ندنی له به‌ره‌ته‌وه، چونکی (تیستا)
خالی گرنه‌گ و جیگه‌ی بایه‌خی تاك یاخود منداڵه له ژیا تیدا، له‌به‌ره‌ته‌وه‌ی
مندالان هه‌موو به‌یه‌ك ناستی توانایی و لیته‌اتووایی له‌دایك نابن و هه‌موویان یه‌ك
جۆر نین، بۆیه پیویسته له ئیستای خۆیان بژین و لیوه‌ی فیتر به‌ن. ههر منداڵیک
نهموون و تاقیکردنه‌وه ده‌کات و به‌ره‌ جۆره ده‌باره‌ی خودی خۆی را دهرده‌بیری
که له به‌ره‌ته‌وه‌ندی خۆیدا بیته، به‌هۆی خۆگونجاندن و پراختن له‌گه‌ل پالنه‌ره‌کان
(الدوافع) به‌خته‌وه‌ری هه‌نووکه‌یی و داهااتووش فه‌راهم ده‌کات.

+ نازادکردنی مروّقه له کۆت و به‌ندی پابردوو، سه‌ره‌پای پرزگاربوون له
کۆلیه‌یتی و جه‌ورو سته‌م و سه‌رکوته‌کردن.

بنهما په‌روه‌رده‌یه‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی سروشتگه‌رایي

دیو بۆچوونی فه‌لسه‌فه‌ی سروشتگه‌رایي له یواری په‌روه‌رده‌دا لهم خالانه‌ی
خواره‌وه ره‌نگیان داوته‌وه:-

- کارکردن له‌سه‌ر پراکتیزه‌کردنی بنه‌مای په‌روه‌رده‌یی نینگه‌تیه‌ له
سه‌ره‌تای ژیا نی منداڵا، به‌جۆریك ریده‌دات به منداڵا راسته‌وخۆ له نهموونه

زیندووه کانهوه فیربیت تیگهل به سروشت و پیکهاته کانی نهو سروشته ناشنا
 بیت و له گهل (شت) ه کان و پرووداوو هه لویتسه کان کارلیک بکات، نه مانهش
 له پتی یاریکردن یان به چهند شیوازیکی دیکه دهره خسین... بو نمونه:- هه ره
 مندالیه وه فیر ده بیت ناگر سوتینه ره، یاخود سه رما هوکاری نه خوشکهوتنه،
 کهواته به مجوره مندال بو خوی گمشه ده کات و گرنگی بهو شتانه ده دات که
 جینگهی سه رنج و بایه خی نه م بن بی دستیتو دردان له لایهن گهوره کانهوه.

نه مهش بهو مانایه دیت روژی دایک و باوک و ماموستا تهها
 ره خساندن بارودوخ و کمشی فیربوونه بیته وهی دهرکهون، بهلکو ده بیت تهها له
 پشتی پهردوه بن پاش نه وهی ناماده سازیان بو تهزموون و شارفزییه کانی
 فیربوون کردوه.

• نه م شیوازه پهروهردهیه پالنه ر بووه بو گرنگیدان به ساییکولوزیای
 گه شه سندن، نه م ریباره فکریهش (سروشته گهرایی) یه کهمین فلهسه فیه ناماژی
 به گرنگی و بایه خی قوناغه کانی گه شه سندن مندالی کردیت، چونکه
 قوناغه کانی گه شه سندن چهند تاییه ته ندیه کیان هیه، هه ر قوناغه و پیدایستی
 تاییه تیان ده خوازن، وه ده بیت پهروهردهش شانه شانی نه م قوناغه ری بکات. نه م
 بوچوونهش له گهل دیدو تیروانینی دهر و تناسانی نویدا ته بایه.

• نه م ریباره فلهسه فیه دهرخه ری جیاوازیه تاکه کهسیه کانی منداله
 (الفروق الفردية) وهک له دیدی بیرمندان نه م فلهسه فیه دا جهختی لیکرابوو،

نەمەش كۆك و تەبایە لە گەل بنەماکانی سروشتدا، چونکە منداڵان ھەموو
خاوەن یەك ناست و توانا نین، بۆیە لەسەر پەرورەدە پتووست دەیتت
پروگرامەکانی خوێندن بەیتتی تواناو خواست و ھەزو ئارەزووەکانی منداڵ پتەك
بنات، بەم جۆرەش پەرورەدە کردنی منداڵ دەیتت جیاوازتر بیت لەپەرورەدە کردنی
کەسێکی گەورەو پتەگشتوو.

• پەرورەدەکارو پەیرەوانی نەم پتەبازە فکریە بانگەشە ی تیکەلبوونی
رەگەزی نێرو می دەکەن لە پڕۆسە ی خوێندندا، چونکە نەم تیکەلبوونە دەیتتە
ھەز ی زیادبوونی گیانی ھاوبەشی و کاری بەکۆمەل، وە لە گەل سروشتی مەرقانەو
گەشەندنی تەندروستیشدا لەبارو گونجاو، بەلام سروشتگەراکان جەخت لەسەر
ناگابوون لە پتەاو یستییەکانی نێرو می دەکەن، نەك تەنھا لەو پڕووی لە گەل
سروشتی - نەکی نێرو، یاخود می دەگوئێت، بەلکو لەو پڕووی کە لە گەل
نەکە کۆمەلایەتیەکانیشدا گونجاو بن.

• رەخساندنی سەریستی تەواو بۆ فێرخواز تا بتوانیت دەری نەخی
خۆی بیت، نەمەش بکرتتە ئامانجێکی بنەردتی بۆ گەشەندنی سروشتیانە ی
خود بەو جۆرە ی خواوەندو سروشت نەفراندو یەتی. نەمەش وا دیتتە دی لە کاتی
دانانی نەو پتەسایانە ی ھەلسوگەوت و رەفتاری فێرخواز دیاری دەکات ئازادی و
سەریستی فێرخوازان رەچاو بکرتت، وە بەو جۆرە بێرین بەرپۆوە و یستی خۆیان
تێدا بیت. ھەر بەم ھۆیەو پەیرەوانی پتەبازی سروشتگەرابی قایل نابن قوتابخانەو

خویندن گاکان له ژیر دسه لاتی حکومتدا بن، نهوان وا به چاک دوزانن نهم شوینی
خویندن و فیربوونه بدریته دست ریکخراوو دهسته و دزگا ناو خوینه کان.

شاهه م:- فلسفه فی بوونگه رای (بوونخوازی):-

شهوولیک فی فلسفه فیانه به بو بیرپرچدانه وهی رتبازه فلسفه فیه کانی پیش
خوی سه ریبه لدا له سده دی بیسته مدا، هه موو مه سله فلسفه فیه کانی
ده گه پراندوه بو (بوون - الوجود) له هه مووشیان گرنگترو بالاتر مروؤ بوو، بهو
مانایه فی فلسفه فی بوونگه رای بوونی مروقی به یه کهمین کیشه فلسفه فیه کان
دادنه، ده بووا نهم مه سله یه ش ته وه ری بیر فی فلسفه فیانه ییت، چونکه
(بوون) ده کانی دیکه (الموجودات) بریتین له ماناو هیما ی زیندوو که مروؤ تیایاندا
ده ژی. به مجوردش هزری مروؤ تیگه شتنه لهم هیماو مانایانه له سه روتاو
دوا جاریشدا، که نه مهش به درکیپکردنی تیگه شتنه له بوونی مروقانه (الوجود
الانسانی).

بهو پییه ی بوونگه راکان بو دی ده چوون (بوون) بریتیه له پروالته تی پاک و
ییتگه ردی بوونی مروؤ. نهر بلین مروؤ (بوونی) هه یه، نهوا (ماهیه تی) ده ییت،
ماهیه تیش دیاریکری (بوون) ده له دهره نجامی نهو کرده وانه ی خوی هه لیان
ده بژیریت.

نەم پىيازە فىلسەفىيە وەك دەره نجامىتىكى ئەم بارودۇخە گىشتىيە ھاتە ئاراوہ
 كە بەھۆى ھەردوو جەنگى جىھانى كاريگىرىيەكى قوول و پىششى لەسەر
 مەرقەھەكان جىھىشتىبوو. ئەم دەره نجامەش وەك: پاراپى و ھەست بە پروخان و
 تىكشەكان و مەرقىيان گەياندە ئەم باوہ پەرى بوونى مەرقىايەتى بوونىتىكى فەشول و
 خۆنەگرە، ھەر لەبەر ئەم ھۆيانە ھەموو ئەم لق و پىچكە فىلسەفىيەنى سەر بە
 ھەزرى بوونگەرايى بوون پرويانكردە پروتكردنەوہى (بوونى) مەرقىايەتى و
 پەردەھەلمالين لەرووى ئەم كۆت و بەندو پىگرو دياردە لاوازەنى ئازادى مەرقە
 داگىر دەكەن، سەرەراي ئەمانە بانگەوازىك بوو بۆ پشووۋدانى ژىرىيى مەرقەلە
 بۆتەى ھەزەرە چەقبەستوو و نەگۆرەكان، وە بانگەشە بوو بۆ پزگار بوون لە پىرۆكە
 سادەو باوہكانى پىش خۆيان، خوازىارى ئەوہش بوون بوار بەرئىتە ژىرى مەرقە
 سەرەستانەو بى ھىچ كۆت و بەندىك بىرەكاتەوہ.

بەبجۆرە فىلسەفىيە بوونگەرايى پاش جەنگى جىھانى دووہم ناوبانگى
 سەرئاسەرى دىيائى گرتەوہ، چونكە پروپىروبوونەوہى ئەم پىيازە فەكرى بەرامبەر
 بە كىشەو گرتەكانى مەرقە ھىماو ئامازدەكى واقەيانەى ھەبووہ.

بوونگەرايى وەك پىيازىتىكى فىلسەفى دەگەرتتەوہ بۆ (كىركەگارد ۱۸۱۳ –
 ۱۸۵۵) فىلەسوفى بىناوبانگى دانىماركى يەكەمىن كەس بوو مانائى
 بەخشىوۋتە چەمكى (بوون) لەو كاتەى پىرۆكە فىلسەفىيەكانى خۆى بە شىتوازىكى

(Lism) واتە (پیش) بە ئاوتتە کردنی هەردوو پرگە که واتای (بوون پیش شتەکانی دیکە هەبوو).

کەواتە بوونگەراییی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەو: (بوون - الوجود) ی مەژۆ پیشتر هەبوو و کردەو و پەفتارەکانی ئەم بوونە دیاریکەری یتکەتەو بوونیتە.

بیرۆکە بنەرەتیه‌کانی بوونگەراییی

هەموو فەیلەسوفەکانی رێبازی بوونگەراییی جیاوازی و لیتکنەچوونی رۆون و ناشکرایان لەنێواندا هەیە، چونکە هەریەک لەمانە فەلسەفەیه‌کی تایبەت بەخۆی داناو و هەلقولای ئەزموونی تاکە کەسی خۆیتە. ئەمەش دەگەریتەو بۆ سروشتی بوونگەراییی که فەلسەفەیه‌کی نەرم و ئەم هیتلمی و نەرمیه‌ی له ناوەرۆک قولایی خودی بوونگەرایدا نامادەیی هەیە، بەجۆرێک پەیرەویکارانی ئەم دیدە فەلسەفیه‌ نەولی لەوە دەکەن لەنێو ئەم فەلسەفیه‌دا لەتوانادا هەیتت راستی واقعی له چەند بۆچوونیتکی وردو توندوتۆڵدا کۆیکریتەو، هۆیه‌کی دیکەش ئەوەیه‌ تێۆریتکی گشتی یەکانگیر بوونی نیه‌، که هەموو بوونگەراکان له دەوری خۆی کۆیکاتەو.

واتە بوونگەراییی فەلسەفیه‌ک نیه‌ ستراکچەرو بونیادیکی تەواوی هەیتت، بەلکۆ رێبازیتکه‌، یاخود شتێوازیته‌ که له فەلسەفانەن، ئەو کەسی بەکاری دەهیتتیت

وہک میتۆدیک دهگاته چەند دەرەنجام و پاو بۆچونیک که لیکنهچوو و جیاوازن
لەناویە کتردا سەبارەت بە جیهان و ژیانی مرقۆ، بەلام چەند خەسلەتیک
هاویەش لەنیوان بیرمەندان و پەیرەوکه رانی ئەم رێبازدا هەیە، دەکریت بەم
خالانە روونبکرتنەوه:-

۱- بوون- الوجود دهکەویتە پیش ماهیەت (چۆنیەتی و راستی و
ناو دپۆک).

۲- مرقۆ خواوەنی بوونە.

۳- مرقۆ ئازادە.

۴- فەلسەفاننن لە مرقۆمەوه ئەک لە سروشتەوه دەستپێدەکات.

۵- ئەمرکی فەلسەفەیی بوونگەرایی رەهاکردنی مرقۆ لە هەموو

بیرکردنەوهیەکی ئەقلیانە که پیشتر هەبوون.

۶- زانین سەرچاوەیەکی واقعه ئەک ژیری.

پراکتیزە پەرەمەرییه کانی فەلسەفەیی بوونگەرایی

لەبەرئەوهی بوونگەرایی شتوازیکی فەلسەفاننن، کەواتە لە بیرکردنەوهوه

نزیکترە تا لەوهی میتۆدیک هزری دیاریکراو بیّت، لەبەر ئەم هۆیەش دیدیک

فکری تمواوی لە پەرەمەرییه نەخستۆته روو، یاخود پراکتیزە کردنیک قوڵ و

کاریگری له پەروەردەدا پێشکەش نه کردوو، بەلام بۆچوونی فەلسەفی ئەم
پێنازە چەندین کاریگری لەسەر پەروەردەو مامۆستایان و پەروەردەکاران
جێهێشتوو، ناسۆیهکی نوێی بۆ سەرجهەم ئەو کەسانە ئاوەلا کرد کە خەمی
سەرەکیان پرۆسەی پەروەردەیه. ئەم کاریگریانەش بوونە هۆی هەولدانێکی زیاتر
بۆ بێکردنەوه و پاشە کردنێ کێشە پەروەردەییەکان و چالاکییە جیاوازه‌کانی ئەم
پرۆسەیه ئاراستە دەکەن.

بەهۆی ئەو بایەخە ئازادی تاکە کەسی هەیهتی له پەروەردە
بوونگه‌رایدا، وای کردوو هەندێک له پەڕپەریکارانی ئەم پێنازە بانگەشه بۆ
پەروەردە تاکە کەسی بکەن لەبری ئەو پەروەردە بەکۆمەڵەیه له ئێستادا باوە،
پەروەردە تاکە کەسیش واتا بەسەرکەوتنی تاک له پرۆسەی فێربووندا و پەردان
به خودیتی تاک و ئاوەلاکردنی تواناکانی و بەئاگاهینانەوه و شیارکردنەوه. ئەم
خالەوه پەيوەندی نێوان بوونگه‌رای و پەروەردە بەرجەسته دەیت. کاریگری
سەرەکی ئەم دیدە فەلسەفیه بەسەر پەروەردەوه دەردەکەوت.

سەرما به کەمکردنەوهی کۆت و بەندی سەر منداڵ خۆی نواند. پاشان
نازادکردنی فێرخوازان له دەسه‌لاتی ملکه‌چبوون بۆ مامۆستا و گه‌وره‌کان،
سەرپای پزگاکردنی خۆیندنگا له و دەسه‌لاته کۆمه‌لایه‌تیهو کارکردن لەسەر
دنیابوون له نازادیی و سەرپه‌خۆیی پرۆسەی خۆیندن، هه‌روه‌ها پارێزگاری له

بوونی تاییهتی خۆی واته (فێرخواز) بێشهوهی لهناو کۆمهڵدا پلهوپایه‌ی خۆی
له‌ده‌ست بدات.

په‌یروویکارانی فه‌لسه‌فه‌ی بوونگه‌راییی خه‌لکیان له‌ خاڵی لاوازی مرۆڤ
ناگادار کرده‌وه که بایه‌خ به‌م لایه‌نه‌ بده‌ن، چونکه‌ بۆ چه‌ندین سه‌ده‌ ده‌بوو ئهم
خاڵه‌ پشتگۆی خرابوو، نه‌هیش به‌ناشکراکردنی حاڵه‌ته‌کانی پارایی و ده‌پراوکی و
گوناهباری و ترسنۆکی و خۆنکردن و مه‌رگ، بوونگه‌راییی ئهم حاڵه‌تانه‌ی کرده‌
بابه‌تی لێکۆڵینه‌وه‌ به‌دواداچوون سه‌ره‌پای چه‌ندین مه‌سه‌له‌ی گرنگی دیکه‌ که
بوونگه‌راییی ده‌رباره‌یان هۆشداریی دایه‌ مرۆڤ.

ده‌توانرێت به‌رجه‌سته‌ترین پراکتیزه‌کردنه‌کانی بوونگه‌راییی له‌ بواری په‌روه‌رده‌دا
له‌م خاڵه‌دا کورت بکڕینه‌وه‌:-

١- نامانجه‌ په‌روه‌رده‌ییه‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی بوونگه‌راییی:-

نامانجی هه‌ره‌ بالایی ئهم پڕبازه‌ فکریه‌ له‌ په‌روه‌رده‌دا یارمه‌تیدانی تاکه‌
کسه‌ له‌ گه‌ڕان به‌دوای خودی خۆیدا، ته‌میش به‌هۆی ناماده‌سازی بۆ
دروسته‌بوونی تاکێکی نازاد پێژ له‌ نازادی تاکیتی خۆی بگرت، هه‌روه‌ها
به‌رپرسیاریتی کرده‌وه‌و په‌فتاره‌کانی خۆی له‌ئاستۆ بگرت (واته‌ نه‌و په‌فتاره‌و
کردوانه‌ی فێرخواز به‌ ویست و تاردزووی خۆی هه‌ڵیان ده‌بژێریت).

کهواته دهرده کهویت پیوهری پهروهردهی سهرکهوتوو له دروستکردن و
پیکهیتنانی سی کردهوی ژیریه لای تاکی فیترخواز، نهوانیش:-

ا- پهروهردهکردن و سیستم.

ب- پهخنهگرتن.

ج- گمشهغلدن.

هر لهرتی پهره‌دان به وشياری و درککردن به هه‌لېژاردنی نهو شيوازهی
دیهویت بژی، نهوا بههوی نه‌مه‌وه بهرپرسيارتی ده‌خاته نه‌ستوی خوی له
پیکهیتنانی تاکیتی و سهریه‌خوبوونی. کاتیک تاک زانی نهوا هه‌لېژارتی، وه
برپار ده‌دات نهو کاره بکات که ده‌یزانیت، کهواته هه‌لېژاردن کرده‌یه‌کی
به‌هادارانیه، چونکه لهرتی وشياریه‌که‌وه نه‌نجام دراوه، که له‌توانایدا بووه
به‌راورد بکات له‌نیوان نهو شتانهی له‌به‌رد‌ستیدا بوون، به‌مه‌ش مانایه‌ک
ده‌به‌خشیته زاینه‌کانی، به‌جورتیک له‌توانایدا ییت لی‌هاتووی و شار‌ه‌زایه‌کانی
خوی بناسیت‌هوه. نهو کرده‌وانه‌ی نه‌م جوړه تاکانه هه‌لی ده‌بژتړن ناماژده‌رن به
خودی (زانین) نهو کهسه، ماناش ده‌ده‌نه (بوون - الوجود) وه چاره‌نووسی
مروقه‌که، ههریویه تامانجی خویندنگه ده‌ییت پهره‌دان ییت به‌تاکی نازاد،
نه‌میش به‌په‌خساندنن ژینگه‌یه‌ک ناوه‌لاکرو به‌رجسته‌که‌ری لی‌هاتووه‌کانی ییت،
وه رابه‌یتریت له‌سهر پرسيارکردن و په‌خنه‌گرتن و پاڅه‌و شیکارکردن، چونکه
ماهیتي نه‌م تاکه کهسه ناتواوو پیو‌یستی به‌کرانه‌وه هه‌یه به‌رووی کهسانی

دیكه، بۆیه ده بیټ سه ره بهستی په های بلریتی تا بتوانیت سنوره کانی خودی خوئی
به پیی شو چاوه پروانیه ی بهرام بهر به خوئی ههیه تی دیاری بکات، ههروه ها
بۆنمه ی جهخت له سر ئازادی تاییه ت به خوئی بکاته وه بهرپر سیار تی
هه لێژاردنی کرده وه ره فتهاره کانی خوئی له مستو بگریت.

۲- پروگرام (بابہ تہ کانی خویندن) لہ فہ لہ سہ فہی

یونگہ را پیدا :-

له بهر ئهوهی زانین (المعرفة) پرۆسهیه کی خودیهو گریډراوی ئهوا تا که
کمهیه که درکی پیده کات، تا که کمیش زانینه کانی تا ئیستاش دیاری
نه کراوه، راستیش بهنده به خودیکی زانیار (العارف)، کهواته نابیت پرۆگرامیکی
دیاریکراو بسه پیترت به سه فیرخوازدا، چونکه کهشتی گرنه لیره دا
فیرخوازه کهیه نه ک پرۆگرام، بویه دهیت پرۆگرامی خویندن ئهوا زانست و
زانیارانه له خو بگرن که کورتکراوه هه لینه جراوی واقع و پراکتیک بیت، نه گهر
ئهوا زانست و زانیاریانهی ده درسته فیرخواز پیوستیان به تهواو کاری ههیت و
په یه دست بن به حمزو ویست و بایه خه کانیه وه، ئهوا دهیت له لایه کی ترده به
جوړه بن گفتوگو گوران و تیبینی له سهردانیان تیدا بهرجهسته کرایت بوئیه
فیرخواز له توانیدا بیت بگاته قولایی و ناو دروکی زانین و به دوای خودی خویدا

بگه پیت و توانا شاراوه کانی بدوزیتته ووه شو پروگرامه ی لا بیتته شتیک که
تایهت به خویه تی.

چونکه به مجوره فیرخواز ده توانیت بابهتته کانی خویندن بکاته کومه له زانستیک
له گمل خودی خویدا یه کانگیر بیت، وه درک بهوه بکات ندرکیکی هه ره گرنگ و
پریایه خیان هیه له جیبه جیته کردنی کارو پیداو یستیه کانی ژیا نی، بویه پروگرامی
خویندنی بوونگه رایانه دوو ره هه مند له خو ده گرت که نه مانه ن: - یه که م، ره هه ندی
مه عریفی. دوو هم، ره هه ندی پتوانه یی.

لایه نه مه عریفیه که نهو زانیاریانه له خو ده گرت که په یوستن به دیارده
سروشستی و کومه لایه تیه کانه وه، به لام ره هه ندی پتوانه یی شو زانیاریانه له خو
ده گرت که خه سه لمتیک کی ئا کارییان هیه وه ک زانسته مرییه کان (میژوو،
جوگرافیا، ئابووری، کومه ئناسی، نه ده بیات، فله سفه، ئابین...)، به لام
بوونگه راکان زیاتر بایه خ ده دهنه لایه نی پتوانه یی وه ک بنه ماو پتکه یته ری
بابه ته کانی خویندن له سه روو هه مووشیا نه وه بابته نه ده ییه کان. له کاتیکدا
نه مانه له پله و پایه ی خویندنی پیشه یی و راهیتانه کان که م ده که نه وو له و روو وه
تیی ده روانن که هو کاریک کی گرنگن له به رتیه بردنی گوزه راندا، به لام بایه خیک کی
زور ده دهنه یاری و چالاکیه کان وه ک به هایه کی په روورده بیانه ی تاکه که سه کان بو
ره خساندنی ئازادی و سه ربه خو ی که سیستی.

به بۆچوونی ئەوان باشتەین قۆناغ و کات بۆ پراکتیزەکردنی بوونگەراییی
قۆناغەکانی دواناوەندی و زانکۆیە، چونکە وشکاری فێرخواز گەشتۆتە لوتکە لەم
قۆناغەدا بایەخیش دەدەنە شارەزایی و لێهاتووێیە کاراو چالاکەکان.

۳- شیوازی وانهوتنەوه له قهڵسه قهڵی پەرۆردەیی بوونگەراییدا:-

بوونگەراکان پەخنیەکی توند لە شیوازه باوەکانی دیکە دەگرن و بە
ناتەواویان دادەنێن. بە بۆچوونی ئەمان باشتەین شیوازی وانهوتنەوه بەکارهێنانی
شیوازه سۆقراتیەکیە، چونکە فێرخواز دەتوانێت توانا و لێهاتووێیەکانی خۆی
دەربخات، ئەویش بە وروژاندنی پرسیارەکان و گفتوگۆ پراکتیزەکردن و شیکردنەوه،
ئەمانەش لەسەر ئەزموونی کەسێتی و تواناکانی خۆی بنیات نراون. ئەم شیوازه
هانی فێرخواز دەدات سەبارەت بە پراو بۆچوون و هەڵبژاردنەکانی خۆی، وە
بەشیۆدیەکی گشتی هاندەری خۆی.

هەرۆهە بوونگەراکان وای بۆ دەچن کە دەتوانێت شیوازی چارەسەری
گرفتەکان (حل المساکل) ی جۆن دیوی لە وانهوتنەوهدا پشتی پێ ببەستێت، بەلام
پاش هەندێ گۆرانکاری بەسەر ئەو تیۆرەدا، بۆ نموونە لە کاتی پێشنیارکردنی
چارەسەری گرفتێک پێوێری هەڵبژاردنی تاکە کەس بکێتە بنەمایەکی سەرەکی
لە پڕۆسەی فێرکردندا.

په پړوکارانی نهم رېتيازه فکريه سورن له سهر نه وې پرېوسه ډي فېرکړدنې
 ټاک و ټاکيټي فېرکړدن، واته گړنگيدان به ټاکه کس و خواست و نارووزووه کاني
 رېزيان لي بگيريت، بهو جوړهش مامه لې ټاکه کس بکړيت که بوونه ودرکي
 نازاده، ناييت سزاي دوره کي بدرت، چونکه نهم حالته وا له سزادراو دهکات له
 گوناگونکي ناوه کيدا يټ.

۴- هه لسه نگانندن :-

برونگه راکان ټاقيکړدنه به بابته کان پرته دهکړدنه و پرځنه له پتودي
 نه کادي و پيشه، يا خود راهاتني کو مه لايه تي بو هه لسه نگاندنې فېرخواز
 دهگړن، له گڼ نه مېشدا هيچ جوړه شيوازيکي ديکه پيشنيار ناکمن، له
 چوارچيوي نهو گړنگيدانه ي بو ماموستا هپانه، خوازيارن ماموستايان بوازيان
 پېلېرېت شيوازي گونجاو له بار هه لېږن بو هه لسه نگاندنې فېرخوازه کانيان،
 پتودريشان بو نهم هه لسه نگانندنه ناوټه کړدن و ناشتکړدنه وې فېرخوازه به
 خويندنه و، هروها ناساندني گرفته راستيه کاني مروډو و پادې گشتنيان به
 برودان به تواناو نازادي ټاکه کسيټي پيکه پتنيانې (بوون) ډي خودي. نه مانه ي
 باسکران دوا نامانج و مېبستي پتودرودو فېرکړدن له فېلسفه ي بوونگه رايدا
 به شيويه کي گشتي.

۵- پله و پاییه ی ماموستا (پیگه ی ماموستا) له فلسفه ی برونگه راییدا :-

به هۆی نهو پیگه ههستیاره ی ماموستایان له پرۆسه ی خویندندا ههیا نه،
برونگه راكان بایه خێکی زۆر دده نه نه ته تویژده له پراکتیزه کردنی ته
فلسه فیه دا تهواو پشتیان پی ددهستن.

ماموستای پهیره و کاری ته فلسه فیه هه لگری کومه له خهسته تیکه، له پیش
هه موریانه وه تاکیتی ئازادو سه ره خوو خودیکی وشیار، هه ره ها ده یته خاوه نی
که سایه تیه کی به هه ره مندو هه ست به رۆلی په رایه خی خوی بکات، چونکه ته مه
هه لده ستیت به فیر کردنی کهسانی دیکه، وه ریز له هه لبه ژاردنه کانیان و خودیان
ده گرت، ده یته ته وه ش به هه ند وهر گرت که هه ر فیر خوازیک له فیر خوازیکی
دیکه جیا وازدو له تهوانیدا نیه که سیك دابنریت له جیگه ی یه کیکی تریان. کهواته
به مجۆره مامه له له گه ل هه ر کامیتکیان وهك خاوه ن خودی ده کات، ماموستاش
پیوسته یارمه تیدر یته له دۆزینه وه ی تهو خوده دا، ته مه ش بهو مانایه ی که
ماموستا له سه روو زانین و ته قل و خویندن گاهه یته.

ماموستای سه ر بهم رییازه ده یته ته وه بزانیته فیر کهری مروق ی ئازاده
نهك مروق ی زانیارو ئاسایی و لاسایی که ره وه، بۆته وه ی ته م خهسته ته ی تیه دایته
پیوسته ریز له خواست و جهزو ئاره زووه کانی فیر خواز بگرت، له گه ل

فیرخوازه‌کان په‌یوه‌ندیه‌کی توندوتولی هه‌بیت، نه‌مه‌یه یارمه‌تیده‌ری ماموستا ده‌کات له‌ بوونی کاریگهریتی به‌سهر فیرخوازه‌کانه‌وه سهر‌پرای پێش‌که‌ش‌کردنی هاوکاری و یارمه‌تیدانیان له‌ هه‌لبژاردن و بریاره‌کانیان، ده‌بیت ماموستا به‌وه جوړه‌ رابه‌رایه‌تی فیرخوازه‌کانی بکات که‌ پابه‌ندن به‌ به‌هاو که‌سایه‌تی خۆیان له‌نیو گۆمه‌ل‌گه‌دا.

له‌پاڵ نه‌مانه‌ی باس‌کران ده‌بیت ماموستا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی نه‌م سی‌ نامانجه‌ بێنیه‌ دی:-

یه‌که‌م:- خستنه‌پرووی بابه‌ته‌کان به‌وه جوړه‌ی راستیه‌کان ناشکرا ده‌که‌ن، نه‌میش له‌پرتی به‌کاره‌ینانی شیوازی وه‌بیر هه‌ینانه‌وه‌یه‌کی نازادانه. دووهم:- کارکردنی خۆبه‌خۆیانه‌ی چالاکیه‌ ژیری و سۆزداریه‌کان، بو‌ئوه‌ی فیرخواز بگه‌یه‌نیه‌ که‌سایه‌تی نازادو هه‌ستی چاکه‌خوازی خۆبه‌خۆ بیزو‌یت به‌جوړیک پشت به‌ خۆی به‌هستیت.

سیه‌م:- د‌ل‌نیابوونی ماموستایان له‌وه‌ی خو‌ت‌ند‌کاره‌کانی پابه‌ندی نه‌وه‌ راستی و زانیاریانه‌ن که‌ خۆیان بروایان پێ هه‌یناون پاش بیر‌کردنه‌وه‌یه‌کی قول و ورد له‌م راستیانه.

له‌گه‌ل نه‌وه‌ هه‌موو بالایی شکۆمه‌ندیه‌ی بیرۆکه‌کانی بوون‌گه‌رابی، وه‌ هه‌ینانه‌دی نه‌وه‌ ده‌ره‌نجامه‌ پرپایه‌خانه‌ی له‌ بواری په‌روه‌رده‌یدا که‌ پۆل‌یکی مه‌زنیان هه‌بووه‌ له‌ چاک‌سازی‌کردنی هه‌ندیک بواری په‌روه‌رده‌یی، به‌لام هه‌ندیک خالی

نيگه تيف و ناتھواو لھم بېرۆكانه دا بهرجهسته ده بوون، لھو خالانھش: - پيداگرتن و
زياده پردوي لھسېر تاكييتي مروؤ و نازادي ههلبژاردنه كانى. ئەم خالھش له راستيدا
دهكاتە پشتكردنه بهرژه وهندي كۆمهلگا و پاشانېش نازادي ههلبژاردن بو
پيگهاتهى راستى و جوههري تاكه كەسى له بۆشاييهوه نايته بوون، بهلكو
لهنيو كۆمهلگهو پۆشنبيري كۆمهلدا دينه ئارا، ئەم كارەش خۆلادانيكى ههلهو
خوشدارو ناتھواوه.

له لايهكى ديكمهوه بوونگهرايى زياده پردوي دهكات لھسېر خودييتى تاكه كەس و
هانى ددهات پشت به ژيانى خۆله دهستدان و پارايى و خهموكى بيهستيت،
ئهمانهش دهبنه هوئى زالبوونى ديدىكى رەشبينانه له ژياندا، وه پوچگهرايى
بهرهم ديتيت و ژيان و جيهان به دۆزدخ و دوزمن دادەنيت، ماهيەتېش لاي
بوونگهراكان به مهرگ نهيت تھواو ناييت، ئهمانهش كه باسگران نهو مانايه
ددهن بوونگهرايى له ههولئى ئاوتته كردنيكدا ييت لهنيوان پهرورديهك بۆ ژيان و
پهرورديهك بۆ مهرگ. خاليكى تر جيگهئى رەخنه ييت له فلسفهئى
بوونگهراييدا نهديه زۆريك له بههاو پيوره كۆمهلايهتیهكان رەت دهكهنوه. ئەم
بههاو پيورهانھش ماوديهكى زۆريان ويستوه تا بچەسپن و ببنه ياساو
رېساگهليك ژيانى تاك و كۆمهلگهيان پى رېكبخرىت و خەسلەتى گشتيى و
هاويهش دهبهخشنه ژيان.

جەوتەم - فەلسەفەى پۈزەتئىقىزم (الوضعية المنطقية)

positivism

پۈزەتئىقىزمى لۆژىكى يا ئەزموونگەرى لۆژىكى، ھەندىك وا بەباش
دەزانن بە ئەزموونگەرى زانستى ناوبرىت، ئەمىش پىيازىكى فەلسەفە لە
سەدەى يىستەمدا دەرکەوتوۋە، لە يەك كاتدا لۆژىك و فەلسەفە زانست پىكەۋە
گرىدەدات بۆ نەھىشتىنى و لا بردنى تىكەلى و ئالۋى زىيان، ئەمىش بە پاقە كەردنى
پەيۋەندىيە دەرەكىەكان و پروونكەردنەۋە يان بۆ ماناي وشەكان و بىرۈكە
زانستىەكان بۆنەۋەى لە ناۋىردن و سىپىنەۋەى گىرقتە ساختەكان و چەمكە بى
ماناۋ كىشە نادروستەكان، ۋەك پەيۋەدوکارانى ئەم پىيازە بۆى دەچن، بانگەشەى
دۆزىنەۋەى فەلسەفەىەكى زانستىانەى لەۋ جۆردەيان دەكرد لەسەر يەكپوونى
زانستەكان بوستىت، فەلسەفەش لە بابەتە سۋاۋو باۋەكان رەھا بىكات.

ئەمان ئەركى فەلسەفەيان كەردبۋە گىردانەۋەى زمان بە ئەزموونەۋە
بەشىۋازىكى زانستىانە، سەرەراى دارىشتەۋەى واقىى دەرەكى بەشىۋەىەكى
لۆژىكىانە. ئەمىش لەپى بىكارەينانى مېتۇدى شىكاركەردنى لۆژىكىانە نەىت
نايەتە دى، بە سۋەينىن لە بەھاي پىيازى ئەقلىانەۋ ئەۋ شتەنەى لەپى
ژىرىتۋە سەلىنراۋن و كۆدەنگىەك ھىيە لەنىۋان مېتۇدى زانستى ئەزموونى و
سروشتا، ئەمەش لەپىناۋ دەرەنجامىك كە خەسەلتى وردى و پروونى و پىكى و

بابەتیبوونی ھەببەت. فەلسەفەى پۆزەتییقىزم لایەنى تەزموونی وەك درێژەدانىك بوو بە میتۆدى زانستیانەو لایەنە ئەقلىيەكەى، ھەروەھا درێژەدان بوو بە لایەنى ماتماتىكىيانەو لۆژىكى، دوا دەردەنجامى ئەم كارەش ھاتنەكاىەى زماتىكى نامازەبى (ھىماى) جىھانى بوو كە يەكبوونی مەعریفى ھىنايەدى.

زانای ئەمساى (شىلىك) يەكەمىن دامەزرێنەرى پۆزەتییقىزمى لۆژىكى بوو، پاشان ئەم ناوەى لەم پێبازە فەلسەفەى ناوە كە لە (بازنەى قىمنا) سالى (١٩٢٤) دامەزرا، بە رابەرایەتى شىلىك بوو، ناسراوترىن پەڕەوىكارانى ئەم پێبازە فكرى (كارناب، فېلىپ، فرانك، ئەلفرداير)ە.

بەپێى ئەوەى باسكرا ناكړت ناوى فەلسەفە بەسەر پۆزەتییقىزمنا بپۆت بەماناى تەواوى فەلسەفە، چونكە دژى پێكھێنانى تىۆرى فەلسەفى بوو، وە شىوازىكى بىركردنەو راقەكردن بوو پششى بە زانست دەبەست وەك بنەماىك، فەلسەفەى دادەنا بە شوێنكەوتەى ئەو زانستەو بوارى دەداىە زانست بەپێى بنەماى يەكێتى زانین ئاراستە وەرگرت، گەر زانست جۆرىك یێت ئە شىوازەكانى زانین (المعرفة) ئەوا وتەزاگەلىك لەخۆ دەگرت كە ئاراستە دەدەنە ئەو زانستە، ئەمیش بەپێى ئەوەى ئەو چەمك و تێگەشتن و راستیانەى زانست پێيان دەگات و دەیانكاتە دراویكى زانستیانە، ئەوا لە بنەردەدا ریشەىكى فەلسەفیان ھەبە.

له پرووهی که فلسفه دیدیکی گهردوونیه، کهواته زانست دهییت پشکیکی
 لهم کایه دا ههیییت، زاینه کانی له چوارچیویه کی یه کییتی تهواو کاریدا ناراسته
 ده کات، کهواته فلسفه کار له سهر یه کییتی زانست و چهپانلنی نهم یه کییتییه
 ده کات و تهواو کاریشی بو نه نجام ده دات. واتا فلسفه به کارکردن پیش
 ده کهویتی و له لایه کی دیکه وه ده گهریتته وه بو ناراسته کردن و پرتنماییکردنی نهو
 زانسته.

له راستیدا پۆزه تیقیزم وهک تهوژمیکی فلسفه فیانه له کوتایی سدهی
 نۆزه ده هه مین ده رکهوت، به لām له سدهی بیسته مدا بلاو بووه ده. نهم فلسفه یه
 هه موو گرفته ساکارو سادو و باوه کانی فلسفه په تده کاته ده، چونکه به گرتی
 نایدیایان داد نهییت و ناتوانییت به نهزموونکردن راستی نهم گرفتانه بهیتریتته
 دی، کهواته ناشکریت چاره سهری بو دانریت.

- نهم ریباره فلسفه به سی دۆخی بهردویشچووندا تیپه ریوه که نه مانه:-
- ۱- ده رکهوتنی پۆزه تیقیزمی فهره نسی له سهر دهستی (نوگست کونت)،
 نه میس له کتیبه به ناویانگه کهی (چهند وانیهک له فلسفه ی پۆزه تیقیزم).
  - ۲- دۆخی دووه می پیشکهوتنی نهم ریباره له سهر دهستی فیهلسوف
 (باخ) دا پروویدا بوو.

۳- به لām له دۆخی سییه مدا گۆپا بهو پربازهی که بایه خ و گرنگی ددها به
شیکردنهوهی زمانهوانیه کان، جهختیش لهسهر پاقه کردنی لۆژیکیانیهیان
دهکاتهوه.

پۆزهتیقیزم لهو خالهوه دهست پیده کات که فلهسهفه خزمهته به زانست
لهپتی پاقه کردنیکی لۆژیکیانیهی وشهو چه مکه کان، ههروهها پروونکردنهوهو
ناشکراکردنی دهستهواژهو بیروکه زانستیه کانه بههوی زانستی مانای زمان و
زانستی بونیادی زمانهوه.

به ههر حال ناوهروکی نهم فلهسهفهیه، یاخود کورتکراوهی هزری سهههکی
پۆزهتیقیزم بریتیه له باوهراهیئنان تا دوا پلهی باوهر به زانست، به بۆچوونی نه مان
کیشه فلهسهفهیه کان هیچ مانایه کیان نیهو گرفته کانی فلهسهفهش له بنه پتهدا
گرفتیی راستهقیینه نین، چونکه له یاریکردنیك به وشه کان زیاتر نین. دهییت
فلهلسوفان دهست هه لگرن و خانه نشین بکریئن و زانایان جییان بگرنهوه، چونکه
ههر زانایانن دهتوانن دواي کیشه فلهسهفهیه کان بکهون و شیکردنهوهو پاقه کردنی
بیروکهو دهستهواژه زانستیه کان و لیكدانهوهی وردو قول بۆ واقع و گهشتن به
زانینی یاساو پرسیا بابهتیه کان نه نجام بدهن، بهم کارهش زانست له دهستی
فلهسهفه ردها کراو لهپتی زانستی ماتماتیکیهوه نهم په یوه ندییهی پاراست، ههر
لهم کاتهشدا زانست دووباره دارشتهوه دیه کی نویی نهو چه مکه و بیروکانه کردهوه
که فلهسهفه به کاری دهیئنان، ههروهها هیماو ناماژه کانی دیاری ده کردن بههوی

بالادەستى پاقە كۈندىكى لۆژىكىيەنى تازە ۋە بۆ ئىزمۇن كۈندىن ۋە سەرنەجدانى
دىياردەكان تا روون ۋە ئاشكراتر بن.

بە بۆچوونى ئەم پىيازە جىيەنى سۈشتى سەرچاۋەى زانىنە مەۋىيەكانە،
ئەمەش بە ۋەستان لەسەر سەنورى واقىيە ھەستىيەكراۋ بەبى تىيەپاندنى،
مەۋىيەش لەپىتى واقىيە ۋە زانىيەكانى بە دەست دىنىيەت. تىۋرى زانىن (نەزىرە
المەرفە) لەسەر دەرنەنجامەكانى زانست بونىياد دەنرەن، زانىنىش لای ئەمان
زانستى ئىزمۇن كراۋە، كەۋاتە ھۆۋ ئامىرازى زانىن ھەستەكانى، ۋە بۆ زانىن ھىچ
سەرچاۋەىكى دىكە نىيە جگە لەم ھەستەنە.

پىراكتىزە پەرۋەردەيەكانى پۈزەتتىيىزەم

ۋەك پىشتەر باسكرا ئەم پىيازە فەلسەفە نىيە، بەلكە شىۋازىكى
پىر كۈندەۋە پاقە كۈندەۋە بە زانستەكان پىشت دەبەستىت ۋەك بىنەمايەك. كەۋاتە
فەلسەفەكى پەرۋەردەيەكانى پىشتەكەش نە كۈدۈۋە، بەلام ئەم پىيازە بۆ خۆى
ناۋەزۈكىكى پەرۋەردەيەكانى ھەيە، بۆ غەۋنە شىۋازى شىكۈندەۋە لىككەنەۋەى
لۆژىكىيە بۆ رووداۋو چەمەك ۋە تىۋرە ھەستىيەكراۋەكان، ئەمانە سودىكى زۆرىان
گەيەنلۈۋە بە پىۋسەى پەرۋەردە كۈندىن، سەرنەپاى ھىتەنەكەيە سىستەمىكى

فیرکاری لهو جوړه‌ی که پشته به زانست به‌ستوه. که نهم کاره پوچووته نیر
پړوسه‌ی پړوه‌دهو فیرکردنوه.

ده‌توانریت به چهند خالیکي دیاریکراو سودو کاریگری فلسفه‌ی
پوژه‌تیقیزم له بواری پړوه‌دهدا کورت بکریته‌وه:-

۱- به‌شداره له دیاریکردنی نامانج و هزره پړوه‌ده‌یه‌کان، توانای به‌دیه‌توان
و جیبه‌جیکردنیان ده‌به‌خشیته شو هزرو نامانجانه، نمیش لهرتی راقه‌کردنی:
چهمک، یاسا، مانا، دراو، نه‌گمر، رسته، ده‌سته‌واژه‌کانی.

هه‌روه‌ها کاریگریان له‌سمر زانایانی ددروونناسی و پړوه‌ده‌یدا هه‌بوه
بهو جوړه‌ی که یارمه‌تیده‌ریان به‌وه له دیاریکردنی نامانجی پړوه‌ده‌یانه‌و
شیکردنوه‌ی ناو‌دروک و نام‌راژه‌کانی، وه گریدانوه‌ی شیوازی وانوتنوه به
لیکولینه‌وه‌ی زانستیانه، سهر‌پرای کاریگری‌تییان له‌سمر ماموستایان بو
دیاریکردنی چهمک و ماناو زاراوه‌کان و نام‌راژه‌کان و داب‌شکردنی وانه بو چهند
قوناغیک بهو جوړه‌ی توانای سهر‌کهوتنی ماموستایانی فمراه‌م کردوه له
نهرکه‌کانیدا.

۲- یارمه‌تیده‌ره له دروستبون و دام‌مزراندنی تیورگ‌لیکی فیرکردنی
به‌رنام‌پریژکراو، هه‌روه‌ها بو شیکردنوه‌ی کاریگری شو دیالوگ و ناخاوتنه‌ی
نیوان ماموستاو فیرخواز، یا له‌نیوان خودی فیرخوازاندا، سهر‌پرای کاریگری‌تی
له‌سمر شیواژه‌کانی تیبنیکردن و پیوانه‌کاری و هه‌ل‌سه‌نگانلن و پرتن‌اییکردن.

۳- پشتگیری کردن له ږټبازی نه نجامدانی ږاځه کړدن و لټکداندهوی زانسته
 کومه لایمتیه کان به تایید له قوتابخانهی رږفتاری (المدرسة السلوكية) و زانستی
 د پروتئاسیدا، نه مېش به ناشکرا له لټکولیندهوی بابه ته کانی خویندن (پروگرام)
 لای ږټبازی (پروټنر) دا د مرکوتووه، که قوتابخانه به که کاری سهره کی بریتیه له
 ږاځه کړدن بابه ته کانی خویندن، هه روه ها کاریگری له سهر لټکولیندهوی کانی
 ږټبازی (بلوم) بو ټامانجه پهره رده یه کان هه بووه.

له کوتایدا به باش د مزانریت ټاماره به بوونی همدیک فلسفه ی
 پهره رده یانیه دیکه بدریت، که کاریگری به چاویان له سهر پروسه ی پهره رده و
 فیر کړندا هه بووه، به لام هه هه لولوی فلسفه به رجسته و باوه کانی دیکه
 بوون، وه فلسفه ی نایدیایی، واقعی، پراگماتیزم یا خود هه درټه پیدایتکی
 هم فلسفه فانه بوون، هه چنده همزموون و پراکتیزه ی تاییدت به خویان هه بووه،
 جگه له مېش هم فلسفه پهره رده یانیه ده مانسویت ټاماره یان پی بدین
 په یوستن به میژووی پهره رده یی بابه ته مړویه کان.

نه گم نه مانه ش ټاوتتیدک بووین له فلسفه کانی نایدیایی و واقعی و
 پراگماتیزمی، نه و بوونته نه و پایه سهره کیه ی چالاکیه پهره رده یه کانی
 ږټکخواوه جیهانیه کانیان له سهر وه ستاوه، ږټکخواوی یونسکو به رجسته ترین
 نمونیه ....

سو پاس وپڙائين...

مامۇستاو شاعىر (عەلى پىنجوئىنى) ئەركى پىاچوونەۋەي
زىمانەۋانى ئەنئەستۇگرت. يارمەتى و ھاۋكارى جىگەي
رېزوپىزانىنە...

زنجیرە کتێبە چاپکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخش سەردەم ساڵی ۲۰۰۸

وەرگێڕانی	نووسینی	ناوی کتێب
	پزگار سەعید	۴۲۰-ئامالی پەخنی داهینان
بەختیار کەریم	سەمنسا پاوەر	۴۲۱-ئەمریکاو ئەنفال
ئاکو لاتەج	د. عامر حەسەن	۴۲۲-پای گشتی
ئەدیب نادر	جۆرج ئوروئل	۴۲۳-مەزرای ئازەلان
	عەتا قەرەداخی	۴۲۴-فەنتازیای گەڕانەو
	زۆزک قەرەداخی	۴۲۵-ئاوێلانی موزیکی جیهانی
شیخ عەلی شیخ محەممەد بەنا	جاک لەندەن	۴۲۶-لە ژێر ئاسمانی بەستەلەکدا
زاگروس زەردەشتی		۴۲۷-حیکایەتە نەمرەکانی گەلی
		جولەکە
بەختیار ساید حەمە	ساموئل بیکیت	۴۲۸-لە شانۆی ئەبسیردەو:
	هارۆلد پینتەر	* پۆزە خوشەکان
		* خۆلەمیش بۆ خۆلەمیش
عەلی کەریم	یۆژین یۆنسکۆ	۴۲۹-لە شانۆی فەرەنسییەو:
		* پادشا دەمریت
		* چوارینە
هەورامان وریا قانع	ئەحمەد ئیسماعیل	۴۳۰-حەوت شانۆنامە بۆ مێلان
	ئیسماعیل	
ئەحمەد سەلام	محەممەد ئەلباز	۴۳۱-پیشەوایان و بەکرێگیراوان
عەلی عوسمان یاقووب	هارۆلد پینتەر	۴۳۲-ئاهەنگی جەژنی لە دایکبوون
	ئا: یاسین قادر بەرزنجی	۴۳۳-فەرەنگی شانۆ
	ئینۆس فایەق	۴۳۴-چەمکی چاکسازی لە
		کوردستاندا
د. ئافراسیا و هەورامی	د. ئافراسیا و هەورامی	۴۳۵-پەیموێدەکانی کوردستان و
		ئەزەربایجان و ...

سەرچاوه :

(في فلسفة التربية)

تأليف/ د. أحمد علي الحاج محمد (استاذ التخطيط التربوي)

مؤسسة: دار المناهج للنشر و التوزيع

الطبعة الثانية (٢٠٠٣)

عمان - الاردن

ناوی کتیب: فەلسەفەی پەرۆردە

نووسینی: د. ئەحمەد عەلی ئەلحاج محەممەد

وەرگیرانی: ئەها محەممەد ئەمین قەرەداغی

بایەت: پەرۆردەیی

مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولرەحمان قەرەج

هەڵمچنی: سارا عەبدوللا

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

نرخ: ٢٥٠٠ دینار

ژمارەى سپاردن: ٨٨٠ ی ٢٠٠٧

دەزگای چاپ و بەخشی سەردەم

چاپی : یەكەم سالی ٢٠٠٨

کوردستان - سلێمانی

www.serdam.net

www.serdam.info

زنجیره‌ی کتیبی ده‌زگای چاپ و پخش سهردهم
کتیبی سهردهم ژماره (۴۳۶)

سهرپهرشتیاری گشتی زنجیره
نازاد به‌رزنجی

